

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TURİZM EĞLENCE SEKTÖRÜNDE GÖÇMEN
KADIN İSTİHDAMI**

Lütfiye Pınar ALKAN

2501170485

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Serpil ÇAKIR

İstanbul - 2021

ÖZ

TURİZM EĞLENCE SEKTÖRÜNDE GÖÇMEN KADIN İSTİHDAMI

LÜTFİYE PINAR ALKAN

Dünya genelinde kendisini gösteren göçün feminizasyonu sürecinin etkisi ile günümüzde Türkiye'ye gelen göçmenlerin de büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturuyor. Ülkeye gelen kadın göçmenler çeşitli sektörlerde istihdam sağlıyor ve çoğu zaman kayıtsız çalışıyor, hem göç hem de iş hayatı sürecinde birçok sorun ile karşılaşılıyor. Türkiye'de çalışan göçmen kadınların önemli bir bölümü Eski Doğu Bloku ülkelerinden geliyor ve bu kadınların büyük bir kısmı ev ve bakım hizmetleri, turizm, seks işçiliği gibi sektörlerde çalışıyor. Turizm sektörü içerisinde eğlence alanında çalışan kadınların da çok büyük bir kısmı Eski Doğu Bloku ülkelerinden geliyor ve dış görünüşleri, haklarındaki önyargılar dolayısıyla diğer alanlardan farklı sorunlarla da karşı karşıya kalıyorlar. Niteliksel yöntem ile gerçekleştirdiğim bu çalışma Türkiye'de turizm sektöründe ve özel olarak sektörün eğlence ayağında istihdam eden göçmen kadınların çalışma koşullarını, çalışma hayatında yaşadıkları problemleri ortaya çıkarmayı amaçlıyor ve Bodrum bölgesinde çalışan animatör ve dansçı 15 göçmen kadınla ve 1 işveren erkek ile yaptığım görüşme bulguları ile sektördeki bireysel tecrübelerimi temel alıyor.

Anahtar Kelimeler: Göç, Kadın, Toplumsal Cinsiyet, Göçün Feminizasyonu, Turizm Sektörü, Uluslararası Göç, Eğlence Sektörü, Bodrum.

ABSTRACT

MIGRANT WOMEN EMPLOYMENT IN THE TOURISM ENTERTAINMENT INDUSTRY

LÜTFİYE PINAR ALKAN

The vast majority of immigrants are women in Turkey as a result of the feminization of the migration process manifesting itself throughout the world today. Women immigrants who come to the country are employed in various sectors and often work in shadow sectors and face many problems both in migration and working life processes. Significant majority of immigrant women workers in Turkey come from the Former Eastern Bloc countries and most of these women work in sectors such as domestic and nursing services, tourism, prostitution. A great majority of women working in the field of “entertainment” in the tourism sector also come from the Former Eastern Bloc countries and they face some other problems than the rest of the fields due to their appearance and prejudices against them. This study in which I have employed qualitative research method aims to reveal working conditions and problems in working life of immigrant women working in tourism sector, particularly in the entertainment branch of the sector in Turkey, and is based on the findings of my interviews with 15 immigrant women entertainers and dancers and 1 employer men working in the Bodrum region as well as my personal experience in the sector.

Keywords: Migration, Woman, Gender, Feminization of Migration, Tourism Sector, International Migration, Entertainment Sector, Bodrum.

ÖNSÖZ

Üniversite öğrencisiyken, 20 yaşında yaz tatilini değerlendirmek için tesadüfi bir şekilde turizm eğlence sektörü içerisinde çalışmaya başlamam ve belki de hayatımın en zor dönemlerini geçirdiğim ama böyle olduğunu bile anlamadığım süreçteki deneyimlerim; karşılaştığım eşitsizlikler, kadın olduğum için ikincilleştirilmeye alışmış biri olarak göçmen kadınlar karşısında elimdeki imtiyazları şaşkınlıkla izlemem beni bugün bu konuda araştırma yapmaya getiren bir yolculuk oldu. 2013, 2014 ve 2015 yaz aylarında edinmiş olduğum alanda kendi çalışma tecrübelerim, yaşanan eşitsizliklere bizzat şahit olmam ve alana kolaylıkla girebileceğim, içeriden bir bakış açısı sağlayabileceğim düşüncesi beni destekledi ve bana cesaret verdi.

Bu tezin oluşumunda çok kez heyecandan yerimde duramadım, görüşme yaptığım kadınların her biriyle tanışmak bana yepyeni dünyaların kapılarını araladı, gezdim, gördüm, yoruldum, pes ettim, devam ettim. Bu süreçte yanımda olan herkese ne mutlu ki birer teşekkür borçluyum ama en çok beni ayağa kaldıran, belki benden bile daha çok bu çalışmaya önem veren, her konuda yanımda olan ve hiçbir zaman desteğini eksik etmeyen tez danışmanım Prof. Dr. Serpil Çakır'a teşekkür ediyorum.

Benim ben olmamı sağlayan, bugüne kadar bir an olsun yanımdan ayrılmayan ve her zaman arkamda olduklarını en içten şekilde gösteren annem Türkan Alkan, babam Aydın Alkan ve kardeşim Damla Alkan'a teşekkür ediyorum.

Yeri geldiğinde okula gelip derslerime girecek kadar her anımda orada olan, araştırmam için Bodrum'a benimle gelip beni yalnız bırakmayan, senelerdir hiçbir zaman kendimi yalnız hissetmeme izin vermeyen canım arkadaşım Ece Sumru Erdoğan'a teşekkür ediyorum.

Hem bu çalışma sürecinde hem de her daim; tüm dertlerime, ihtiyaçlarıma, sıkıntılarıma koşan, son dört yılda hayatımı hep daha güzel hale getiren ve beni güçlendiren, cesaret veren, dayanışmanın ne demek olduğunu hissettiren İstanbul Üniversitesi Kadın Çalışmaları bölüm arkadaşlarıma minnettarım. Bana her zaman inanan canım dostlarım Hazal Güvenç, Yasemin Yılmaz, Pelin Akman, Gaye Polat, Kübra Ayçiçek, Ece Kadıköylü, Egemen Kepekçi, Murat Koçak ve Pınar Karadağ'a çok teşekkür ediyorum.

Çalışmamı sesini duyuramamış tüm kadınlara ithaf ediyorum.

LÜTFİYE PINAR ALKAN
İSTANBUL - 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	11

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE, TOPLUMSAL CİNSİYET EKSENİNDE GÖÇ VE GÖÇ ÇALIŞMALARI

1.1. Göçmen Kadın Merkezli Feminist Çalışmalar Literatürüne Bakış.....	15
1.2. Kavramsal Çerçeve.....	20
1.2.1. Toplumsal Cinsiyet.....	20
1.2.2. Feminizm.....	24
1.2.2.1.Radikal feminizm.....	26
1.2.2.2.Marksist feminizm.....	27
1.2.2.3.Liberal feminizm.....	28
1.2.2.4.İkili sistem teorisi.....	28
1.2.3. Patriarka.....	30
1.2.4. Kadın Emeği.....	34
1.2.4.1.Ev içi emek.....	35
1.2.4.2.Ücretli emek.....	50
1.3. Göç Teorileri.....	62
1.4. Göç Teorilerinde Kadın ve Toplumsal Cinsiyet.....	67

İKİNCİ BÖLÜM

DÜZENSİZ KADIN GÖÇMENLER, TÜRKİYE’DE GÖÇ POLİTİKALARI VE GÖÇÜN KADINLAŞMASI

2.1. Türkiye’de Göç.....	70
2.1.1. Türkiye’ye Gelen Göçün Kısa Tarihi.....	70
2.1.2. Türkiye’de Düzensiz Göç.....	72
2.1.3. Göçmenlerin Türkiye’de durumu.....	74
2.2. Düzensiz Göçmenler İçerisinde Kadınların Yeri.....	76
2.3. Ülkelerin Güvenlik Algıları Bağlamında Göçmenler.....	78
2.4. Türkiye’nin Göç Politikaları.....	81
2.4.1. Göçmenlerin Türk vatandaşlığı süreci ve göçmen kadınların evlilik yoluyla vatandaşlık almaları.....	82
2.4.2. Çalışma ve ikamet izni.....	85
2.5. Türkiye’de Göçün Feminizasyonu ve “Nataşa”lar.....	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE TURİZM EĞLENCE SEKTÖRÜNDE ÇALIŞAN GÖÇMEN KADINLAR: BODRUM ÖRNEĞİ

3.1. Araştırma Yöntemi.....	95
3.1.1. Göç Araştırmalarında Niteliksel Yöntem.....	96
3.1.2. Kadını Konu Alan Feminist Göç Araştırmaları....	97
3.1.3. Feminist Yöntem Kullanımı.....	99
3.1.4. Yaşanılan Sorunlar ve Kısıtlılıklar.....	101
3.2. Kim Bu Kadınlar?.....	102
3.3. Nasıl Geldiler?.....	105
3.3.1. Karar alım süreçleri.....	105
3.3.2. Sezonluk istihdam, mekik göçü.....	110
3.3.3. Çalışma saatleri.....	110

3.3.4. Nerede kalıyorlar?.....	114
3.3.5. Maaş ve maddiyat.....	117
3.4. Ne İş Yapıyorlar?.....	120
3.5. Turizm Eğlence Sektöründe Göçmen Kadınların Yaşadığı Sorunlar.....	127
3.5.1. Özel yaşam ve iş ilişkisi.....	127
3.5.2. Dil farklılığı.....	129
3.5.3. Çalışma izni.....	132
3.5.4. İzin kullanımı ve cezalandırma.....	133
3.5.5. Sağlık.....	136
3.5.6. Barınma.....	140
3.5.7. İşverenler.....	143
3.5.8. “Nataşa” yaftası.....	146
3.5.9. Toplumsal cinsiyet temelli hiyerarşi.....	149
4. SONUÇ.....	153
5. KAYNAKÇA.....	157
6. EKLER.....	163

TABLÖLAR

Tablo.3.1. Görüşmecilerin Demografik Bilgileri.....	103
--	-----

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Dr.	: Doktor
FRONTEX	: Avrupa Birliği Sınır Güvenliği Birimi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Bu araştırmayı özellikle 1990'lı yıllardan beri yurt dışından göçmenlerin tercih ettiği bir ülke olan Türkiye'ye gelen göçmen kadınların turizm eğlence sektöründe istihdamını, ülkeye gelişlerini, işlerinde yaşadıkları problemleri ortaya çıkarmak amacı ile gerçekleştirdim. 2013, 2014 ve 2015 yıllarının yaz aylarında edinmiş olduğum sektördeki çalışma tecrübelerim, yaşanan eşitsizliklere bizzat şahit olmam ve alana kolaylıkla girebileceğim, içeriden bir bakış açısı sağlayabileceğim düşüncesi beni bu konuda araştırma yapmaya itti. Ardından bir literatür taraması yaptığımda ise alanda boşluklar olduğunu gördüm. Şöyle ki, Türkiye'de göçmen kadınların istihdamı, çalışma koşulları, çalışmaya başlama süreçleri gibi konularda birçok araştırma yapılıyor. Bu araştırmalar genellikle ev ve bakım hizmetleri ve seks işçiliği sektörü başta olmak üzere göçmen kadın istihdamının fazla olduğu sektörlerde yoğunlaşıyor ancak turizm sektöründe istihdam eden göçmen kadınlarla ilgili yapılan tek bir çalışma bulunuyor.¹ Bu araştırma alanda çalışılan ilk araştırma olması anlamında oldukça önemli olsa da araştırmanın değinmediği, eksik kaldığı noktalar bulunuyor. Söz konusu araştırma turizm sektöründe çalışan göçmen kadınları inceleyen bir alan araştırmasıdır, sektörde çalışan kadınların yaşadığı birçok sorunun ortaya çıkmasını sağlamıştır ve bu anlamda çok değerlidir. Ancak görüşmecilerin arasında eskiden animatörlük yapmış bir kadın göçmen dışında eğlence sektöründe çalışan göçmen kadın bulunmamaktadır. Farklı olarak ben, turizm sektörü içerisinde sınırların kolayca ortadan kalkabilmesi sebebiyle en çok sömürü gerçekleşen alanlardan bir tanesinin eğlence olduğunu öne sürerek yalnızca bu alana odaklanıyorum. Turizm sektörünün eğlence alanında çalışan kadınların diğer göçmen kadınlardan başlıca iki önemli farkı bulunuyor. Birincisi, bu alanda çalışan göçmen kadınların çok büyük çoğunluğu bekar ve çoğu zaman evlendiklerinde işlerini bırakmak zorunda kalıyorlar veya evliliklerini işverenleri ile gerçekleştiriyorlar, ikincisi ise bu alanda çalışan göçmen kadınların neredeyse hepsi mekik göçü ile sezonluk ülke değiştiriyor ve Türkiye'de yaşamıyor. Ayrıca diğer sektörlerden farklı olarak; turizm sektörünün eğlence ayağında sınırlar

¹ Çisem Ekiz Gökmen, "Türk Turizminin Yabancı Gelinleri: Marmaris Yöresinde Turizm Sektöründe Çalışan Göçmen Kadınlar", **Çalışma ve Toplum**, 2011/1, s.201-232.

neredeyse ortadan kalkmış durumda, “eğlenmek” kelimesi altında kadınların bedenleri, emeği, özel alanları tamamen denetim altına alınıyor.

Bu çalışmanın amacı daha önce haklarında sadece kendilerini konu alan bir çalışma yapılmayan, Türkiye’de turizm eğlence sektöründe çalışan göçmen kadınların göç hikayelerini kendi ağızlarından aktarmak ve bu alanda yaşanan sömürüyü feminist yöntem ile kavramsallaştırarak açığa çıkarmaktır. Turizm eğlence sektöründe çalıştığım dönemlerde çalışanların yaşadıkları sorunlar, kadınların yaşadıkları sorunlar ve göçmen kadınların yaşadıkları sorunlar arasındaki belirgin farklar ilgimi çekmişti. Çalışanların yaşadıkları sorunlara kadın çalışan olduğunda yenileri, göçmen kadın çalışan olduğunda bir yenileri daha ekleniyordu. Çoğu, göçmen olarak varlıklarını sürdürmeye çalıştıkları ülkenin dilini bile bilmeyen bu kadınlar bir de geldikleri ülkeler sebebi ile burada önyargı ile karşılaşıyorlardı. Yüksek lisans öğrencisi iken okuduğum Sema Erder’in 2011 yılında yayınlanan makalesi “Zor Ziyaret: Nataşa mı? Döviz getiren bavul mu? Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen kadınların emek piyasasına girişi”² makalesinde alandaki araştırma eksikliğinin varlığının vurgusunu gördüğümde ve bu gözlemlerimi tekrar hatırladığımda bu konuda çalışma gerçekleştirmeye karar verdim. Ardından bu çalışmayı hem kendi turizm eğlence sektöründe çalıştığım zamanlardaki tecrübelerim ve şahit olduğum eşitsizliklere hem de gerçekleştirdiğim alan araştırması bulgularına dayanarak oluşturdum.

Kendi tecrübelerimin, gözlemlerimin yanında çalışma kapsamında Bodrum bölgesinde mekik göçü ile sezonluk ülkesine git gel yapan ve turizm eğlence sektöründe çalışan 15 kadın ile görüşmeler gerçekleştirdim. Bu kadınların 12 tanesi animasyon ekipleri içerisinde çalışırken 3 tanesi dansçı olarak görev yapıyordu.³ Karşılaştırma yapabilmek amacıyla turizm eğlence sektöründe çalışan 1 Türkiyeli kadın ile de derinlemesine görüşme gerçekleştirdim. Bunun yanı sıra gittiğim otelden iki tanesinde animatör ekiplerinin başında görev alan yani işveren pozisyonunda olan 1 erkek ile de görüşmeler gerçekleştirdim. Daha önce belirttiğim üzere, bu araştırma

² Sema Erder, “Zor Ziyaret: Nataşa mı? Döviz Getiren Bavul mu?: Eski Doğu Bloku Ülkelerinden Gelen Kadınların Emek Piyasasına Girişi”, Der. Serpil Sancar, **Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar**, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.191-208.

³ Bu işlerin tanımlarını ilerleyen bölümlerde açıklıyorum.

esas olarak bu 16 görüşmenin bulgularından, katılımcı gözlem notlarımdan ve bireysel tecrübelerimden oluşuyor.

Bu tez çalışması üç bölümden oluşuyor. Birinci bölümde kavramsal ve kuramsal çerçeve bağlamında feminizm, toplumsal cinsiyet, patriarka, kadın emeği ve göç kavramlarını inceliyorum. Özellikle bu kavramları seçmemin nedeni çalışmam açısından önemli olduklarını ve bir temel oluştururken göz ardı edilemeyeceklerini düşünmem oldu. İlk olarak toplumsal cinsiyet kavramını çeşitli teorisyenlerin bakış açıları ile ele alıyorum. Bana göre; feminist yöntem kullanarak gerçekleştirdiğim bu çalışmamda özellikle kadınları incelemem, onların cinselliklerini, kadın olarak varoluş mücadelelerini anlatmaya çalışmam öncesinde toplumsal cinsiyet, cinsiyet gibi kavramların temellendirilmesi ve anlaşılmasını gerektiriyor. Feminizm kavramını da yine bu sebeple, hem araştırmacı olarak bakış açımın anlaşılması hem de kadınlar arasındaki beraberliğin, mücadelenin öneminin anlaşılması için araştırmama ekliyorum. Ardından ilk bölümün üçüncü alt başlığında incelediğim kadın emeği başlığı altındaki ev içi emek ve ücretli emek kavramlarının çalışmamdaki derinlemesine görüşme gerçekleştirdiğim kadınların çalışan olması açısından önemli olduğunu düşünüyorum. Bu anlamda ücretli emek içerisinde kadınların istihdam alanlarında emeklerinin nasıl sömürüldüğünü anlatırken patriarka kavramının önemini de vurgulayarak ve bu sömürünün temellerinin ev içi emeğe ve ev içi iş bölümüne dayandığını iddia ederek aslında tezimi tam da burada temellendirmeye çalışıyorum. Ardından ilk bölümün son başlığında göç ve kadın üzerine yazdığım tezimde göç kavramlarını da anlamaya çalışmak ve tezimin temellendirmesinde yer vermek istiyorum ve bu doğrultuda göç tiplerini ve göç kavramlarını bu alt başlıkta inceliyorum.

Araştırmamın ikinci bölümünde araştırılan kadınların emek göçü içerisinde incelenebileceği ve bir yandan da düzensiz göçmenler ve mekik göçmenleri oldukları için bu kavramları açıklamaya çalışıyorum ve ayrı bir yer veriyorum. Türkiye'ye gelen göçmenlerin demografik bilgilerini, Türkiye'ye geliş ve ülkeden gidiş nedenlerini inceliyorum. Ardından araştırma kapsamında incelediğim kadınların Türkiye'deki çalışma koşullarını daha iyi anlayabilmek adına Türkiye'nin göçmenlere bakış açısını, göçmen yasalarını, ülkeye giriş çıkış kurallarını Türkiye'nin Göç Politikaları başlığı altında incelemeye çalışıyorum. Son olarak araştırmamın ikinci bölümünde hem

Türkiye'ye gelen göçmenler arasında kadınların sayısının gün geçtikçe artmasının nedeni olan göçün feminizasyon sürecini hem de özellikle Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen göçmen kadınların Türkiye'ye yaşadıkları önyargının iyi kavranılması için “Nataşa” yaftasını anlatmaya çalışıyorum.

Son olarak araştırmamın üçüncü bölümünde gerçekleştirdiğim 16 derinlemesine görüşmeden elde ettiğim bulguları aktarıyorum. Burada araştırma sürecinde katılımcıların aktarımlarını ve kendi tecrübelerimi, yorumlarımı anılarımı kullanıyorum. Öncelikle araştırılan kadınların kimlikleri hakkında bilgi veriyorum ve hem göç etmeye karar veriş hem göç hem de göç sonrasındaki çalışma süreçlerini, yaşadıkları sorunları, sömürölmelerini ilk bölümde ele aldığım toplumsal cinsiyet, feminizm, patriarka ve kadın emeği kavramları ışığında feminist bakış açısı ile inceliyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE, TOPLUMSAL CİNSİYET EKSENİNDE GÖÇ VE GÖÇ ÇALIŞMALARI

Bu bölümde ilk olarak göçmen kadınları konu alan feminist araştırma literatürünü; feminist bellek oluşturmak, çalışmamın alanda hangi boşluğu doldurmayı amaçladığını aktarmak ve daha önce yapılmış araştırmalar ile bağlantı kurabilmek amacıyla inceleyeceğim. Ardından ilerleyen kısımlarda araştırma bulgularını incelerken kullandığım temel kavramlar olan toplumsal cinsiyet, feminizm, patriarka ve kadın emeği kavramlarından bahsedeceğim. Son olarak ise görüşmeci grubunu oluşturan göçmen kadınların hikayelerinin ve konumlarının daha iyi kavranabilmesi adına göç teorilerini açıklayacağım.

1.1. Göçmen Kadın Merkezli Feminist Çalışmalar Literatürüne Bakış

Göç çalışmalarının ortaya çıkmasının nedeni esasen göçün yalnızca bir ülkeden başka bir ülkeye geçişten ibaret olmamasının anlaşılması ve incelenmek istenmesi olarak görülebilir. Göçün birbirinden oldukça farklı dinamikleri, nedenleri, sonuçları bulunur ve göçmenler birbirlerinden çok farklı insan gruplarından oluşur. Bu farklılaşma da göçe başka boyutlar katar ve sonucunda göç olgusu araştırmacılar tarafından merak edilen bir konu haline gelir.⁴

Göç çalışmaları ilk ortaya çıktığında diğer tüm alanlardaki gibi kadınları araştırmalarda incelenen öznelerin arasında görmedi, köşede kalmış bir şekilde değindi veya hiç değinmedi. 1970'lerin sonu 1980'lerin başında göçmen kadınlarla ilgili çalışmalar yapılmaya başlandı ancak bu çalışmalar kadını ev içerisinde ele aldı, çalışma yaşamındaki kadınlar hala görünmez kılınmaya devam edildi.⁵ Daha sonra

⁴ Belkıs Kümbetoğlu, "Göç Çalışmalarında "Nasıl" Sorusu", S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner (der.), **Küreselleşme Çağında Göç**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 49.

⁵ Catherine Quiminal, "Göçler", Ed. Helena Hirata, Françoise Laborie, Hélène Le Doaré, Daniele Senotier, **Eleştirel Feminizm Sözlüğü**, Çev. Gülnur Acar Savran, İstanbul, 2015, s.179-184.

1990'lara geldiğimizde özellikle göçün kadınlaşması süreci ile birlikte göçmen kadınların görünürlükleri her anlamda arttı, feminist araştırmacıların kadınları temele alan çalışmalarında göçe de yer vermesi ile göçmen kadınların tarihine, güncel meselelerine kamusal alan özel alan fark etmeksizin ışık tutulmaya başlandı.⁶

Türkiye’de göç ve kadın ilk olarak 1970’lerde Türkiye’den dışarıya, özellikle Almanya’ya göçü ele alan çalışmalar ile başladı. Bu çalışmaların ilk örnekleri Nermin Abadan Unat’ın çalışmaları oldu. “Dış Göç Akımının Türk Kadınının Özgürleşme ve Sözde Özgürleşme Sürecine Etkisi”⁷ isimli çalışması Nermin Abadan Unat’ın Türkiye’de toplumsal cinsiyet temelli göç literatürüne 1977 yılında kattığı ilk çalışmalardan bir tanesi oldu. Bu çalışmada göçün kadınların özgürleşmesi üzerindeki etkilerini anlatırken bir yandan da bu özgürleşmenin gerçek mi yoksa sahte bir özgürleşme mi olduğunu tartışır Abadan Unat.⁸ Son dönemlerde Türkiye’den Almanya’ya göç eden kadınların deneyimini inceleyen çalışmalara bir örnek Elif Erten’in “Almanya’ya Evlilik Yoluyla Göç Eden Kadınların Karşılaştıkları Güçlükler ve Güçlükleri Yenme Stratejileri”⁹ isimli yüksek lisans tezi gösterilebilir. Daha sonrasında hem Türkiye’den dışarıya göç hem de dışarıdan Türkiye’ye göçlerin çeşitli türleri feminist yöntem ile incelendi ve günümüze kadar azımsanmayacak boyutta ve önemde çalışmalar yapıldı, hala da yapılmaya devam ediliyor.

1960’larda başlayan Türkiye’den başta Almanya rotalı olmak üzere diğer ülkelere de yayılan dış göç akımı çalışmalara konu olduktan sonra bunu 1990’lar ile birlikte Eski Sovyet Ülkeleri’nden Türkiye’ye gelen göç akımları izledi. Kısa sürede Eski Doğu Bloku ülkelerinden Türkiye’ye gelen göçmen kadınlarla ilgili feminist eksenli araştırmalar yapılmaya ve hızla çoğalmaya başladı. Bu çalışmanın da aslında temelleri buraya dayanmaktadır. Eski Doğu Bloku ülkelerinden Türkiye’ye gelen göçmen kadınları konu alan çalışmalar çoğunlukla kadın emeği, mekik göçü, “Nataşa” ve son dönemlerde kesişimsellik (intersectionality) eksenlerinde olmak üzere çok

⁶ M. Katherina Donato, Gabbacia Donna , “A Glass Half Full? Gender in Migration Studies”, **International Migration Review**, Volume 40 Number 1 Spring 2006, s.3–26.

⁷ Nermin Abadan Unat, “Dış Göç Akımının Türk Kadınının "Özgürleşme" ve "Sözde Özgürleşme" Sürecine Etkisi”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1, 1977, s.107-132.

⁸ **A.e.**, s.107-132.

⁹ Elif Erten, “Almanya’ya Evlilik Yoluyla Göç Eden Kadınların Karşılaştıkları Güçlükler ve Güçlükleri Yenme Stratejileri”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.

çeşitli bağlamlarda incelendi. Narin Nurşim Yıldız'ın "1990 Sonrası Ermenistan'dan Türkiye'ye Gelen Ermeni Kadınların Mekan ve Kimlik İlişkisi Bağlamında Göç ve Tutunma Hikayeleri"¹⁰ isimli yüksek lisans tez çalışması Ermenistan'dan Türkiye'ye gelen göçmen kadınların hikayesini mekan ve kimlik ekseninde incelemesi anlamında özgün bir çalışma olarak karşımıza çıkar. Bu doğrultuda Eski Doğu Bloku ülkelerinden Türkiye'ye gelen göçmen kadınları inceleyen başlıca araştırmacılar Sema Erder, Selmin Kaşka, Ayşe Akalın, Deniz Yüksek, Gülay Toksöz, Çağla Ünlütürk, Ahmet İçduygu oldu ve sonrasında artarak devam etti.¹¹ Türkiye'de Eski Sovyet Ülkeleri'nden gelen kadınların incelendiği çalışmaların büyük bir çoğunluğu ev içerisinde bakıcılık gibi işlerde çalışan kadınlar ile alakalı ve bavul ticareti ile alakalı yapıldı. Bu sektörlerde ve göç esnasında kadınların nasıl hem kadın olarak hem de göçmen olarak ayrı ayrı ikincilleştirildiği, kadınların tüm bu süreçlerde yaşadıkları sıkıntılar ve problemler incelendi. Bu çerçevede bu araştırma ile de oldukça bağlantılı olduğunu düşündüğüm önemli çalışma örneklerinden bir tanesi Sema Erder'in 2011 yılında yayınlanan makalesi "Zor Ziyaret: Nataşa mı? Döviz getiren bavul mu? Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen kadınların emek piyasasına girişi"¹² oldu. Bu makale Türkiye'de Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen göçmen kadınlara karşı "Nataşa yaftası" nı anlatması açısından bu çalışma için son derece önemlidir.¹³ İlerleyen bölümlerde hem bu çalışmanın detaylandırmasını hem de çalışmam ile ilişkisini inceliyor olacağım.

Eski Doğu Bloku ülkelerinden Türkiye'ye gelen göçmen kadınların konu alındığı araştırmalarda sıklıkla incelenen bir diğer sektör ise seks işçiliği oldu. Konu ile alakalı ilk çalışma Aslıcan Kalfa'nın 2008 yılındaki "Türkiye'de Fuhuş Sektöründe Çalışan Göçmen Kadınların Çalışma Koşulları Üzerine Bir Alan Araştırması" isimli yüksek lisans tezi oldu.¹⁴ Sonrasında yine kadın göçmenlerin seks işçiliği sektöründe istihdamını konu alan çalışmalar "eğlence sektörü" başlığı altında incelendi. Feminist

¹⁰ Narin Nurşim Yıldız, "1990 Sonrası Ermenistan'dan Türkiye'ye Gelen Ermeni Kadınların Mekan ve Kimlik İlişkisi Bağlamında Göç ve Tutunma Hikayeleri", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

¹¹ Bu araştırmacıların araştırmalarından bir çoğunu ilerleyen bölümlerde hem kullanıyorum hem de inceliyorum.

¹² Erder, **a.g.e.**, s.191-208.

¹³ **A.e.**, s.191-208.

¹⁴ Aslıcan Kalfa, "Eski Doğu Bloğu Ülkeleri Kaynaklı İnsan Ticareti ve Fuhuş Sektöründe Çalışan Kadınlar", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

çalışmalarda “eğlence sektörü” başlıklı çalışmalar genellikle seks işçiliği yapan ve Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen göçmen kadınları inceledi. Benim çalışmam ise “eğlence sektörü” nün daha geniş anlamda kullanılabileceğini iddia eden bir çalışma niteliğindedir.

Türkiye’ye gelen göçmen kadınlar ile ilgilenen çalışmalara bakıldığında en çok yeri Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen ve ev içerisinde, bakım işlerinde çalışan göçmen kadınlar ile ilgili yapılan çalışmalar alıyor. Bu çalışmalar genelde Moldova, Özbekistan gibi ülkelere gelen göçmen kadınlar üzerine iken Merve Çeltikçi’nin 2019 yılında yazdığı Filipinli kadınların Türkiye’de bakım işinde çalışmalarını inceleyen “Küresel “Minyon Kahverengi” Kadın Emeği: Türkiye’de Çalışan Filipinli Kadınlar” isimli yüksek lisans tezi farklı bir örnek olarak gösterilebilir.¹⁵ Ev ve bakım hizmetlerinde çalışan göçmen kadınları konu alan bir diğer yüksek lisans tezi örneği Safiye Gül Avcı’nın “Ev İşçileri ve Yoksulluk: Türk ve Göçmen Kadınlar Üzerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”¹⁶ isimli çalışması olarak gösterilebilir. Düzensiz göçmenler ile ilgili yapılan çalışmalarda mekik göçmenleri dışında mülteciler ile ilgili çalışmalar da yapıldı ve bu çalışmaların çoğu Suriyeli mülteci kadınları konu alan çalışmalar olarak gerçekleşti. Aslı Nur Düzgün “Türkiye’deki Suriyeli Göçmen Kadınların Savaş Öncesi ve Sonrası Sahip Oldukları Sosyal Sermaye Değişiminin Araştırılması”¹⁷ isimli yüksek lisans tezinde mülteci kadınların deneyimine odaklanır.

Göç ve kadın üzerine gerçekleşen çalışmalar içerisinde önemli yer tutan bir başka konu ise göçün kadınlaşması, göçün feminizasyonu oldu. Göç akımlarına kadınların dahil oluşlarını ve bu dahil oluşun hızlanma sürecini, nedenlerini ve sonuçlarını inceleyen Gülay Toksöz ile Çağla Ünlütürk’ün “Göç Kadınlaşıyor mu? Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göçe İlişkin Yazına Toplumsal Cinsiyet ve Etnisite Temelinde Bakış” isimli çalışması bu konudaki en önemli çalışmalardan bir tanesi olarak belirtilebilir.¹⁸

¹⁵ Merve Çeltikçi, “Küresel “Minyon Kahverengi” Kadın Emeği: Türkiye’de Çalışan Filipinli Kadınlar”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.

¹⁶ Safiye Gül Avcı, “Ev İşçileri ve Yoksulluk: Türk ve Göçmen Kadınlar Üzerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.

¹⁷ Aslı Nur Düzgün, “Türkiye’deki Suriyeli Göçmen Kadınların Savaş Öncesi ve Sonrası Sahip Oldukları Sosyal Sermaye Değişiminin Araştırılması”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

¹⁸ Gülay Toksöz, Çağla Ünlütürk, “Göç Kadınlaşıyor mu?: Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göçe İlişkin Yazına Toplumsal Cinsiyet ve Etnisite Temelinde Bakış”, De. Serpil Sancar, **Birkaç Arpa Boyu: 21.**

Göçmen kadınların toplumsal cinsiyet algılarını konu alan Sultan Betül Kaya'nın "Türkiye'de Çalışan Göçmen Kadınlarda Toplumsal Cinsiyet ve Benlik Algısı"¹⁹ isimli yüksek lisans tezi alanda göçmen kadınların cinsellik algılarına ilişkin yorumlama içeren psikoloji temelli bir çalışma olarak literatüre katkı sağladı. Ayrıca göçmen kadınların göç sürecinde yaşadıkları problemlerin içerisinde önemli yer tutan dil sorununu ele alan İlke Gökdemir'in "Göçmen Kadınlarda Dil Problemi: Kamusal Alanda Dilsizlik"²⁰ isimli yüksek lisans tezi bu çalışma ile yakından ilgili olması anlamında önemlidir.

Sonuç olarak, Türkiye'de göçmen statüsünde hem Türkiye'ye gelen hem de Türkiye'den giden kadın göçmenlerle ilgili burada ismini zikredemediğim makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri dahil birçok çalışma yapılmıştır. Ancak bu araştırma için en önemli çalışma Çisel Ekiz Gökmen'in "Türk Turizminin Yabancı Gelinleri: Marmaris Yöresinde Turizm Sektöründe Çalışan Göçmen Kadınlar"²¹ isimli makalesi oldu. Bu çalışmada Gökmen, sözlü tarih yöntemi ile turizm sektöründe istihdam edilen çoğunlukla Eski Doğu Bloku ülkelerinden Türkiye'ye gelen göçmen kadınların yaşadıkları sorunları Marmaris bölgesi örneğinde ele alıyor ve turizm sektöründe istihdam edilen göçmen kadınları konu alan ilk araştırma olarak karşımıza çıkıyor. Ben ise bu çalışma ile Gökmen'in çalışmasında gerekli yeri vermediğini düşündüğüm turizm sektörü içerisinde eğlence alanında çalışan kadınları konu alarak literatürde bir boşluğu tamamlamayı amaçlıyorum.

Uluslararası alanda olduğu gibi Türkiye'de de toplumsal cinsiyet temelli göç çalışmalarının tarihi eski değildir. Göç çalışmaları Türkiye'de ilk olarak kadınların göç süreçlerini ve deneyimlerini konu alan çalışmalar olarak karşımıza çıktı. Eski Doğu Bloku Ülkeleri'nden bavul ticareti diye adlandırılan ticaret amacıyla Türkiye'ye gelen kadınlar, iç göç, zorunlu göç gibi kadın deneyimleri ilk çalışmaların konusu oldu. Son on yıllık süreç içerisinde ise özellikle Suriye'den Türkiye'ye göç ile gelen kadınlar araştırmalara konu oldu. Yine uluslararası alanda gerçekleşen göç çalışmalarına

Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.157-179.

¹⁹ Sultan Betül Kaya, "Türkiye'de Çalışan Göçmen Kadınlarda Toplumsal Cinsiyet ve Benlik Algısı", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020.

²⁰ İlke Gökdemir, "Göçmen Kadınlarda Dil Problemi: Kamusal Alanda Dilsizlik", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.

²¹ Gökmen, , **a.g.e.**, s.201-232.

paralel olarak Türkiye’de de son zamanlarda LGBTİ+’lar ve erkeklerin göç deneyimlerini konu alan çalışmalar yapılmaya başlandı.²²

1.2. Kavramsal Çerçeve

Bu alt bölümde araştırma kapsamında önemli olduğunu düşündüğüm temel kavramlar olan toplumsal cinsiyet, feminizm, patriarka ve kadın emeği kavramlarını çalışmanın çerçevesi içerisinde kısaca incelemeye çalışacağım. Bu kavramların; kadınların kadın olma hallerinin, ikincilleştirilme hikayelerinin, çalışma hayatlarının ve iş hayatında nasıl cinsiyetçiliğe maruz kaldıklarının anlaşılması adına önemli olduklarını düşünüyorum.

1.2.1. Toplumsal Cinsiyet

Uzun yıllardır var olan, ikili cinsiyet sistemini ifade eden “cinsiyet” kavramı ve onun biyolojik temellendirilmesinin yanı sıra cinsiyetin toplumsal, kültürel bir inşasının da olabileceği Simone de Beauvoir’ın “Kadın doğulmaz, kadın olunur”²³ sözleri ile düşünölmeye başlandı diyebiliriz. Sonrasında feministler tarafından şekillendirilen toplumsal cinsiyet (gender) kavramı, sosyal bilimin çeşitli alanlarında kullanılmaya ve tartışılmaya başlandı. Daha öncesinde, var olan cinsiyet eşitsizliğinin nedenlerine getirilen biyolojik temelli açıklamalar kabul görüyordu. Bob Connell, bu kabullenişin sebebini; biyolojik açıklamaları bir aynaya benzeterek “bilineni ve bilimi” açıklaması dolayısıyla hali hazırda kabul görölen şeylerin üzerinde temellenmesi ile açıklar.²⁴

²² Kristen Biehl ve Didem Danış, “Giriş: Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları”, Kristen Biehl ve Didem Danış (der.), **Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları**, İstanbul, 2020, s.9.

²³ Simone de Beauvoir, **Kadın “İkinci Cins” I: GENÇ KIZLIK ÇAĞI**, İstanbul, Payel Yayınları, 1993.

²⁴ Anthony Giddens, **Sosyoloji: Başlangıç Okumaları**, Say Yayınları, 2019, s. 109-111.

Toplumsal cinsiyet kavramı, ilk defa 1968 yılında psikolog Robert J. Stoller'ın “Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet”²⁵ isimli eserinde kullanıldı. Kavram, aslında ilk kullanılmaya başlandığı tarihlerde biyolojik cinsiyete bir karşı duruş olması, ikili cinsiyet kavramının dışında bir cinsiyet anlayışını ortaya çıkarması gibi sebeplerle feministler tarafından son derece ümit verici bir kavram olarak karşılandı; ancak her kavramsal süreçte olduğu gibi takip eden dönemlerde toplumsal cinsiyet kavramı ile ilgili de farklı görüşler ve eleştiriler ortaya çıktı. Feminist kuramcılar toplumsal cinsiyet (gender) kavramını farklı şekillerde yorumladılar. Örneğin Anne Oakley toplumsal cinsiyet ile cinsiyeti birbirinden ayırırken, cinsiyetin biyolojik olarak belirlendiğini, toplumsal cinsiyetin ise toplumsal olarak oluştuğunu ileri sürer. Diğer bir taraftan Gayle Rubin için toplumsal cinsiyet, toplumsal anlamda “dayatılan” bir olgudur.²⁶ Bu iki kuramcı için toplumsal cinsiyet, ikili cinsiyet sisteminde bahsedilen cinsiyet kavramından farklı olsa da bağımsız olmayacak bir biçimde şekillenir. Buradan sonra zaman içerisinde kavram, feminist görüşlerce de dönüşüme uğradı ve daha farklı alanlardan ele alınmaya başlandı.

“Hem ayrımcı, eşitsiz, baskıya dayalı bir toplumsal düzenin adıdır toplumsal cinsiyet, hem bu ilişkinin taraflarını oluşturan toplumsal grupları dile getiren bir kategori; ama hem de bu gruplarının mensuplarının psikolojik ve davranışsal özelliklerine göndermede bulunur.”²⁷

Oakley; aradan geçen 25 yıl sonrasında toplumsal cinsiyet için cinsiyetten daha doğal olabileceğine dair yorumlamada bulunur; Acar-Savran'a göre bu örnek, kavramın dönüşümünü en iyi açıklayan örneklerden bir tanesidir. Diğer önemli örneğin ise Joan Scott'un toplumsal cinsiyet kavrayışındaki dönüşüm olduğuna işaret eder. Scott, 2000'li yıllara gelindiğinde toplumsal cinsiyet kavramının gerekliliğini sorgulamaya başlamıştır.²⁸

Oakley ve Rubin'in toplumsal cinsiyet kavramının zeminine biyolojik cinsiyeti koymaları bir grup yazar tarafından eleştirildi. “Toplumsal kuruluş teorileri” olarak

²⁵ Robert J. Stoller, “Sex and Gender”, The Development of Masculinity and Family, London: H. Karnac Books, 1968.

²⁶ Gülnur Acar-Savran, **Beden Emek Tarih**, İstanbul, Kanat Kitap, 2013, s. 233-235.

²⁷ **A.g.e.**, s. 235.

²⁸ **A.e.**, s. 234-237.

adlandırılan bu eleştirel fikir, toplumsal cinsiyetin toplumsal, kültürel temellerin üzerinde ortaya çıktığını ve ikili cinsiyetin toplumsal cinsiyet kullanılarak kadınlar ile erkekler arasındaki benzerlikler arka plana itilip, farklılıklar vurgulanarak “doğal olan” olarak gösterildiğini öne sürer.²⁹ Radikal inşacılar arasında yer alan Christine Delphy, biyolojik ikili cinsiyeti toplumsal cinsiyetin doğallaştırarak ortaya çıkardığını, bu oluşum sürecini açıklamak gerektiğini, böylece cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarından cinsiyetin aslında literatürde yer almaması gerektiğini öne sürer. Bir yandan da aynı gerekçelerle olmasa bile farklılıkçı feministler de cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarından birinden vazgeçilmesi gerektiğini savunurlar.³⁰ Acar-Savran tüm bu görüşlerin dışında, cinsiyet/toplumsal cinsiyet ikiliğinin var olması gerektiğini, kavramı bahsedilen hiçbir fikri tamamen dışlamadan tarihsel bir süreç içerisinde incelemeyi önerir.³¹ Biyolojizmi reddeden ve tartışmalarının merkezine yerleştiren feministler için cinsiyet, “toplumsal cinsiyetlendirme” sonucunda ortaya çıkmıştır. Toplumsal inşa teorilerinin içerisinde bahsettiğim toplumsal cinsiyetin öznel, kültürel, toplumsal kuruluş sürecinden değil nesnel, maddesel bir oluşum süreci ile devamlılığını savunan maddeci feministler de mevcuttur.³²

Zeynep Direk, Cinsiyetli Olmak isimli eserinde ırk, cinsiyet gibi olguların ırkçılık, cinsiyetçilik gibi akımlar tarafından inşa edildiğinden bahseder. Cinsiyetin inşa edilmiş bir kavram olmasının altının çizilmesi, kurgu olduğunun belirtilmesi ve ırkçılık ile beraber ele alınması anlamında Judith Butler’ın “Maddeleşen/Dert Olan Bedenler”³³ isimli çalışmasını değerli bulur. Butler ‘ın aynı perspektiften “queer”³⁴

²⁹ A.e., s. 235-237.

³⁰ A.e., s. 237-240.

³¹ A.y., s. 237-240.

³² A.e., s. 259-260.

³³ Judith Butler, “Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory” Theatre Journal, Vol. 40, No. 4 , 1988, s.: 519-531. (çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/3207893> (erişim tarihi: 13 Şubat 2020).

³⁴ “Tuhaf, acayip vb karşılıkları olan ve 1980’lerin sonunda eşcinsel erkekleri aşağılamak için kullanılan queer ibaresi, 1990’ların başında “cinsiyet normları dahilinde” olmayanlarca, yani gey, lezbiyen, travesti, transseksüel, biseksüel, interseksüel vb kişilerce, pejoratif anlamıyla birlikte sahiplenilmiş, heteroseksüel matrisin dayattığı ikili kimlik rejiminde öteki kılınanları ve onların eşit haklar mücadelesini işaret etmeye başlamıştır. Queer hareketle paralel olarak gelişen queer kuram, cinsiyetin tamamen bağlamla şekillendiğine, sabit olmadığına, tanımının tarih boyunca koşullara göre değiştiğine dikkat çekerken, toplumsal yapının bütününe nüfuz etmiş olan heteroseksüel mantığı, yani heteronormatifliği okuma, açık etme ve alt üst etme yollarını araştırır. Heteroseksüel matris karşısında queer olmak ve queer düşünmek, sadece bu sistem tarafından ötekileştirilenler için değil, bizzat heteroseksüeller için de elzem bir sorgulama yoludur çünkü mesele salt (hetero’nun “karşıtı” olan) lezbiyen ve gey kimlikler için eşitlik mücadelesi değil, toplumsal yapının akademisinden hukuk ve

kavramını da incelediğini belirten Direk, tüm bu tartışmaların temeline Michel Foucault'yu koyar.³⁵

Toplumsal cinsiyet kavramının tartışmaya açılmasının başında Freud'un "dişinin dişiliği" ile "erkeğin erkekliği"ni tartışması ve biyolojiden ziyade psikolojiyi ön planda tutarak doğulan cinsiyetin toplum tarafından pekiştirilerek dişilik ve erkekliğin bireye yüklendiğini ileri sürer. Freud'un teorisinde aslında biyolojik ikili cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasında bir bağ bulunur ancak yukarıda da belirttiğim üzere başta Simone de Beauvoir olmak üzere çeşitli feministler, bu bağın olmadığı konusunda kavramsal tartışmalar yürütmüşlerdir.³⁶ Daha sonraları feminist tartışmaların sonucunda -temellendirmelerde farklılıklar görülse de- cinsiyetin doğuştan ikili olduğu ancak toplumsal cinsiyet için bir sayı belirlenemeyeceği, sonsuz çeşitlilikte olabileceği noktasında buluşuldu diyebiliriz.

Butler ve Foucault'un toplumsal cinsiyet algısı benzerdir; başka bir deyişle, çeşitli farklılıklar dışında Butler, Foucault çizgisinden ilerlemiştir. Butler'ın Foucault'nun çalışmalarında ona en çok katıldığı nokta ise cinsiyetin sonradan atanan bir şey olduğu, bedenin varoluşunda cinsiyete sahip olmadığı fikridir. Foucault cinsiyeti bir iktidar aracı olarak tanımlar. Diğer bir deyişle iktidar gücünü yeniden üretmek amacıyla cinsiyeti ortaya çıkarır ve besler.³⁷ Butler'ın Foucault'nun teorisinde katılmadığı nokta ise onun belirli yerlerde söylemlerinin ikili cinsiyetten bağımsız ve "özgür bir cinsiyet" idealize etmesinin yanında buna inanmasıdır. Butler'a göre bu inanış var olan bir "özgür cinsiyet" kavramını düşündürür, aslında iktidar ilişkisinden bağımsız bir cinsiyet söz konusu olamaz.³⁸

Butler, toplumsal cinsiyetin temeline ikili cinsiyeti koyar, toplumsal cinsiyetin heteroseksüel ikili cinsiyet üzerinden inşa edildiğini savunur ancak ikili cinsiyetin de iktidar mekanizmaları tarafından ortaya çıkarıldığını iddia eder. Burada hem toplumsal cinsiyetin temeline ikili cinsiyet koyulur hem de ikili cinsiyet biyolojiden bağımsız ele

ekonomi sistemine ve sanat dallarına kadar nüfuz etmiş olan heteroseksist ve fallogosantrik rejimin işleyişidir." (Cogito, 2011)

³⁵ Zeynep Direk, **Cinsiyetli Olmak: Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018, s.67-70.

³⁶ A.e., s.70-73.

³⁷ A.y.

³⁸ A.e., s.71-74.

alınır. Butler için cinsiyet, önce heteroseksüel ve ikili olarak ortaya çıkar ve sonra bunun üzerinden toplumsal cinsiyet kavramı oluşur.³⁹

Toplumsal cinsiyet kavramı, feminist literatürde ortaya çıktığı ilk günden günümüze kadar sürekli tartışılan bir kavram oldu. Yukarıda özetlemeye çalıştığım temel tartışmaların da ardından cinsiyetin doğuştan biyolojik olarak bedende var olmadığını, ancak toplumsal cinsiyetin ikili cinsiyet üzerinden temellendiğini, buna rağmen ikili cinsiyete meydan okuduğunu ve çok çeşitli olabileceğini söyleyebiliriz. Göç olgusuna toplumsal cinsiyet temelli bakan bu araştırma için ise; göçün kadınlaşmasını, cinselliğin göç sebepleri ve göç sürecinde yaşanan sorunlarla ilişkisini anlamlandırmak açısından araştırma boyunca üzerine temellenecek ve sıklıkla kullanılacak toplumsal cinsiyet kavramının anlaşılmasının önemli olduğunu düşünüyorum. Daha önce de belirttiğim üzere; toplumsal cinsiyet kavramı göç literatüründe sonradan önemi anlaşılmış bir kavram olarak yer alsa da günümüzde toplumsal cinsiyet kavramını merkeze alan göç araştırmaları çoğaldı. Göç araştırmalarının ilk ortaya çıktığı dönemlerde yalnızca erkek göçmenleri konu alması ve kadınların görünmez kılınması göçün de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden bağımsız olmadığını bir göstergesi oldu. Son 30 yıldır ise göç çalışmaları toplumsal cinsiyet perspektifinden de incelenmeye başladı ve bu alanda önemli bir literatür oluştu.

1.2.2. Feminizm

“Feminizm, kadınların kendilerini baskı altına alan düzeni algılama, politik olarak tanımlama ve ona karşı mücadele yöntemleri geliştirme olarak tanımlanabilir.”⁴⁰

Feminizmin ilk izlerine rastladığımız eser, Mary Wollstonecraft’ın 1792 tarihli Kadın Hakları Savunusu (a Vindication of the Rights of Woman) isimli eseridir

³⁹ A.e., s.70-74.

⁴⁰ Serpil Çakır, “Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi”, Der. Birsen Örs, **19.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s.416.

diyebiliriz.⁴¹ Feminizm, daha önce ortaya çıkmış ideolojilerden farklı hareket eden bir düşünce biçimidir. Toplumsal cinsiyet hiyerarşisini gözler önüne serer ve ideolojisini bunun üzerine temellendirir. Feminizm ilk olarak kadınların kendilerini ezilen bir grubun içerisinde tanımlamaları ve bu bilinci edinmeleri ile ortaya çıkmaya başlamıştır. Kadınlar böylesi bir ezilmenin yalnızca kadınlar tarafından, kadınların oluşturduğu bir örgütlenme ile sona erdirilebileceği düşüncesi ile yola çıktılar. İlk başkaldırıları yani birinci dalga feminist hareket dediğimiz süreçte kadınlar dünyanın çeşitli yerlerinde oy hakkı mücadelesi başlattılar.⁴²

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yapılan Seneca Falls toplantısı ile kadınlar ilk kez ortak bir amaç (kadınların oy hakkı mücadelesi) doğrultusunda birbirlerine destek vererek bir araya geldiler. Çeşitli örgütlenmeler kurdular. Bu uğurda kadınlara para cezaları verildi, kadınlar tutuklandı, giyotine gönderildi, hakaretlere uğradılar. Oy hakkı mücadelesi İngiltere'de de büyük bir şekilde kendini gösterdi, kadınlar oy hakkı için imza kampanyası başlattılar, örgütlenmeler oluşturdular, bir eylem biçimi olarak açlık grevini ilk kez onlar kullandılar. Fransa'da, Almanya'da, Rusya'da, Osmanlı'da kadınlar hakları için mücadele ettiler. Türkiye'de ise bilinenin aksine kadın mücadelesi cumhuriyetin ilanı ile başlamadı, kadınlar Osmanlı döneminde de kendi mücadelelerini çeşitli şekillerde yürütüyorlardı.⁴³

Birinci dalga feminist hareket kadınların birçok ülkede oy hakkı sahibi olması ile sona erdi. Bir süre kadınlar haklarını kazandıklarını ve bunun yeterli olduğunu düşündüler ve süreç bir durağanlığa girdi, ta ki Simon De Beauvoir'ın yapıtları ortaya çıkana kadar. Bu yapıtlar ile birlikte kadınlar güncel hayatlarında yaşadıkları sorunların aslında kişisel olmadığını, bunun genel bir mesele olduğunu ve ataerkil dünya düzeninin buna sebep olduğunu ve tek sorunun oy hakkı olmadığını anladılar. Bunun üzerine feminist hareket kadınlarla ilgili annelik, kürtaj, taciz, şiddet gibi birçok mesele ile ilgilenmeye ve daha çok kadına ulaşılması için -ortak bir bilinç ve bilinçlendirme için- bilinç yükseltme toplantıları düzenlemeye başladı.⁴⁴

⁴¹ Josephine Donovan, **Feminist Teori**, Çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2013, s.21.

⁴² Çakır, **a.g.e.**, s.415-418.

⁴³ **A.e.**, s.418-435.

⁴⁴ **A.e.**, s.435-437.

Feminizmde çeşitli teoriler ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Başlıca fraksiyonlardan liberal feminizm, radikal feminizm, sosyalist feminizm temelde ortak amaç gütseler de kendi politik amaçları bakımından ayrılırlar. Liberal feminizmin temel ilkelerini özgürlük, eşitlik, bireysel özerklik ve hukukun üstünlüğü oluşturur. Radikal feminizm kadınların kamusal ve özel alanda yaşadıkları tüm sorunların arkasında erkek egemenliğinin yattığını iddia eden bir ideoloji olarak karşımıza çıkar. Sosyalist feminizm kadınları Marksizm içerisinde konumlandırmaya çalışır, Marx'ın cinsiyet körü olduğunu ileri sürer ve Marksizm'in içerisine kadını da dahil edecek şekilde onu yeniden yorumlar.⁴⁵

1.2.2.1. Radikal Feminizm

Radikal feminizm, ilk olarak 1960'lı yılların sonlarında feminist hareketin içerisinde eskiden yer alan çeşitli kadınlar tarafından, sol hareket içerisindeki erkeklerin kadınlar üzerinde kurdukları baskı, kadınları ciddiye almama gibi tutumlarının karşısında bir politika olarak Amerika'da bazı şehirlerde (Boston ve New York) gündeme getirildi.⁴⁶ Daha sonra gelişip değişen radikal feminizmi diğer feminizm çeşitlerinden ayıran ana özelliği, kadınlar üzerindeki egemenliğin kaynağının erkekler olduğu ve erkeklerin kadınlar üzerindeki denetim ve tahakkümden çıkar sağlayan esas grup olduğu iddiası oldu. Radikal feministler "kişisel olan politiktir" yaklaşımı gibi daha önce sosyal bilimlerde konuşulmayan bazı konuları tartışılır kıldı. Artık özel alan, hayatın kişisel alanları da politika konusu oldu, ev içi görünür kılındı.

Radikal feministler erkek egemenliğini genellikle beden, cinsellik ve erkek şiddeti üzerinden tartışır. Cinselliğin kadınlardan ziyade erkeklerin arzularına göre toplumsal olarak şekillendirildiğini ve kadınlara bu cinsellik anlayışı doğrultusunda gerçekleşen dayatmalar ile erkek egemenliğinin pekiştirildiğini önerirler. Radikal feministlere göre erkeklerin şiddeti, tecavüzü, dayığı bireysel -birkaç erkek ile alakalı değil toplumsal ve genel bir meseledir ve patriarkal sistemin bir parçasıdır. Ancak

⁴⁵ A.e., s.437-454.

⁴⁶ Donovan, a.g.e., s.265-266.

radikal feministler tarihsel süreçleri ve değişimi yakalayamamak, özcülük, kadınlar arasındaki farklılıklara körlük gibi açılardan eleştirilirler.⁴⁷

1.2.2.2. Marksist Feminizm⁴⁸

Marksist feministler patriarkanın tek başına var olmadığını, kapitalizm ile bağlantılı olduğunu ileri sürer. Onlara göre sınıflar arasındaki hiyerarşi, sermayenin emek üzerindeki sömürüsü; cinsiyet eşitsizliğine ve aile içerisinde kadın emeğinin sömürülmesine yol açar. Aile kurumu, sermayenin işgücünün devamlılığına ihtiyaç duyması nedeni ile vardır. Burada kadınlar karşılıksız emekleri ile işgücünü oluşturan erkeklerin yemek, çamaşır gibi ihtiyaçlarını karşılayarak kapitalist sistemin devamlılığını sağlar, onu yeniden üretir. Çoğu Marksist feministe göre eşitsizliğin, kadın emeğinin sömürülmesinin sebebi budur; kadının ev içi emeğinin ücretsiz olmasından kapitalizm ve sermaye kazançlı çıkar, evdeki erkek egemenliği sınıflar arası eşitsizlikten bağımsız değildir. Cinsiyet eşitsizliğinin yalnızca ekonomik temelli olmadığını, çeşitli ideolojilerin ve kültürlerin de işin içerisinde olduğunu iddia eden Marksist feministler de bulunur.

Cinsiyet eşitsizliğini, patriarkayı kapitalizmin dar çerçevesinin içerisine hapsetmeleri ve kapitalizm öncesi dönemlere körlüğü Marksist feministlerin eleştirildiği noktalardan birkaçı olarak karşımıza çıkar.⁴⁹ Yine de Marksist Feminizm Marx'ın "praksis" kavramını feminizme uyarlaması, bilinç yükseltme kavramını temellendirmesi, yabancılaşmanın metalaşmayı ortaya çıkardığını belirtmesi gibi kendisine özgü anlayışlar ve anlatışlar dolayısıyla önemli bir feminist ideoloji olarak karşımıza çıkar.⁵⁰ Marksist feministlerin en çok tartıştığı ve ilgilendiği konulardan birkaç tanesi ev içi emek, ev içi iş bölümü, kadının yaptığı işe yabancılaşması ve daha sonrasında ücretli emeğin de ev içi emekten bağımsızlaşamadığı olmuştur. Bu araştırmanın konusu ile de yakından bağlantısı olması dolayısıyla ilerleyen bölümlerde bunu detaylıca inceleyeceğim, bu sebeple burada sadece değinmek ile yetiniyorum.

⁴⁷ Sylvia Walby, **Patriyarka Kuramı**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2016, s. 14-15.

⁴⁸ Bazı kaynaklarda Sosyalist Feminizm başlığı altında anlatılan bilgileri de bu başlık altında inceledim.

⁴⁹ Walby, **a.g.e.**, s. 15-16.

⁵⁰ Donovan, **a.g.e.**, s.133-150.

1.2.2.3. Liberal Feminizm

18. yüzyılda ortaya çıkan ve büyük yankı uyandıran “aydınlanmacılık” olgusundan feministler de etkilendiler. Bu dönemde en önemli fikir her insanın doğuştan gelen, doğal birtakım haklara sahip olduğu fikri idi ve bu fikir Amerikan Bağımsızlık Bildirisi içerisinde mevcut en önemli maddelerden bir tanesini oluşturuyordu. Ancak bu doğal haklara sahip olma durumu yalnızca erkekler için geçerliydi. Liberal düşünceye sahip erkekler için kadın; aile tarafından sahip olunan, kocasının iktidarlığında yaşaması gereken bir cinsti. Kadın, özel alana hapsedildi ve kamusal alan yalnızca erkeklere özgü olarak görüldü.⁵¹ Liberal feministler ise tam olarak bu noktalardan eleştiriler ürettiler, kadınların da erkekler ile aynı “doğal haklara” sahip olan bireyler olduğunu iddia ettiler. Aydınlanmacı görüşün doğal haklar fikrini feminist eleştiri ile kadınları da dahil ederek ortaya koyan ilk metin, Seneca Falls’ta yayımlanan Elisabeth Cady Stanton’ın Duygular Bildirgesi (Declaration of Sentiments) oldu. Bu bildirmede kadınların eğitimden, kamusal alandan, çeşitli meslek türlerinden dışlanmaları, erkekler ile eşit ücret alamamaları, kadınların özellikle kamusal alanda “namus, ayıp” gibi gerekçelerle davranışlarının kısıtlanması gibi çeşitli önemli meselelerden bahsettiler. Liberal feministler için en önemli kavramlar akıl, eğitim, bireysellik, eşitlik olmuştur.⁵² Başlıca liberal feministlere örnek olarak Mary Wollstonecraft, Sarah Grimke, Frances Wright gösterilebilir.

Liberal feministler cinsiyet eşitsizliğini incelerken, büyük bir yapıyı ve etkileşimleri değil, bireysel örneklerin toplamını analiz ederler ve bu yönüyle radikal ve Marksist feministlerden ayrılırlar. Eşitsizliğin temelini eğitim ve istihdam hakkındaki eşitsizliklerde ve var olan eşitsizliklerin korunmasında görürler. Önemli analizler yapılmış olsa da liberal feministler toplumsal yapı ile cinsiyet eşitsizliği arasındaki bağları görmezden geldikleri için eleştirilirler.⁵³

1.2.2.4. İkili Sistem Teorisi

⁵¹ A.e., s.21-28.

⁵² A.e., s.27-35.

⁵³ Walby, a.g.e., s. 16-17.

İkili sistem teorisi en genel tanımı ile “Marksist feminizm ile radikal feminizmin sentezi”dir. Böylelikle analiz yapılırken ikili sistem teorisine göre ne yalnızca kapitalizme ne de yalnızca patriarkaya odaklanılır, iki sistem de göz önünde bulundurulur. İkili sistem teorisi savunucuları her ne kadar kapitalizm ile patriarkanın birleşimi konusunda hem fikir olsalar da ayrı düştükleri belirli noktalar bulunur. Örneğin Zillah R. Eisenstein kapitalizm ile patriarkayı tamamen birleştirerek tek sistem olarak incelerken; Heidi Hartmann iki sistemin birbiri ile bağımlı ortaya koyarak ayrı ayrı kavramlaştırır. Eisenstein için kapitalizm ve patriarka birbirinden ayrılamayacak kadar birleşerek, her bir tarafta olan değişimin birbirini etkilediği tek bir sistem (kapitalist patriarkal sistem) haline gelmiştir. Diğer taraftan, Hartmann gibi Juliet Mitchell de patriarka ile kapitalizmi birbiri ile bağlantı içerisindeki iki sistem olarak inceler; hatta analizinde patriarkayı Freud’un bilinçdışı kavramı ile eklemlendirir. Böylelikle Mitchell’e göre toplumsal cinsiyet incelemesinin ekonomik temelini kapitalizm oluştururken, bilinçdışını patriarka yapılandırır. Bunu yaparken Mitchell, Freud’un bilinçdışı kavramını cinsiyetçiliğinden mümkün olduğu kadar arındırarak kullanır. Hartmann ise patriarkal sistemi bilinçaltının değil erkeğin kadının emeğine el koymasının açıklayacağını ileri sürer. Ona göre, erkekler hem ev içerisinde hem de ücretli işlerde kadınların emeğine el koyarlar.⁵⁴ Hartmann, patriarkayı kapitalizm ile sınırlamaz; kapitalizm öncesinde de bulunduğunu, günümüze özel olmadığını söyler. Kapitalizm ve patriarkayı birlikte inceleyen bu örnekler çeşitlendirilebilir.

İkili sistem teorilerinde, patriarka ile kapitalizmin farklı toplumsal düzeylere atfedilerek incelendiğini ve böyle olmazsa zaten ikisi arasındaki farkın da görülemeyeceğini belirten Young, bir yandan da böyle incelendiğinde kapitalizm ile patriarkanın iç içe geçen kısımlarının gözden kaçabileceğini belirtir. Böylelikle ikili sistem teorilerinde baştan bir işlemezlilik olduğunu söyler. Sylvia Walby ise ikili sistem teorilerinin, patriarkanın çeşitli biçimlerini içermemesi açısından eksik olduğunu belirterek (Hartmann ve Eisenstein’in analizlerinde cinsellik ve şiddete oldukça az

⁵⁴ İlerleyen bölümlerde kadın emeği kısmında bu konuyu detaylı bir şekilde inceleyeceğim.

değiniildiğini örnekler), daha çok yapının ikili sistemde patriarkal sistem içerisinde incelenmesi gerektiğini ileri sürer.⁵⁵

1.2.3. Patriarka⁵⁶

“Patriarka; çoğul ve dağınık direnişlerle ve yapıbozumuyla sınırları ihlal edilip istikrarsızlaştırılan kimlikler arasında dolanarak sarsılmaya çalışılan cinsiyetçiliği ve heteroseksizmi, *her seferinde yeniden besleyecek* güçte bir toplumsal ilişkiler bütünüdür.”⁵⁷

Erkek egemenliğinin sistematikliğini ve bütünlüğünü anlamakta ve açıklamakta bazı feministler tarafından 1970’lerden beri *patriarka* kavramı kullanılmaya başlandı. Her ne kadar patriarka kavramının kullanılmasına kapitalizmden soyutlanamayışı ve bir üretim tarzını ifade ettiği üzerinden çeşitli itirazlar gelse de ve yer yer bu itirazların doğruluğunu kanıtlayan kullanımlar var olsa da patriarka, kapitalizme özgü olmayan ancak kapitalizmden bağımsız da olmayan bir emek ve üretim sürecini ifade eden, tarihsel süreç içerisinde kapitalizm ile eklemlenmiş, değişmiş ve dönüşmüş bir anlamda da kullanılabilir. Patriarka kavramı kapitalist dönemdeki kadınların evdeki karşılıksız emeği ile kapitalizm öncesindeki erkek egemenliği arasında ilişki ve “süreklilik” kurulabildiği sürece oldukça önemlidir.⁵⁸ Ayrıca bu süreklilik yalnızca kapitalizm öncesi erkek egemenliği ile değil ev içi emek ile ücretli emek arasında kurulduğu süreçte de önemli sonuçlar ortaya çıkarır. Bu bağlamda araştırmam için büyük önem arz ettiğini düşündüğüm bu kavramı burada özetlemek istiyorum.

“Toplumumuz ... bir patriyarkadır. Ordunun, sanayinin, teknolojinin, üniversitelerin, bilimin, siyasal makamların, maliyenin, kısacası toplum içindeki her iktidar aracının - polisin zorlayıcı gücü de dahil olmak üzere- bütünüyle erkeklerin elinde olduğu hatırlanırsa bu gerçek hemen ortaya çıkar. ... Patriyarkayı, yararlı bir biçimde, maddi

⁵⁵ Walby, **a.g.e.**, s. 17-20.

⁵⁶ Bazı kaynaklarda “patriyarka” olarak kullanılsa da ve ben de bu kaynaklardan yaptığım direkt alıntılarda bu şekilde kullansam da bu tezde kavramı “patriarka” olarak kullanacağım.

⁵⁷ Acar-Savran, **a.g.e.**, s.241.

⁵⁸ **A.e.**, s. 39-40.

temeli olan ve hiyerarşik olsa da erkekler arasında, onların kadınlara egemen olmalarını sağlayan karşılıklı bağımlılık ve dayanışma kuran ya da yaratan erkekler arası toplumsal ilişkiler dizisi şeklinde tanımlayabiliriz.”⁵⁹

Patriarka eskiden beri sosyal bilimciler tarafından farklı tanımlarla ve farklı şekillerde kullanılan bir kavramdır. Kavramı ilk kullanan teorisyenlerden bir tanesi olan Weber için patriarka, aile içerisindeki erkek egemenliği sayesinde erkeklerin toplumu yönettiği bir sistemdir ve bu sistemde kadınlar gibi, aile içerisinde “reis” olmayan erkekler üzerinde de bir egemenlik söz konusudur.⁶⁰ Weber’in patriarka kullanımının ardından, feministler bu kavramı erkekler arası hiyerarşi ve egemenlik odaklı değil de kadınların üzerinde egemenlik kurulması ekseninde kavramsallaştırmaya başladılar. Bu kullanımlar ile artık patriarka, kapitalizm ile bağlantılı ancak kendi içerisinde dinamikleri olan ayrı bir kavram olarak incelenmeye başlandı. Yine de Hartmann gibi çeşitli teorisyenler, kavramı tarihsel sürecinden koparmadan incelemeye devam ettiler, kuşaklara göre değişkenliğini de göz önünde bulundurdular. Ancak Walby gibi yazarlar için nesilleri kavrama dahil etmek, erkeklerin kendi arasındaki hiyerarşiyi kadınlar üzerindeki egemenliklerinden daha önde bir yere koyduklarını kanısını oluşturduğundan eleştirildi. Walby için patriarka, “erkeklerin kadınların üzerinde egemen olduğu, kadınları ezdiği ve sömürdüğü toplumsal yapılar sistemi” dir.⁶¹ Ona göre patriarkayı oluşturan altı yapı şudur: “Patriarkal üretim tarzı, ücretli emek, devlet, erkek şiddeti, cinsellik ve kültürel yapılardaki patriarkal ilişkiler”. Yazar için bu altı yapı birbiri ile etkileşim içerisinde olan yapılardır.⁶²

Carole Pateman, patriarkanın bir siyasi güç biçiminden bahsettiğini ancak 20. yüzyılda siyaset teorisyenlerinin bu kavramı görmezden geldiklerini belirtir; yazara göre bu görmezden gelişin bir sebebi, mevcut patriarkal düzenin devamlılığını sağlamaktır. Onlara göre ataerki, çok uzun zaman önce ilk sözleşme ile sivil topluma geçişte geçerliliğini kaybetmiştir. Sözleşme öncesindeki “doğa durumunda” var olan

⁵⁹ Heidi Hartmann, **Marksizm’le Feminizm’in Mutsuz Evliliği**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006, s. 28-29.

⁶⁰ Pateman Carole, **Cinsel Sözleşme**, Çev. Zeynep Alpar, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2017, s.40-42.

⁶¹ Walby, **a.g.e.**, s. 38-40.

⁶² **A.y.**

patriarka sembolik olarak oğulların babayı öldürmesi ile sona ermiş, artık aile değil birey ön plana çıkmıştır. Pateman söz konusu ilk sözleşme ile aslında bir cinsel sözleşmenin de yapıldığını ancak üzerinin örtüldüğünü, patriarkanın hem özel alanda hem de kamusal alanda devam ettiğini söyler. Benzer şekilde, dönemindeki sosyalist feminist araştırmaları da ilk sözleşmeden bahsetmemeleri üzerinden eleştirir.⁶³

Feministler arasında patriarka kavramı üzerine uzun süredir birçok tartışma sürüyor ve hatta Pateman'ın aksine kimi feministler anlamı ve kullanımı üzerinde bu kadar farklılık ve anlaşmazlık olan bu kavramın kullanılmaması gerektiğini düşünüyorlar. Pateman ise kavramın önemini şöyle özetliyor:

“Bu yolu seçmek demek, benim bilebildiğim kadarıyla, feminist siyaset teorisini, özel olarak kadınların tabiyetini ifade eden, bütün erkeklerin sırf erkek olmak vasfıyla uyguladığı siyasi hak biçimini belirten tek kavramdan yoksun bırakmak demek olurdu.”⁶⁴

Hartmann'ın patriarka kuramında erkekler arası bir hiyerarşi bulunur, üst konumdakiler alt konumdakileri daha alt konumdakiler üzerinde iktidar kurma fikri üzerinden “satın alabilirler”, erkekler bu hiyerarşi içerisinde hangi konumda olurlarsa olsunlar “kadınları denetleyebilme karşılığında satın alınırlar”. Kadınlar üzerindeki denetimi ve egemenliği devamlı kılmak için bu erkekler birbirlerine ihtiyaç duyarlar. Patriarkal düzende erkekler kadınların cinselliği üzerinde denetim kurarak ve ücretli işlere girmelerinin önüne set koyarak kadınların emek gücüne el koyarlar, sistemin temel maddi dayanağı burada yatar. Kadınların çocuk doğurup yetiştirerek patriarkal düzeni yeniden üretmesi, ev içerisinde de erkeklerin yapmaktan hoşlanmayacağı işleri yapması beklenir, kadınlar bunları yapmaları için zorlanırlar. Çocuklar ev içerisinde anneleri tarafından yetiştirilirken ve genellikle ortalıkta babalar görünmezken patriarkal düzeni öğrenirler. Aynı zamanda bu öğrenişte okullar, kiliseler, medya gibi kurumların da etkisi yadsınamaz.⁶⁵

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet farklılığının teorik çerçevesi ile kurumların, ev içinin ve herhangi bir mekân veya kurumun patriarkal bir sistem barındırıp

⁶³ Pateman, **a.g.e.**, s.39-45.

⁶⁴ **A.e.**, s.40.

⁶⁵ Hartmann, **a.g.e.**, s. 29-32.

barınmadığı anlaşılabilir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımının yarattığı cinsiyetçi iş bölümü bizi yeniden üretimin devamı için heteroseksüel ilişki biçiminin kuşanmasına ve “normal” olan olarak dikte edilmesine götürür. Erkek egemenliğinin, patriarkanın temelinde cinsiyetçi iş bölümü ve yarattığı sonuçlar vardır.⁶⁶

“Üretimin bir yönündeki *değişikliklerle* öbür yönündeki değişiklikler arasında zorunlu hiçbir bağlantı yok gibi görünmektedir. Örneğin, bir toplum kapitalizmden sosyalizme bir geçiş yaşayabilir ve yine de patriyarkal kalabilir. Ancak sağduyu, tarih ve deneyimimiz bize, üretimin bu iki yönünün çok iç içe geçmiş olduğunu, birindeki değişikliğin ötekinde de mutlaka hareket, gerilim ya da karşıtlık yarattığını göstermektedir.”⁶⁷

Hartmann’a göre, Marksizm bize içinde bulunduğumuz kapitalist sistemi, üretim ilişkilerini ve hiyerarşiyi açıklar ancak bu hiyerarşide kimlerin hangi basamaklarda olacağını söylemez, diğer yandan patriarka hiyerarşide kimin nerede olduğunu açıkça görebildiğimiz bir kavram olarak karşımıza çıkar, bu kavramı ve patriarkal sistemi kavradığımızda kadınların neden hiyerarşide alt basamaklara yerleştirildiğini görebiliriz. Ayrıca ona göre patriarkal sistem değişebilen ve dönüşebilen bir sistemdir. Erkekler arasında var olan hiyerarşi burada altta konumlanan erkeklerin üzerinde yer yer kadınlar da “sınıfa, ırka ya da milliyete dayalı iktidar hatta aile bağları aracılığıyla patriyarkal güç kullanabilirler”.⁶⁸

Patriarka kavramının bu araştırma için olduğu kadar kadınların özel alandaki deneyimlerini, aile içini açıklamada gerekli olduğunun yadsınamaz olmasının yanı sıra kadınların kamusal hayatının, ücretli emeğin anlaşılmasında da ne kadar önemli bir kavram olduğunu Walby’nin ifadelerinden kolayca anlayabileceğimizi düşünüyorum:

“Patriarkanın iki temel biçimini kamusal ve özel olarak ayırıştırıyorum. Özel alandaki patriyarka kadın ezilmişliğinin temel alanı olarak ev içi üretime dayanıyor. Kamusal alandaki patriyarka esas olarak istihdam ve devlet gibi kamusal alanları temel alıyor. Eviçi, kamusal biçim açısından patriyarkal bir yapı olmaktan çıkmasa da ana alan olma özelliğinden uzaklaşıyor. Patriarkanın özel alanda gerçekleşen biçiminde kadınların emeğine tek tek egemen erkekler tarafından eviçinde el konulurken kamusal biçiminde daha kolektif bir el koyma söz konusudur. Özel alandaki

⁶⁶ A.e., s. 33-36.

⁶⁷ A.e., s. 36.

⁶⁸ A.e., 2006, s. 37-39.

patriyarkada en önemli patriyarkal strateji dışlamadır; kamusal patriyarka ise ayrımcı ve tahakkümcüdür.”⁶⁹

Feminist literatür içerisinde patriarkanın anlamı, kökeni, kavranışı, diğer kavramlar ile ilişkilmesi gibi birçok konuda tartışmalar yapıldı ve günümüzde tartışmalar devam ediyor. Ancak bu araştırma kapsamında, kavramın kapitalizm ile ilişkilmesi biçimleri ve özel patriarka ile kamusal patriarka arasındaki süreklilik analizlerine odaklanmak gerektiğini düşünüyorum. İlerleyen bölümde araştırma bulguları ile patriarka kavramı arasındaki bağlantıyı veri analizi esnasında belirteceğim.

1.2.4. Kadın Emeği

Araştırmamın kapsamında görüşmecilerin her birinin ücretli işçi olması dolayısıyla ücretli emeğin kavramsallaştırılması ve açıklanması kadar ev içi karşılıksız emeğin ve bakım emeğinin de üzerinde durulması görüşme gerçekleştirdiğim kadınların ücretli istihdam içerisindeki yerlerini ve problemlerini anlayabilmek için çok önemlidir. İlerleyen bölümlerde de örneklerle belirteceğim gibi en basit örneklendirme ile aslında ücretli işçi olan bu kadınlara cinsiyetçi iş bölümünün yanı sıra iş tanımlarında olmayan işler de verilir ve bu işlerin belirlenmesinin temeli ev içerisindeki eşitsiz iş bölümünde yatar. Araştırmam özelinde düşünersek, kalınan yerin ve çalışılan yerin temizliği, müşterilerin bebeklerinin bakımı, çocuk kulübünde kadınların çalıştırılması gibi örnekler ev içi emek ile ücretli emek arasındaki patriarkal sürekliliğin örnekleri arasında gösterilebilir. Dolayısıyla kadınlar hem ücretli iş tanımındaki görevleri hem de bakım işlerini ve kadının görevi addedilmiş diğer işleri gerçekleştirmek zorunda kalır, ücretli emek içerisinde de bir karşılıksız emek söz konusudur. Ev içerisinde karşılıksız emek harcamadaki cinsiyet eşitsizliği

⁶⁹ Walby, **a.g.e.**, s. 45.

incelenmeden ücretli emek piyasasındaki kadınların konumunu ve sorunlarını analiz etmeye çalışmak eksik kalacaktır.⁷⁰

1.2.4.1. Ev İçi Emek

19. yüzyıl öncesi dönemde de çocuk ve yaşlı bakımı ile ev içindeki erkeğin yapmaktan hoşlanmadığı işler kadının görevi olmasına rağmen, kapitalizmin gelişmesi ile birlikte iş alanı ile evin ayrışması yani bir kamusal alan ile özel alan ayrımının ortaya çıkması kadınların “ev kadını” olarak tanımlanmalarının önünü açtı. Ev artık ekonomiden bağımsız, yalnızca tüketim ile ilişkilendirilebilir hale geldi. Ev, dışarıdan uzak, temiz, saf bir mekân olarak tasarlandı ve kadınlar ile çocuklar bu mekânda bırakılarak erkekler dış dünyaya açıldılar. Evin bu şekilde “kutsanması” ev içinin görünmez, dokunulmaz kılınması sonucunu doğurdu ve böylelikle hem ev içerisindeki erkek egemenliği, ev içi emek, erkek şiddeti gibi olgular hem de ev içindeki özel patriarkanın sürekliliği, kamusal patriarkaya etkisi görünmez yani gizlenmiş oldu.⁷¹

“Kadınların gerçek deneyimleri ne olursa olsun, her şeyden önce birer “ev hanımı” olarak tasarlanmaları, bu tipin bir “ideal” olarak güç kazanması, her sınıftan kadının öznelliğinin kurulmasında son derece önemli bir etken oldu. Bu etkiyi cinsiyet eşitsizliğinin kültür aşırı görüngülerinden biri olarak görülen ayrımla, yani kadının doğaya, erkeğin ise kültüre ait olduğu düşüncesiyle birlikte değerlendirmek gerekir. Kadınların doğaya daha yakın olduğu varsayımı, onlara kültür (toplum) ile doğa arasındaki sınırı belirleme işlevi verdi: Temizleyerek, düzenleyerek, düzeni koruyarak...”⁷²

Sistemin sürekliliğinin sağlanması açısından en önemli üretim biçimi olan ve Marksist kuramda yeniden üretim olarak tanımlanarak ikinci sıraya konulan ev içi emek ve bakım emeğini görünür kılmak için feminist teori birçok çalışma yaptı ve günümüzde hala yapmaya devam ediyor.⁷³ İkinci dalga feminizm ile birlikte tartışılmaya başlanan konular arasında en çok yer alan meselelerden bir tanesi kadın

⁷⁰ Emel Memiş, Umut Öneş, Burça Kızıllırmak, “Kadınların Ev-Kadınlaştırılması: Ücretli ve Karşılıksız Emeğin Toplumsal Cinsiyet Temelli Bir Analizi”, Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Elveren (der.), **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s. 160.

⁷¹ Aksu Bora, **Kadınların Sınıfı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 59-61.

⁷² A.e., s. 60-61.

⁷³ A.e., s. 61.

emeği, özellikle ev içi emek yani karşılıksız emek oldu. Ev içi emek tartışılırken ve çözüm aranırken iki farklı bakış ortaya çıktı. Bunlardan birincisi kökleri Marksist geleneğe dayanan “emeğin toplumsallaştırılması”, yani ortak çamaşırhane, ortak restoran ve yemekhane gibi kullanımların oluşturulması oldu. Daha çok erkeklerin sunduğu bu çözüm önerisi hem geçerliği olmayan hem de uygulanmak istenmeyen bir öneri olarak kaldı. İkincisi ise feministlerin hala üzerinde tartıştığı “özel alanın dönüşümü” ile ulaşılabilecek bir çözüm oldu.⁷⁴

Tartışılmaya başlandığı ilk zamanlarda uzun süreli uğraşlar sayesinde kadınların sürekli içinde bulunduğu ev içi emeğin bir iş, karşılıksız bir emek olduğu kabul edilmeye ve beraberinde kadınların emeğinin karşılıksız bir emek olması üzerine çeşitli çalışmalar da yapılmaya başlandı. Feministlerin çabalarından önce kadınların ev içi emeğinin görünmez olması, karşılığının olmaması, özellikle emek dediğimizde ilk akla gelecek ideoloji olan Marksizm gibi ideolojilerin ev içi emek konusunda kör olması ile açıklanabilir. Marksizm bu konuda hem ev içerisinde neden sadece kadınların emek harcadığını sormaz hem de işçi sınıfı ailelerini dışarıda bırakarak yalnızca burjuva aileleri üzerine fikir yürütür.⁷⁵

Gülnur Acar-Savran’a göre, ev içi emeğin karşılıksız bir emek ve iş olduğunun kabulünden sonra feministler bunu politik bir sorun olarak ortaya koyup çözüm üretmeye çalıştılar ancak ev içi emeğin sevgi ile kurulan ilişkisi işleri zorlaştıran bir etken oldu, hala da ev içi emek kadınların ailelerini, en sevdiklerini mutlu etmek için harcadığı bir enerji olarak görülür, ev içi emek karşılıksız emek olarak değil “sevgi karşılığı çalışma” olarak sunulur. Ev içi emeğin sevgi karşılığında yapılan bir iş olarak görülmesini destekleyen özellikleri de vardır. İşlerin bir mesai saatinin bulunmayışı, gündelik hayat ile tamamen iç içe geçmiş durumda olması, bu işin artık günlük yaşam haline gelmesi bu özelliklerdendir. Aynı zamanda yapılan işler de birbiriyle iç içe geçmiş durumdadır ve işlerin sırası evin diğer fertlerine göre, onların evde geçirdikleri zaman ile bağlantılı olarak belirlenir.⁷⁶

Bir yandan teknolojinin ilerlemesi ile birlikte evdeki işlerin de bir kısmının makinelerle bırakılmasıyla beraber evde çalışmanın süresinin azaldığı ve diğer yandan

⁷⁴ Acar-Savran, **a.g.e.**, s. 15-16.

⁷⁵ **A.y.**

⁷⁶ **A.e.**, s. 19-21.

kadınların artık ücretli işlerde çalışmaları dolayısıyla evdeki cinsiyetçi iş bölümünün dönüşüm geçirmeye başladığı son zamanlarda sıklıkla dile getiriliyor. Ancak dünyada yaşam trendleri değişiyor, sağlıklı yaşam olmazsa olmaz hale getiriliyor, ev hijyeni ile ilgili çeşitli standartlar belirleniyor ve böylelikle kadınların işi detaylanıyor ve nitelik değiştiriyor, fakat azalmıyor. Acar-Savran'ın belirttiği gibi buradaki esas problem bu işlerin bölüşümü ile ilgilidir, kadınların patriarkal bir iş bölümünde karşılığını almaksızın bir ton işin altına sokulması ve bunu sevgi karşılığında yapıldığının kabul edilmesi ve ettirilmesidir. Kadınlar çocukların bakımından da sorumlu tutulurlar ve evde az çocuk olması daha az iş yükü anlamına gelmez çünkü değişen dünyada kadından çocuk bakımında da beklentiler artar.

“ Az çocuk karşılığında çok bakım dayatılmaktadır kadınlara. Tıp, pedagoji, psikoloji, annelik ve çocukluk tanımlarını belirler ve denetlerken, geliştirici faaliyetler ve eğitim piyasası da giderek çocuk üretimini bir sanayi, anneleri de bu sanayinin emekçileri haline getirmiştir.”⁷⁷

Sonuç olarak; ne teknolojik gelişmelerle ne de kadınların ücretli işlere girmesiyle kadının ev içindeki işlere harcadığı vakit değişmez. Yalnızca feminist bilinç ile bu işlere yüklenilen anlam ve verilen değerin dönüşümü sonucu sürenin biraz daha kısaldığını söyleyebiliriz. Ayrıca, kadınların ücretli emek piyasasına girmeleri yalnızca kadınların hem evde hem de iş yerinde çalışmalarına sebep olur. Kocaların kadınların çalıştıkları durumlarda ev işlerine “yardım” ettiklerini söylesek de bir paylaşımdan bahsedemeyiz. Erkeklerin evdeki işleri paylaşma durumları (ki hala işlerin önemli bir kısmı kadının sorumluluğunda olacak şekilde) ancak erkeğin işsiz olduğu, yalnızca kadının çalıştığı ve eve para getirdiği durumlarda yaşanabiliyor. Özellikle kadınların yarı zamanlı işlerde çalıştığı durumda erkek tümüyle ev işlerinden çekiliyor. Ev içindeki işlerde bir paylaşımdan söz edebileceğimiz durum ancak kadın ve erkeğin eşit statüde ve birbirine yakın para getiren işlerde çalışmaları durumunda orta ve üst sınıf ailelerde karşımıza çıkabiliyor.⁷⁸

⁷⁷ A.e., s. 21.

⁷⁸ A.e., s. 20-23.

Ev içi emeği merkeze alan çeşitli teoriler içerisinde, feministler tarafından analizler yapıldı ve hala yapılmaya devam ediliyor. Burada birkaç tartışmayı detaylandırmak istiyorum. Yukarıda değindiğim gibi, Marx ve Engels genel anlamda ev içindeki emeği kapitalizmin dışında tutarlar. Aileden bahsettikleri alanlarda da aile olarak bahsettikleri aslında burjuva ailesidir, işçi ailelerindeki patriarkal düzeni görmezden gelirler. Burada burjuva ailesindeki temel mesele özel mülkiyet üzerinden kurulur, erkek; varislerinin kendi çocukları olmasını garanti altına almak için kadın üzerinde özellikle de kadın bedeni üzerinde denetim kurmaya başlar, bu denetim gittikçe kadın üzerinde genel bir denetime evrilir ve aile içerisinde erkeğin baskısı bu fikre dayandırılır. İşçi ailesinde ise bir özel mülkiyet söz konusu olmadığı için bu ailede erkek egemenliğinin bulunması için bir neden yoktur. Aksi durumda hali hazırda özel mülkiyete sahip olmayan bir aile ilişkisinin özel mülkiyet üzerine kurulu bir ilişkilene içerdiği varsayılır ki bu oldukça çelişkili bir durumdur. Sonuçta, Marx ve Engels işçi ailesini ve buradaki kadın erkek ilişkilerini, emeği açıklamakta oldukça yetersiz kalır.⁷⁹ Yine de Marksizmin literatüre kattığı analizler ve kavramlar feministler tarafından aile içerisindeki patriarkal ilişkileri açıklamada kullanılır.

“Marksist analiz, tarihsel gelişim yasalarına ve özellikle sermaye yasalarına ilişkin temel bir içgörü sağlarken, Marksizmin kategorileri cinsiyet-körüdür. Erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkilerin sistematik niteliğini özgül olarak yalnızca feminist analiz ortaya koyar. Yine de feminist analiz kendi başına yetersizdir, çünkü tarih-körüdür ve yeterince materyalist olmamıştır. Kapitalist Batı toplumlarının gelişimini ve bu toplumlarda kadınların perişan durumunu anlamak istiyorsak, hem Marksist analizden, özellikle Marksizmin tarihsel materyalist yönteminden, hem de feminist analizden, özellikle de patriyarkanın toplumsal ve tarihsel bir yapı olarak tanımlanmasından yararlanmalıyız.”⁸⁰

Engels “Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni” isimli çalışmasında özel mülkiyet ile ilişkilendirerek kadınların aşağı konumunu kabul eder ancak bunun sadece burjuva ailelerinde geçerli olduğunu iddia eder çünkü işçi aileleri özel mülkiyet sahibi değildir ve dolayısıyla yeni nesiller için bir paylaşım veya devretme de gerçekleşmeyecektir. Ona göre kadınların toplumsal eşitliği sağlamaları ücretli

⁷⁹ A.e., s. 25-26.

⁸⁰ Hartmann, a.g.e., s. 2.

işgücüne katılımı ile gerçekleşiyordu çünkü kadının çalışması ile erkeğin otoritesi sarsılıyordu. Zaten devrim olduktan sonra da ev işleri kolektifleşeceği için kadınlar bu yükten de azat olacaktı.⁸¹

“Bu ilk Marksist yaklaşımın siyasal göndermeleri açıktır. Kadınların özgürlüğü öncelikle, kadınların erkekler gibi ücretli işçi olmalarını, ikinci olarak, kapitalizme karşı devrimci mücadelede erkeklere katılmalarını gerektirmektedir. İlk Marksistlere göre, sermaye ve özel mülkiyet, kadınların kendilerine özgü ezilme biçimlerinin sebebidir; tıpkı genelde işçilerin sömürülmesinin sebebinin sermaye olması gibi.”⁸²

İkinci Marksist yaklaşımda cinsiyetçiliğin kapitalizm ile ortaya çıkan bir olgu olmadığı söylene bile “cinsiyetçiliğin sermaye tarafından şekillendiği” iddia ediliyordu. Ezilmenin sebebi burada erkeklerin ücretli işe itilirken kadınların ücretli işlerden dışlanmasıydı ve bu durumun sebebi kapitalizmdi, kapitalizm erkekleri çalıştırdığı sistemi evde kadınların yeniden üretmesini sağladı. Bu yaklaşımda üretim tanımını kadınların evde yeniden üretimini kapsayacak şekilde genişleterek kadınlar ve erkeklerin birlikte bir sosyalizm oluşturmaları gerektiği, kadınların erkeklerle değil kadınlar ve erkeklerin sermaye ile mücadele etmeleri gerektiği ileri sürülür.⁸³

“Nasıl Engels özel mülkiyeti kadınların ezilmesine ilişkin kapitalist katkı olarak görüyorsa, Zaretsky de mahremiyeti öyle görmektedir. Kadınlar, evde soyutlanmış bir biçimde, tek başlarına emek harcadıkları için ezilmektedirler. Zaretsky ve Engels sanayi-öncesi aileyi ve topluluğu romantikleştirirler -o toplulukta erkekler, kadınlar, erişkinler ve çocuklar aile merkezli işletmede birlikte çalışıyorlar ve hepsi topluluk hayatında bir arada yer alıyorlardır. Zaretsky’nin insancıl sosyalizmi, aileyi yeniden birleştirecek ve o ‘mutlu atölye’yi yeniden kuracaktır.”⁸⁴

Aile içerisini incelerken Marx’ın “yeniden üretim” ve “emek” gibi önemli kavramlarını anlamlarını genişleterek kullanmak gerekir, böylelikle bu kavramlar ile tüm sınıflardaki aileler için bir çıkarım yapmak mümkün olabilir. Marx ve Engels üretimin iki boyutundan bahsederler. İlk olarak insanın barınma, giyinme, beslenme için gerekli olan aletleri üretmesi ve ikinci olarak insanın kendi türünü, insanı

⁸¹ A.e., s. 5-7.

⁸² A.e., s. 7.

⁸³ A.e., s. 8-11.

⁸⁴ A.e., s. 12.

üretmesi. Böylelikle “yeniden üretim” kavramına yer vermiş olurlar ancak daha sonra kapitalizm çözümlemesinde kullanmazlar, insanların üretimine, bakımına yer vermezler.⁸⁵ Acar-Savran, Marx’ın analizindeki körlüğü şöyle açıklıyor:

“ Kapitalizmde insanlar-arası ilişkilerin şeyler-arası ilişkilere dönüştüğünü söyleyen, bireysel emeğin ancak metalar arası ilişkiler dolayısıyla toplumsal emeğin bir parçası haline geldiğini gösteren ve bunu “meta fetişizmi” kavramıyla eleştiren Marx, kadınların ev emeği söz konusu olduğunda bu eleştireliliğini yitirir. Mübadele edilmediği için “değer” biçimine bürünmeyen ve dolayısıyla kapitalizmin gözlükleriyle görünmez olan bu emeği *görünmez bırakmakta* bir beis görmez. Kullanım değerleri ürettiği için zaman-dışı ve değişmez gibi görünen bu üretim faaliyetini Marx da doğal bir veri olarak alır kısacası. Bu özgül sorun söz konusu olduğunda kapitalizmin ufkuna hapsolmuştur Marx ve ev emeğini bir tahlil konusu sayılmayacak biçimde doğallaştırmıştır.”⁸⁶

Yine Acar-Savran’a göre, Marx’ın doğallaştırmasının karşısında insanların yeniden üretiminin de tüm üretim sürecinin devamlılığı için harcanan karşılıksız bir emek olduğunu belirtmek, bunun aile içerisindeki erkek egemenliğinin temelini oluşturduğunu göstermek gerekir. Bunu da var olan ekonomik sürece evdeki üretimi - yeniden üretimi- olduğu gibi ekleyerek değil, “ekonomi fetişizminin” sınırlarını aşarak bu emeğin ve üretimin kültürel, manevi yanlarını da göstererek yapmamız gerekir. Bunun yolu da karşılıksız ev içi emek ile ücretli ev içi, bakım emeği arasındaki “sürekliliği” ortaya çıkarmak ve göstermektir, bu yolla kadınların ev içerisindeki karşılıksız emeği görünür hale getirilebilir.⁸⁷

Marx’ın çözümlemelerindeki cinsiyet körlüğünü bir kenara bırakarak yeniden üretim ve üretim ilişkisinin cinsiyet temelli eşitsizliklerde genişletilerek kullanılmasından yana olan feministler, “maddeci feminizm” i bir görüş olarak ortaya attı. Maddeci feminizm bir yandan Marx’ın ev içi emeği yani kadınların karşılıksız emeğini kapitalizm tahlili içerisinde görmemesini eleştirirken bir yandan hem bu emeği somutlaştırmak hem de eşitsizlikleri görünür kılmak için Marx’ın yönteminden yararlanılması gerektiğini ileri sürdüler. Bu konuda Christine Delphy görüşlerini şöyle belirtir:

⁸⁵ Acar-Savran, **a.g.e.**, s. 25-27.

⁸⁶ **A.e.**, s. 30.

⁸⁷ **A.e.**, s. 32-35.

“ Marx’ın yöntemiyle Marx’ın teorik sonuçlarına karşı fikir geliştirmek zorunda kalmak, maddeci feminizmin paradokslarından biridir.” (Delphy, 1999a: 3) (aktaran Gülnur Acar Savran, 2013)⁸⁸

Bu kadınlar kendilerini Marksist/Sosyalist feministler olarak adlandırdılar.⁸⁹

Marksist feministler eşitsizliğin başta erkekler ve patriarka sebebiyle yaşandığını (sermayeden de bağımsız olmadığını) ve dolayısıyla hem sermayeye hem de erkeklere karşı bir mücadelenin gerekli olduğunu ileri sürerler ve bu noktada her iki Marksist görüşü de eleştirerek teoriyi dönüştürüp feministleştirirler. Marksist feministlerin odaklandıkları nokta ise ev içi emektir. Bu doğrultuda ilk ortaya çıkan isim Dalla Costa’dır ancak o da her ne kadar ev içi işlerin ücretli olması gerektiğini ve kadınların mücadelesinde erkekler ile karşı karşıya gelineceğini belirtse de teorisinin esas merkez noktası sermayedir. Hartmann; bu noktada ne olursa olsun Marksist yaklaşımın, diğer bir deyişle materyalist yaklaşımın kadınların ezilmesinden, karşılıksız emeğinden her durumda fayda sağlayanın erkekler olduğunun unutmaması gerektiğini belirtir. Ona göre de Marksist yöntem feminist mücadelede bir araç olarak kullanılmalıdır.⁹⁰

“Marksist analizin sınıf, yedek emek ordusu, ücretli emekçi gibi kategorileri neden belirli insanların belirli yerleri doldurduğunu açıklamaz. Bu kategoriler, ailenin içinde ve dışında, neden *kadınların* erkeklere *tabi oldukları* ve neden durumun tam tersi olmadığı konusunda hiçbir ipucu vermezler. *Marksist kategoriler, sermayenin kendisi gibi, cinsiyet-körüdür.* Marksizmin kategorileri bize boş koltukları kimin dolduracağını anlatmaz. Kadın sorununun Marksist analizi bu temel sorundan mustarıptır.”⁹¹

Son dönemlerde toplumsal bilimlerde ortaya çıkan bireyselleşme, öznellik akımından feminizm de etkilendi ve Marx’ın üretim kavramını evrenselleştirdiği üzerinden yapılan eleştiriler ile Marx’ın kavramları bir kenara koyularak genel anlamda meseleyi dönüştürmekten ziyade kamusal alana taşımak önemli hal e geldi. Bu bireyselleşmekten uzak kalmayı başaran başka bir maddeci feminist grup ise

⁸⁸ A.e., s. 36.

⁸⁹ A.e., s. 36-37.

⁹⁰ Hartmann, a.g.e., s. 13-16.

⁹¹ A.e., s. 20.

maddeciliği cinsellik, beden üzerinden politika yaparak gerçekleştirdi. Böylelikle merkezine üretim, yeniden üretim gibi kavramları yerleştiren maddecilikten, cinsellik, beden gibi kavramları yerleştiren bir maddecilik anlayışına doğru dönüşüm gerçekleşti diyebiliriz. Acar Savran'a göre maddeci feminizm kendisini tümüyle bir patriarkal sistem çözümlemesinden soyutlar, parça parça, yerel bir çözümleme benimser ancak erkek egemenliği aslında her alana yayılmış bütünlüklü, sistematik bir ilişkiler ağından ibarettir. Bu sebeple erkek egemenliğini, kadınlar üzerindeki denetimini detayları ile incelemek ve ortaya çıkarmak için daha bütünlüklü bir bakış açısına, üretim ve yeniden üretim ilişkilerinden başlayan sistematik bir ilerleyişe ihtiyaç vardır.⁹²

Sosyalist/Markist feminizm içerisinde sıklıkla kullanılan teoriler, “ikili sistemli teoriler” olarak karşımıza çıkar. Daha önce de değindiğim gibi, ikili sistem teorileri önemlidir çünkü bu teoriler ile birlikte örneğin ev kadınlığının kutsanması, yüceltilmesi bir kenara bırakılarak “ev emekçiliği” konuşulmaya, karşılık ev emeğinin gerçekliği tartışılmaya başlandı ve bu tip katkılar ile feminizm ev emeği tartışmalarında ileriye doğru yol almış oldu. Her ne kadar ev kadınlığının değer biçilen statüsü bir kenara bırakılarak ev emeğinin karşılıksızlığı ön plana çıkmış olsa da kaçırılan bir durum vardır. Bu da ev içindeki işlerin kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi durumudur. Başka bir ifadeyle, ev emeğinin yeri, karşılıksızlığı üzerine tezler üretilirken ev içerisindeki iş bölümüne sebebiyet veren toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine gerektiği kadar odaklanılmadı, Marx ve Engels'ten sonra aile içerisindeki erkek egemenliği yine görünmez oldu. İkili sistem teorileri tam da bu noktada hem aile içerisindeki karşılıksız emek ve kapitalizm ile ilişkisi hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliği, erkek egemenliği meselelerini beraber inceleyen teoriler olarak karşımıza çıktı. Bu teorilere göre kapitalizm ile patriarka iç içe geçmiştir ve kadınların ev içi karşılıksız emeğinden ikisi de fayda sağlar.⁹³

Kadın emeğini konu alan önemli çalışmalara sahip olan Christine Delphy, teorisini esas olarak kapitalizm ile patriarkanın iç içe geçmişi fikrine bir eleştiri üzerinden kurar. Delphy'e göre kadınların mücadelesi kapitalizm içerisinde ve yalnızca patriarkanın dönüştürülmesiyle de gerçekleşebilirdi. Başka bir ifade ile,

⁹² Acar-Savran, **a.g.e.**, s. 37-39.

⁹³ **A.e.**, s. 39-42.

“kadınların kurtuluşu” için isteğimiz tabii ki bu yönde olsa dahi illa hem kapitalizmin hem de patriarkanın birlikte dönüşmesi gerekli olmayabilirdi. Delphy kadınların ev içi karşılıksız emeği ile kapitalizm arasındaki ilişkiyi değil, kadınlar ile erkekler arasındaki üretim eksenli ilişkiyi araştırmayı seçer ve kadınların karşısındaki gücün kapitalizm değil erkekler olduğunu iddia eder. Aynı zamanda ona göre ev içi emeğin karşılıksız oluşu ortaya piyasaya sürülecek bir ürün çıkmayışı ile alakalı değil, kadınların “evlilik sözleşmesi” ile birlikte içerisine sürüklendiği üretim ilişkileri ile alakalıdır.⁹⁴ Delphy’e göre bu evlilik sözleşmesi evli kadınlar başta olmak üzere tüm kadınları kapsar ve kadınları bir sınıf olarak tanımlamaya olanak sağlar, bu sözleşme ile erkek kadının emeğine el koyar. Kadın ücretli bir işte çalışsa da, ev içerisinde parça başı ücretli iş yapsa da, yalnızca ev içerisinde karşılıksız emek üreten bir kadın olsa da erkek kadının emeğine el koyar. Erkek, kadının ücretli bir işte çalışması durumunda kadının ücretine veya bir kısmına ve ev içi emeğine, çalışmadığı durumda ise tüm emeğine el koyar ve hatta bu el koymanın gerçekleşmesi için bir evlilik olmak zorunda değildir, birlikte yaşayan çiftlerde de aynı durum söz konusudur. Kadınların evlilik sözleşmesi ile emeğine erkekler tarafından el konulması aslında yazara göre en iyi boşandıktan sonra somutlaşır. Boşanmanın ardından hem çocuk bakımının anneye bırakılması el koymanın gerçekliğinin kanıtı hem de erkeğin kadına nafaka ödeme zorunluluğu gibi örnekler aslında kadının el konulmuş emeğinin karşılığının verilmesi olarak yorumlanabilir.⁹⁵

Delphy’nin teorisi; Acar-Savran tarafından kadınların tümünü bir sınıf olarak tanımlaması ve bu kadınların tek tek emek ilişkisini incelemiyor olması, genel bir çerçeve sunması ve böylelikle “soyut genelliğe varması” açısından eleştirilir. Delphy’nin teorisi, esas olarak ücretli bir işte çalışmayan kadınları kapsar ona göre, diğerlerini bir nebze de olsa dışarıda bırakır. Daha sonraları, en başta kapitalizm ile patriarkanın eklemlenmesine karşı teori üreten Delphy, zamanla kendi teorisini de tekrar bu eksene çeker veya yaklaştırır. Acar-Savran Delphy’nin sonradan geldiği yeri şöyle açıklar:

⁹⁴ “Evlilik sözleşmesi” ile ilgili daha detaylı bilgi için bakınız: Carole Pateman, **Cinsel Sözleşme**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2017.

⁹⁵ Acar-Savran, **a.g.e.**, s. 46-52.

“ Bu yeni kavramsal çerçevede, kadınların ekonomik bağımlılıkları ve kocaları için ev işi yapma yükümlülükleri kapitalizmle patriarkanın birlikte oluşturduğu bir yapının sonucudur: İşgücü piyasasındaki toplumsal cinsiyet hiyerarşisine bağlı olarak erkek ücretleri daha yüksek olduğundandır ki kadınlar kocalarına ekonomik olarak bağımlıdır; emek güçleri kocaları tarafından tamamen sahiplenilmiş olduğu için değil. Bu bağımlılığın kuşkusuz çok somut, maddi sonuçları vardır: Erkekler kadınların kendileri için karşılıksız ev emeği harcamalarından yarar sağlarlar. Ayrıca bu sayede kadınları işgücü piyasasında ikincil konuma itme olanağına kavuşurlar.”⁹⁶

Aynı zamanda Acar-Savran, Delphy’nin kadınları bir sınıf olarak genel anlamda değerlendirdiği tezlerinden vazgeçmediğini ileri sürerek ücretli çalışan bir kadın ile yalnızca ev içinde emek üreten bir kadının erkekler tarafından denetiminin aynı kategori içerisinde bulunmasına karşı çıkar.⁹⁷ Burada aslında kadınların ücretli bir işte çalışmalarının önemi de gizlidir. Walby de Delphy’nin teorisini benzer bir noktadan eleştirir:

“Bir başka sorun ise tüm kadınların ev kadını olmadığı ve dolayısıyla Delphy’nin kadınların konumunun sadece bir kısmını kuramsallaştırmış olması. Delphy, tüm kadınların ev kadını olmalarını beklediğinden hepsi ev kadını olarak değerlendirilebilir varsayımıyla bu durumu geçiştirmeye çalışıyor. ... Toplumsal cinsiyet kuramı bazı kadınların tam zamanlı ev kadını olduğu bazılarının ise olmadığı gerçeğini görmelidir.”⁹⁸

Delphy’nin teorisi belirli noktalarda eksik kalsa da -ki sonradan biçim değiştirerek daha kabul edilebilir bir düzleme gelmesinin etkisiyle- ev içi emek tartışmalarında son derece önemli bir teoridir.

Patriarka ile kapitalizmin iç içe geçmiş ilişkisini analizlerine ilk dahil eden isimler Juliet Mitchell ve Shulamith Firestone oldu. Hartmann’a göre Mitchell, patriarkanın ve toplumsal cinsiyetlenme ve kimlik oluşumunun somut temeline değinmeyişi sebebi ile eksik bir bakış açısı sundu. Firestone ise biyolojik cinsiyet üzerinde fazlaca durmuş olsa bile kadının toplumsal konumunu Marksist yöntemler ve “patriarkanın maddi bir temelini varlığı” söylemleri ile Marksizm ile feminizmin birlikteliğini ilk sağlayan isimlerden oldu. Buna rağmen analizinde sınıf, ırk gibi

⁹⁶ A.e., s. 56.

⁹⁷ A.e., s. 54-58.

⁹⁸ Walby, a.g.e., s. 27.

etkenlere gerekli yeri vermeyip cinsiyet eşitsizliği ve erkeklerin egemenliğine odaklanması sebebi ile Marksist feministler tarafından kabul görmeyerek radikal feminist olarak tarihe geçti.⁹⁹

Firestone, Delphy'nin tanımladığı sınıf kavramının daha geniş anlamda bir tanımlamasını yapar ve kadınları yalnızca tam zamanlı ev içerisinde çalışan kadınlar olarak değil, tüm kadınları içerisine alacak şekilde inceler. Delphy'nin üretim üzerinden kurduğu erkek egemenliğini Firestone “yeniden üretim” üzerinden kurar. Walby'ye göre bu anlamda toplumsal cinsiyet eşitliğini açıklarken kullanılan sınıf tanımını da ileriye götürmüştür. Yine Delphy'den farklı olarak Firestone, analizinde yalnızca maddi yanlara yer vermez. Tüm bunların yanı sıra Walby, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini incelerken sınıf kavramı kullanmanın taraftarı olmadığını, kadınlar ve kocalarının -ailelerin- bir sınıf oluşturabileceğini ancak tek başına kadınların veya erkeklerin sınıf oluşturamayacağını, genel anlamda kullanılan sınıf kavramının dışarısına çıkılacağını ve dolayısıyla sınıf kavramının değersizleşebileceğini belirtir. Patriarkanın belirli yönlerinin sınıf kavramı ile açıklanabileceğine değinen Walby, yine de eksik kalacağını söyler.¹⁰⁰

Simone de Beauvoir, ev içi emeğin sürekli kendini tekrarlamasını ve kadının değerli, iyi bir şey ortaya çıkarmayışını, böylelikle bağımlı hale gelişini İkinci Cins isimli çalışmasında anlatır.

“Kadın, “yuvası”na evişiyle sahip olur; “yardımcı tutsa” bile elini hamura sokuşu da bundandır; göz kulak olarak, denetleyerek, eleştirerek, uşakların yarattığı sonuçları kendine maletmeye çalışır. Toplumsal doğrulanışını, evinin yönetiminden alır; görevi, aynı zamanda, beslenmeye, giysilere, ve genel çerçeve içerisinde, aileye dayanan topluma göz kulak olmaktır. Böylece, o da kendini bir etkinlik biçiminde gerçekleştirmiş olmaktadır. ... onu içkinliğinden kurtarmayan, kendini benzersiz bir biçimde olumlamasına izin vermeyen bir etkinliktir bu.”¹⁰¹

⁹⁹ Hartmann, **a.g.e.**, s. 21-24.

¹⁰⁰ Walby, **a.g.e.**, s. 27-29.

¹⁰¹ Simone de Beauvoir, **Kadın: “İkinci Cins”: II: EVLİLİK ÇAĞI**, İstanbul, Payel Yayınevi, C:II, 2010, s. 49-50.

Ayrıca Beauvoir, ev işlerinin sürekliliğine vurgu yapar ve temizliğin, bulaşğın, yemek yapmanın sürekli kendini tekrarlayan bir süreci oluşturduğundan bahsederek bu durumu “Sisyphos’un işkencesine ev kadınının yükü kadar benzeyeni azdır” diyerek betimler. Ev işleri ile uğraşan kadının “iyi” bir sonuç elde edemeden mütemadiyen “kötü”; pislik, artık, toz, yağ gibi şeylerle uğraştığını söyler. Kadınlar yemek yapmak gibi çeşitli işlerden zevk alabilseler bile bu işlerin sürekliliği ve kendini her yeni gün tekrar etmesi bu zevki öldürür. Kadınların ev içi emeği topluma mal olacak bir üretim sağlamaz, kadını “özerkleştirmez”, aksine kocasına ve çocuklarına daha çok bağımlı hale getirir. Beauvoir, ev işleri nedeniyle kadının ikinci cins olduğunu ileri sürer.¹⁰²

Beauvoir’dan sonraki kamusal alan özel alan tartışmaları aynı çerçevede devam etti ve evin cinsiyet eşitsizliğinin temeli olduğu ileri sürüldü. Aksu Bora, feminist teorisyenlerin kadın ile erkek arasındaki farklılığa odaklanırken kadınların kendi içlerindeki farklılığına odaklanmadıklarını söyler. Yazara göre, 1980’li yıllarda kadınlar arasındaki farklar da konuşulmaya başlandığında bu farklılıklar genellikle ırk, sınıf gibi sosyolojik veya politik aidiyetler odaklı oldu ve ev içi emek kadınların tüm farklılıklarına rağmen ortaklaştıkları bir alan olarak görüldü. Bora, ev içerisinde de kadınların farklılaştıklarını, ev içerisindeki eşyaların dahi her kadın için aynı şekilde olmadığını, ev içi emeğin her kadın için aynı şekilde deneyimlenmediğini, özellikle bakım işçileri ile işverenler arasında bir sınıfsal farklılık, hiyerarşi bulunduğunu “Kadınların Sınıfı” isimli çalışmasında ileri sürer, Iris Marion Young’un “yuva” kavramına ve ev içerisindeki faaliyetlerin ayırt edilmesi gerektiğine vurgu yapar.¹⁰³

Leonore Davidoff, ev kadınlığına ilişkin çalışmasında iki önemli sonuç ortaya çıkardı; ilk olarak özellikle ev işçileri ve orta sınıf kadınlar başta olmak üzere ev kadınlığının kadınlar arasında farklı anlamlar ifade ettiği ve ikinci olarak kadınların da “ev kadınlaşma” sürecinde aktif rol üstlendikleri ve sürece dahil oldukları. Özellikle modernleşme sürecinde ev kadınlığının “saygınlığına” yapılan vurgu kadınların da kendilerini bu yönde geliştirmeye çalışmalarına ön ayak oldu. Davidoff, ev kadınlığının yalnızca cinsiyet temelli ilişkilerin değil toplumsal, siyasal ve sınıf temelli ilişkilerin de temelinde olduğunu, cinsiyet ilişkileri ile sınıf ilişkilerinin iç içe geçmiş

¹⁰² De Beauvoir, **a.g.e.**, s. 48-65.

¹⁰³ Aksu Bora, **a.g.e.**, s. 61-65.

yapılar olduğunu göstermiş oldu. Davidoff ile birlikte aynı dönemdeki yazarlardan bazıları da genel feminist yazının ev kadınlığı analizlerinde orta sınıf kadınlarını ele aldığını ancak birçok farklı kadın deneyiminin bulunduğunu öne sürdüler.¹⁰⁴ Ev içi emek, birçok kadını ortaklaştıran bir olgu olarak karşımıza çıkarken, bir yandan da her kadının biricik deneyimlere sahip olduğunu unutmamak gerekir.

Tüm teorilerin ve tartışmaların devamındaki süreçte ev içi emek kavramı tartışılırken ev işleri ve bakım emeği 20. yüzyılın son çeyreğine kadar bir bütün halinde görülüyordu ancak bu dönemden sonra her türlüünün karşılıksız olduğu baki kalmakla birlikte kavram çeşitlendi. Ev içerisinde ücretli veya ücretsiz çalışan kadınlar gibi farklı kategorilerde incelemeler başladı. Bu durum, ev içerisinde ücretli ile ücretsiz emek arasındaki ayrımı bir derece zayıflattı ancak unutulmaması gereken çeşitli durumlar hatırlatıldı; zaten ücretli çalışan kadınlar yine ücretsiz çalışmaya devam ederler ve ücretli çalışan kadınlar (evlerinde bu sebeple ücretli işçi çalıştıran kadınlar) hem çalıştırdıkları kadınların ücretini kendi maaşından öderler hem de hala ev içerisinde sorumluluk almaya ve emek harcamayı sürdürürler. Böylelikle “sevgi karşılığı çalışma ile ücret karşılığı çalışma” ayrımı tamamen ortadan kalkmamış olur.¹⁰⁵

Ev içi işçilik, bakım emeği son derece prestijsiz işler olarak görülür ve bakım işi yapan kadınlar çok düşük ücretlerle çalışırlar. Çünkü bu işler ev içi karşılıksız emek ile modern anlamda çalışma yani ücretli emeğin bir karışımı olarak görülür. Bu işlerde çalışan kadınlar “aileden biri” söylemiyle denetim altına alınır; örneğin çalışma saatleri, görev tanımı belirsizleşir. Ancak çalışanın izin alması gibi talepkar olduğu durumlarda yeniden yalnızca işçi olur. Dışarıdaki ücretli işlerde pek rastlanmayan bu durumun¹⁰⁶ bakım işçiliğinde karşımıza çıkması aslında ücretli emek ile ev içi emek ayrımının varlığını görünür kılan bir nokta olarak karşımıza çıkar. Buradan çıkarılabilecek başka bir sonuç ise ev içerisindeki işlerin ve beraberinde bakım işlerinin kadınlara özgü, doğal işler olduğunun düşünülmesi nedeniyle bakım

¹⁰⁴ A.e., s. 66-70.

¹⁰⁵ Acar-Savran, a.g.e., s. 60-61.

¹⁰⁶ Aslında animasyon ekipleri içerisindeki kadınlarda sıklıkla rastlanır ancak daha önce araştırma konusu edilmediği için bilinmez. Buradaki benzerliğin iki iş kolunda da kadınların çoğunlukla yatılı olarak çalışmalarından kaynaklı olduğunu düşünüyorum.

işçiliğinde bu tip davranışlar, düşük ücretler ile karşılaşılıyor olduğumuzdur. Aslında yeniden üretim kavramı ile değerlendirdiğimizde bakım emeği olmazsa olmaz önemdedir ve piyasa değeri çok yüksek olabilecekken hak ettiği ücretlerin çok altında ücretler ile karşılanırlar. Bu durumun değişmesi için devletin de çeşitli politikalar üretmesi, hem cinsiyetçi bölüşümü ortadan kaldıracak hem de kamusal alanda kadın emeğini değerli kılacak adımlar atması gerekir. Ev içinde ücretli işçilik ile beraber kadınlar arasında yaşanan bölünmenin sonucunda kadınların bir kısmı ev içerisinde çalışan diğer kadınlar sayesinde ev işlerini birinin yapıyor olmasının rahatlığı ile aynı erkekler gibi işgücü piyasasına katılım sağlarlar. Bu aslında özel alanın “yeniden yapılandırılması” sağlanmadan ortaya çıkan geçici bir çözümdür. Bu geçici çözümden yarar sağlayanlar ise erkekler ve kapitalizmdir.¹⁰⁷ Yıldız Ecevit kadınlar arasındaki bu süreklilikten şöyle bahseder:

“ Ev hizmetlileri ile bakıcılar, Türkiye’de hem kendi emeklerinin özellikleri açısından önemli bir gruptu hem de çalışan başka kadınların emekleri açısından. Kendilerinin emek kullanım formlarının ayrıntılarını bilmiyorduk ama meslek sahibi orta sınıf kadınların ev dışında çalışabilmelerinde ciddi bir yedek kuvvet olduklarının farkındaydık.”¹⁰⁸

Kadınların ücretli işlerde çalışması, çocuk bakımı için alternatif bulma ihtiyacını ortaya çıkarıyor. Sosyal hizmetlerin yetersizliğinin de etkisi ile kadınlar genelde akraba, komşu, arkadaş gibi diğer kadınlar ile iş bölümüne gidiyorlar veya ev içerisinde ücretli çalışan kadınlara başvuruyorlar. Bu sürecin tamamını kadın yürütüyor ve işlemlerini sağlıyor. Bakım talebi karşısında ise genellikle göçmenlerden, yoksul kesimden gelen kadınlardan oluşan bir bakıcı ve hizmetli grubu oluşuyor. Bu kadınların varlığı sayesinde, kadınlar arasında kendi “görevlerini” ücret karşılığında devretme olanağı ortaya çıkıyor.¹⁰⁹

Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan göçmen kadınların ucuz emek gücü, esnek ve güvencesiz çalışmanın yaygınlaşması ve bir yandan da orta sınıf kadının giderek daha fazla çalışma hayatına girmesi ve düzenini bu yönde kurması ev içi

¹⁰⁷ A.e., s. 60-67.

¹⁰⁸ Yıldız Ecevit, “Türkiye’de Kadın Emeği Konulu Çalışmaların Feminist Tarihçesi”, Sancar Serpil (der.), **Birkaç Arpa Boyu...**, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, C:II, 2011, s.136.

¹⁰⁹ Acar-Savran, **a.g.e.**, s. 23-25.

ücretli işgücünü gerekli ve sürekli kılan etmenler olarak gösterilebilir. Bazı kadınların çalışma hayatında olmaları ve bir sosyal refah devleti anlayışının olmamasından kaynaklı çocuk bakımı ve ev işleri için desteğe ihtiyaç duymasının karşısında bu talep çoğu zaman göçmenlerin ucuz emek arzı ile karşılanır. Aslında çalışan kadınların ev içerisinde desteğe ihtiyacı olduğu kadar göçmen kadınların da ev içerisinde çalışmak zorunda olmaları, çalışma izinleri olmaması dolayısıyla dışarıda çalışmıyor olmaları hem talebin hem de arzın artışta olduğunu söylememizi kolaylaştırır.¹¹⁰

Hartmann için, patriarkal sistemin barındırdığı erkekler arasındaki hiyerarşi ve bağlılık, aynı zamanda kadınların üzerinde kurdukları egemenliği kapsayan bir sistemler bütünüdür. Başka bir ifade ile, her kadının eziliş biçimi ayrı ve özgün farz edilemez, genel çerçevede kadınların tümünü kapsayan sistematik bir patriarkal düzen bulunur. Bu düzen kapitalist sistemin içerisinde entegre olarak kapitalizm ile el ele yürür ancak patriarka ve kapitalizm birbirine zorunlu da değildir. Sanayi devrimi ile kadınların da işgücü içerisinde yer almaya başlamaları var olan patriarkal sistemi sarstı, bunun sebebi daha önce de belirttiğim gibi patriarkal düzende kadınların ücretli çalışmaktan uzak tutulmak istenmesi idi. Kadınların ücretli işlerde yer almaları erkeklerin var olan ücretlerinde düşüş yaşanmasına sebep oldu, artık erkeklerin hem kendilerine hem de kadınlara bakma yükümlülüğü bulunmuyordu ve kadınların da piyasaya girişi erkeklerin üzerine düşen işi azaltmış oldu. Kadınların ücretli emeği, erkeklerin direnişi ile karşılaştı. Kadınların işgücünden yok edilmesi sağlanamasa da eşitsiz iş bölümleri, sendikalaşmanın önlenmesi, kadınların ücretlerinin erkekler ile eşit olması talebi yerine aile ücreti talebi gibi hamleler yapıldı. Ailelerine tek başlarına bakmak amacı ile talep ettikleri aile ücreti ile birlikte erkekler daha yüksek ücret ödenen işleri yapmaya başladılar ve kadınlara daha düşük ücret ödenen işler verilmeye başlandı. Bu uygulama ile birlikte kadınların erkeklerden daha düşük ücret almaları sebebi ile erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliği pekişti ve kadınların yalnızca evde çalışmayı tercih etmelerinin önü açıldı. Böylelikle ortaya çıkan sonuç hem kapitalizm için hem de patriarka için yarar sağlayan bir sonuç oldu. Kadınların ev içerisindeki yeniden üretimlerinden eğitilmiş işgücü kazanarak kar sağlayan kapitalistler için erkeğe aileyi geçindirecek para vererek kadınları evde tutmak

¹¹⁰ A.e., s. 63-65.

mantıklı gelmişti. Günümüzde hala kadınların ev içi emeğinin yanında tüketici olmaları da kapitalizmi besleyen bir durum olarak karşımıza çıkar.¹¹¹

1.2.4.2. Ücretli Emek

“.... Hane özel patriarkanın önemli bir alanı olmaya devam etse de, kadınlar sadece hane içine kapatılmış değillerdir. Devlet kadınların işgücü piyasasındaki ikincil konumunu pekiştiren düzenlemeleri ve uygulamalarıyla kamusal patriarkanın başlıca temsilcisi olarak, kadınların sadece işverenler karşısındaki değil, aynı zamanda erkekler karşısındaki pazarlık gücünü de azaltarak özel patriarkanın gücünü korumasını destekler.”¹¹²

Ev içerisinde eşitsiz iş bölümü ve karşılıksız emek gibi sorunlarla karşı karşıya kalan kadınların ücretli emek piyasasındaki yerleri, yaptıkları işler de ev içinden bağımsız değildir. Kadınlar hem karşılıksız emeğe harcadıkları sürenin etkisiyle ücretli emek piyasasına girişte zorlanırlar hem de ücretli bir işe girmeleri halinde ev içi karşılıksız emeklerinin süresinde ve bölüşümünde bir değişiklik olmaz, aksine kadınların üzerindeki yük artar. Kadınlar, yine ev içi karşılıksız emekleri ile bağlantılı olarak ücretli emek piyasasında da iş tanımında olan veya olmayan ancak “kadın işi” olarak kodlanmış işlerde görevlendirilirler. Bunların yanı sıra, kadınların ücretli emek piyasasında karşılaştıkları problemlerin tek temeli, ev içi karşılıksız emek ile bağlantısı değildir. Kadınlar; toplumsal cinsiyet normları, kadın bedeni üzerindeki erkek egemenliği gibi sebeplerin izdüşümü olarak taciz gibi çeşitli sorunlarla da ücretli emek alanlarında karşılaşır. Araştırmamın verilerini incelediğim son bölümde de örneklerle destekleyerek göstereceğim gibi, kadınlar ücretli işgücü içerisinde gerek işçi oldukları için gerekse kadın oldukları için “ikinci sınıf” görülürler.

Ücretli işgücüne katılım sağlayan kadınların karşısına çıkan başlıca üç problemlili meseleden söz edebiliriz. İlk olarak kadınların erkeklere oranla daha düşük ücretler almaları, ikinci olarak kadınların erkeklerden daha az kazanç getiren işlerde

¹¹¹ Hartmann, **a.g.e.**, s. 40-49.

¹¹² Gülay Toksöz, “Neoliberal Piyasa, Özel ve Kamusal Patriarka Çıkmazında Kadın Emeği”, Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Elveren (der.), **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.104.

istihdam edilmeleri ve üçüncü olarak kadınların erkeklerden farklı işler yapmaları. Bu problemlerin üzerine eğilen çeşitli akımlar bulunur. Bunlar işlevselci yaklaşım, liberal feminizm, Marksist feminizm ve son olarak ikili sistem teorisi olarak gösterilirken radikal feminizm içerisinde de kadınların ücretli emeğine az da olsa yer verilir.¹¹³

İşlevselci yaklaşımda kadın ve erkekler arasındaki ücret farklarının temel sebebi erkeklere oranla kadınların “beşerî sermayesinin” daha düşük olması, tecrübesinin ve becerikliliğinin daha az olması olarak gösterilir. Bu nitelik farkının sebebi ise aile içerisinde iş bölümüne dair ortak verilen karar sonucunda kadınların ev içerisindeki işleri üstlenmesi ve erkeğin dışarıda çalışmasıdır. Yine bu kurama göre işverenler yalnızca çalışanın niteliğine ve çalışma süresine oranla ücretlendirme yaparlar. Başka bir deyişle, aile içerisinde alınan ortak karar ile kadınların evde daha çok çalışması ve erkeklerin dışarıda daha çok çalışması sonucunda erkek, ücretli emek piyasasında daha tecrübeli ve yetenekli olur. Bu durum da işverenin ölçütlerine göre kadınlara daha az ücret vermesinin nedenidir. Bu kuramın önemli isimlerinden Talcott Parson, kadınların ücretli emek piyasasındaki konumunun temelini ailede arar.¹¹⁴

İşlevselci yaklaşımların sorunu en başta Treiman ve Hartmann tarafından yapılan çalışmalarda işçilerin vasıflarının kadın erkek eşitliğini yok denebilecek kadar küçük oranlarda etkilediğinin ortaya konulması ve ücret farklılıklarının temelinde cinsiyetlere göre verilen işlerin yatmasının ileri sürülmesi ile görünür olmaya başladı. Bunun yanı sıra kuramın bir diğer problemi de işverenlerin işçilere hak ettikleri ücretleri verdiklerinin kabul edilmesi ve mükemmel bir ücretli emek piyasasının tahayyülüdür. Malesef günümüz toplumlarında bir kimsenin nitelikli olduğunun belirlenmesinde yalnızca “beşerî sermayesi” göz önünde bulundurulmaz, toplumsal etkiler de bulunur. Nitekim bir işin veya bir kişinin nitelikliliği çok farklı şekillerde görülebilir ve kadınların erkeklere oranla daha güçsüz sayıldığı varsayıldığında kadınların mesleklerini nitelikli göstermeleri daha zor bir süreçtir.¹¹⁵

Liberal yaklaşımı benimseyen araştırmacılar, kadınların özellikle ücretli emek piyasasında ilerleyememeleri ve daha düşük ücretler ile çalışmaları üzerine araştırmalar yaptılar ancak bu araştırmalar küçük ölçekli oldu. Kadının hem aile

¹¹³ Walby, **a.g.e.**, s. 47-53.

¹¹⁴ **A.e.**, s. 53-55.

¹¹⁵ **A.e.**, s. 55-57.

içerisindeki rolünü hem de ücretli işgücü piyasasındaki rolünü inceleyen liberal yaklaşım çalışmalarında Parsoncu işlevselcilikten yararlanıldı. Liberal yaklaşım ile yapılan önemli araştırmalardan bir tanesi Rosabeth Moss Kanter'in çalışmasıdır. Bu araştırmada kadınların şirketlerde kademe atlamalarının erkeklerden daha zor olmasının nedenlerini kültürel ve kurumsal anlamda araştıran Kanter, şirketler içerisindeki erilliği, erkeklerin üstün görülmesini ve açık bir pozisyona erkek bireyin daha uygun görüldüğünü belgeliyor. Aslına bakılırsa araştırmada oldukça açıklayıcı ve doğru analizler yapılsa da araştırma öznel ve bir toplumsal cinsiyet eşitliği analizi yapmaktan uzak kalıyor. Liberal yaklaşım ile ücretli emek piyasası üzerine yapılan araştırmaların örnekte olduğu gibi temel sorunu genel çerçeveyi, eşitsizliğin temeldeki sebeplerini, ev içerisindeki iş bölümünü, kadınların neden ücretli emek piyasasında az sayıda görüldüklerini analiz etmiyor oluşlarıdır diyebiliriz. Başka bir ifade ile, liberal yaklaşım ücretli emek piyasasına giren kadınların çalıştıkları yerlerdeki konumları ile ilgili birçok gerçeği ve nedenlerini gösterirken, bu eşitsizliklerin temelde neden ve nasıl meydana geldiğini anlatmıyor.¹¹⁶

Marksist yaklaşım kadınların emek piyasasına katılımının ve emek piyasasındaki süreçlerin kapitalist ilişkiler ile ortaya çıktığını ileri sürer. Marksist yaklaşım içerisinde çeşitli bölünmeler bulunur, bunlardan birkaçını aşağıda inceleyeceğim.

İlk olarak ele alacağım Harry Braverman'ın analizi iki kısımdan oluşur, ilki sistem diğeri ise aile ile ilgilidir. Şöyle ki, Braverman'a göre kapitalist sistemde sermayedarlar daha çok kar elde etmek için işleri niteliksizleştirirler yani "tasarım aşaması ile üretim kısmını ayırırlar", böylelikle üretim kısmı nitelikli işçilerin elinden alınmış olur. Kadınlar da söz konusu niteliksiz işlerde istihdam edilirler ve böylelikle kadınların ücretli emek içerisindeki oranları artar ancak niteliksiz olarak tanımlanan işlerde istihdam edilirler. Braverman diğeri bir taraftan aile içerisinde, çeşitli gelişmelerle kadınların ev işlerine harcadıkları zamanın azaldığını ve böylece kadınların istihdam içerisine girebildiklerini iddia eder. Bu ikili sistem (işlerin niteliksizleştirilmesi ve kadınların ev içi emeğe harcadıkları zamanın azalması) kadınların işgücü içerisindeki oranlarının artmasında temel iki nedeni oluşturur. Ancak

¹¹⁶ A.e., s. 57-59.

gerek kapitalist sistemde bir niteliksizleşme olmadığına dair gerekse kadınların ev içerisinde harcadıkları zamanın azalmadığına dair eleştiriler bu teoriye gelen başlıca karşı çıkışları oluşturur ve yanlış oldukları söylenemez.¹¹⁷

Baverman, kapitalizmin ilerleyişi ile birlikte kadınların istihdam içerisinde yer almalarını kadınların uzun dönemli yedek ordu olmaları ile açıklarken diğer Marksistler kadınların “kısa vadeli veya konjonktürel” yedek ordu oldukları görüşünü benimserler. Marx her ne kadar kadınların istihdamını özel olarak tartışmasa da yedek ordunun kapitalizm için ne kadar önemli olduğunu vurgular. Marx’a göre öncelikle sermaye birikimi için ihtiyaç duyulan emek gücünün arttığı dönemlerde, var olan işçilerin pazarlık yapmalarının önünün kesilmesi için yedek orduya ihtiyaç vardır. Bu teoride orduyu daha önce çalışmış ve sonrasında işsiz kalmış işçiler, kapitalist sistem içerisinde istihdam edilmemiş ancak tarım gibi sektörlerde çalışmış ve dolayısıyla ihtiyaç halinde akla gelebilecek işçiler ve yarı zamanlı işlerde çalışmış işçiler oluşturur. Marksistler daha sonra bu ordunun içerisinde kadınların da yer aldığını öne sürdüler.¹¹⁸ Örnek olarak savaş dönemlerinde erkeklerin yerine çalışması sağlanan kadınlar gösterildi. Türkiye’de de Kurtuluş Savaşı döneminde kadınların önce işgücüne katılımının sağlanması ve daha sonra tekrar evlerine gönderilmesi buna bir örnek oluşturabilir. Ayrıca bu teoriye göre emek gücü ihtiyacı azaldığında ilk işten çıkarılanlar yarı zamanlı çalışanlar ve “son gelenler” olur. Bu noktada teoriye gelen en önemli eleştiri ilk çıkarılanlar içerisinde kadınların olmasına dairdir. Kadınların en önce çıkarılması, esasen kapitalizme aykırı bir durum olarak gösterilebilir, çünkü kadınlar daha düşük ücretlerle çalışırlar. Diğer yandan nicelik olarak tarihte kadınların işten çıkarılmaları da teoriyi destekleyen bulgular ortaya çıkarmaz. Marksist teorisyenlerden Ruth Milkman, bu eleştiriye cevap olarak erkeklerin çalıştığı sektörlerin kadınların çalıştığı sektörlerden daha çok işten çıkarılmalarından etkilendiğini, bu sebeple kadınların değil erkeklerin sayısal olarak daha çok işten çıkarıldığını söyler. Walby için bu her ne kadar önemli bir bulgu olsa da bu kez de bizi kadınlar ile erkeklerin neden ayrı sektörlerde istihdam edildiği gibi tartışmalara götürdüğünü ileri sürer.¹¹⁹

¹¹⁷ A.e., s. 60-61.

¹¹⁸ A.e., s. 61-62.

¹¹⁹ A.e., s. 62-64.

Marksist teori içerisinde ücretli emek analizlerinde tartışılan bir diğer unsur aile ücretidir. Jane Humphries, aile ücretinin işçi sınıfının kazanılmış bir mücadelesi olduğunu ve böylelikle kadınların ücretli emek içerisinde erkeklere göre daha az yer aldıklarını iddia eder. Ona göre kadınların tam zamanlı olarak evde çalışması işçi sınıfının aile ücreti talebinin yerine getirilmesi sayesinde ve bu durum kadınlar için sorun oluşturan bir durum değildir. Kadınların evdeki işleri ve bakım işlerini üstlenmesi piyasaya işgücü arzını da azalttığı için işçilerin yüksek ücret talep etmelerinin önünü açar. Ancak bu yaklaşım kadınların gerek ev içinde gerekse ücretli emek içinde yaşadığı sorunları görmezden gelmekle eleştirilir. Ayrıca aile ücretinin de söylendiği gibi kullanılmadığı, aile ücreti alan erkeklerin ailelerini geçindirmede, yine kadınların aile ücreti almasalar bile çocuklarını geçindirdiği öne sürülür. Eleştirilerin en önemli noktası ise şudur ki, “aile ücreti aile geçindirmesi sağlamadı ancak erkeklerin kadınlardan daha yüksek ücretler almalarının meşruluğunu sağladı”.¹²⁰

Emek piyasasındaki cinsiyete dayalı bölünmenin sermaye ve emek arasındaki savaşımın bir sonucu olduğunu iddia eden bölünmüş emek piyasası kuramı, işgücü piyasasındaki cinsiyet eşitsizliğinin sermayedarların “böl ve yönet” politikasının bir sonucu olduğunu ileri sürer. Ancak burada eksik olan nokta ise cinsiyete dayalı bir ayrışmanın daha önce Hartmann’ın teorisinde de bahsettiğim gibi kapitalizm öncesi dönemlere dayanıyor olmasıdır. Dolayısıyla ücretli emek içerisindeki cinsiyet ayrımının nedenini incelemekte bu teori tek başına yetersiz kalır.¹²¹

Radikal feministler analizlerinde, ücretli emek piyasasında kadınların sorunlarına çok yer vermiyor olsalar da ücretli emeği konu alan sınırlı analizlerinde şiddet ve cinselliği temele alırlar. İşyerlerindeki cinsel tacizler ile ilgili literatüre önemli katkılarda bulunurlar ancak kadın istihdamındaki diğer problemlere değinmezler.¹²²

Hartmann; daha önce değindiğim gibi, kapitalizm öncesinde de istihdamda cinsiyete dayalı eşitsizliklerin varlığına dikkat çeker, dolayısıyla şu an yaşanan ücretli emek piyasasındaki cinsiyete dayalı eşitsizliklerin yalnızca kapitalizm ile

¹²⁰ A.e., s. 64-65.

¹²¹ A.e., s. 65-66.

¹²² A.e., s. 67-68.

açıklanamayacağını ileri sürer. Ücretli emek piyasasındaki cinsiyete dayalı iş ayrımı hem kamusal alanda hem de özel alanda erkek egemenliğinin merkezini oluşturur. Kadınların cinsiyete dayalı iş ayrımının bir sonucu olarak daha düşük ücretlerle çalışmaları onları erkeklere bağımlı kılar. Erkeklerin kadınlardan daha yüksek ücret aldığı bir toplumda gerçekleşen evliliklerde kadınların erkeğin ücretine ihtiyaç duymaları dolayısıyla ev içi emek de kadına bırakılabilir. Kadınların ev içi emeği üstlenmesi kendisini iş için nitelikli hale getirmesinin önünde bir engel oluşturduğu için süreç başa döner ve içinden çıkılmaz bir hal alır.¹²³

Hartmann'ın ücretli emek analizinin önemini ve açıklayıcılığını vurgulayan Walby ise teorinin yine de eksik kaldığını düşündüğü yerleri saptar.

“Öncelikle sermaye ve patriyarka arasında Hartmann'ın varsaydığından daha fazla bir gerilim söz konusu. İkincisi, iki sistem arasındaki ilişkilerde tarihsel olarak bir dizi farklılık mevcut, kimi dönemler yükselen bir gerilimle, kimi dönemler ise büyük uzlaşmayla dikkat çekiyor. Üçüncüsü etnik çeşitlilik ve eşitsizlik daha fazla hesaba katılmalı. Dördüncüsü iki sistemin eklemlenmesinde farklı türde sermaye yeniden yapılanmalarının önemli etkileri olacaktır özellikle de mekânsal bağlamda. Beşincisi işyerindeki patriyarkal stratejileri ayrıştırmak zorundayız, örneğin dışlama ile ayrımı ve ayrımın alt ürünlerini. Altıncısı devletin rolü özel olarak belirlenmeli ve farklı konjonktürlere göre ayrıştırılmalı. Yedincisi diğer yapıların, örneğin cinsellik ve şiddetin rolü daha fazla hesaba katılmalı. Sekizincisi patriyarka kavramı geliştirilmeli.”¹²⁴

Aşağıda Walby'nin Hartmann'a eleştirileri temelinde oluşturduğu yeni patriarka kavramsallaştırmasını araştırmam ile ilgili kısımlarını özellikle belirleyerek detaylandıracağım.

Hartmann kapitalizm ile patriarkanın iç içe geçmişliğinden ver birlikte ilerleyişinde bahseder ve bu ilişkilenenin kendini en somut gösterdiği yeri aile ücreti kavramında açıklar. Ancak daha önce de belirttiğim gibi aslında aile ücreti kavramının pratikte bir geçerliliği bulunmaz. Buradan yola çıkarak Walby, kapitalizm ile patriarkanın birlikte ilerleyen iki sistem olduğunu kabul etse de aralarında belirli süreçlerde gerilimlerin ve mücadelenin bulunduğunu öne sürerek teoriyi ilerletir.

¹²³ A.e., s. 68-69.

¹²⁴ A.e., s. 69.

“Kadınların emeğine bir sistem tarafından el konulması ancak ötekine rağmen mümkün olabilir, kadınlar sermaye için çalışıyorlarsa kocaları için daha az iş yapabilirler. Kimi uzlaşma noktaları yakalansa da çatışmanın temel ilkelerini geçersiz kılmak mümkün değil. Gerçekte kapitalizmin gelişiminden itibaren kadın emeğinin tarihi bu açıdan okunabilir: Yaygınlaşan, ancak kriz anlarından sonra tarihsel politik uzlaşmaların şekillendirdiği bir çatışma.”¹²⁵

19. yüzyılda fabrikalar kurulduğunda buralara kadınların erkeklerden daha çok istihdam sağlamasının ardından devletin kadınların çalışmasını sınırlandırması, savaşlarda kadınların fabrikalarda çalıştırılmasının ardından işverenler ile sendikalar arasında anlaşmazlık oluşması ve yine devlet eliyle müdahale gerçekleşmesi Walby’nin kapitalizm ile patriarka arasındaki çatışmaya verdiği örneklerden bazılarıdır. Bu çatışmaların ardından her zaman bir uzlaşma dönemi oldu ve iki sistem arasındaki ilişki iniş ve çıkışlar ile ancak her çatışma yeni bir çatışmanın daha farklı bir temelde ve iki sistem için de daha uygun bir hal almasıyla ilerleyerek devam etti.¹²⁶

Walby kadın istihdamı üzerine yapılan analizlerin büyük bir çoğunluğunun kadınları tek bir topluluk olarak gördüğünü, ırk ve etnisiteye dayalı bölünmeleri göz ardı ettiğini ileri sürer. Ancak istatistiksel veriler baz alındığında kadınlar arasındaki işsizlik, düşük ücret ile çalışma gibi oranların ülkelere, bölgelere, siyah kadınlara veya beyaz kadınlara göre farklılaştığını görebiliriz. Genel bir çerçeveden bakıldığında siyah erkekler, siyah kadınlar, beyaz erkekler ve beyaz kadınlar düşünüldüğü zaman ayrıcalıklı konumda olan topluluk beyaz erkeklerdir. Çoğu zaman siyah erkekler ve kadınlar daha zor koşullar altında istihdam edilirler ve daha düşük ücretlerle çalışırlar. Walby, ücretli istihdamdaki cinsiyet ayrımcılığını analiz ederken ırk ve etnisite ayrımının da analize katılması gerektiğini, ırkçılığın cinsiyetçiliği de etkilediğini ileri sürer.¹²⁷

Walby, ücretli emek piyasasında cinsiyet eşitsizliği analizi yaparken yalnızca makro düzeyde kapitalizm ile patriarkanın analizinin yeterli olmayacağını, buna ek olarak küçük düzeyde iki sistemin değişkenliğini ve bağlantılarını etkileyen etkenlerin de analiz içerisine dahil edilmesinin gerekli olduğunu ileri sürer. Burada önemli iki kavram zaman ve mekândır. Walby, İngiltere örneğine başvurarak bölgeler arasındaki

¹²⁵ A.e., s. 71.

¹²⁶ A.e., s. 70-72.

¹²⁷ A.e., s. 72-77.

kadın işgücü oranlarının çeşitlilik gösterdiğinden ve dolayısıyla bölgelerin kadınların işgücü oranına etkisinden bahseder. Kadınların ücretli emek piyasasına girişlerinin görece kolay olduğu günümüzde, en çok ücretli kadın emeği artışı yaşanan bölgeler geçmişte en düşük seviyelerde kadın istihdamının bulunduğu bölgelerdir ve dolayısıyla hala artış yüksek olmasına rağmen istihdamdaki kadın oranı düşük seyreder.¹²⁸

Walby'nin tezinde kadınların ücretli istihdamında bölgelerin yanı sıra ülkelerin kendi özellikleri de etkilidir. Genel çoğunluk tarafından kabul gören Birinci Dünya ülkelerindeki gelişmişlik düzeyinin ve modernleşmenin Üçüncü Dünya ülkelerinde de kadınların özgürlüğünü ortaya çıkardığı düşüncesi, hem kadınların sanayileşme dönemi öncesindeki emeğinin ve tarım işlerindeki çalışmalarının yok sayılıyor olması hem de Batılılaşma ile devam eden kadının ev kadını olması gerektiği düşüncesinin mevzu bahis edilmiyor olması ve kadınların ücretli istihdamdaki emeğinin tümünün görülüyor olması nedenleriyle eleştirildi. Gelişmiş Birinci Dünya ülkeleri ile gelişmemiş veya gelişmekte olan Üçüncü Dünya ülkelerindeki kadınların sömürülmesinin birbiri ile doğrudan bağlantılı olduğunu söyleyen Maria Mies, sanayileşmemiş ülkelerdeki kadınların sömürüsünün sanayileşmiş ülkelerdeki kadınların bağımlılıklarına katkıda bulunduğunu ileri sürer. Çekirdek ailenin modernleşme ile ortaya çıktığını, burjuva sınıfında başladıktan sonra işçi sınıfını da etkilediğini söyler. Mies'in tezi kadın sorununun birçok noktasına değinen geniş çaplı bir analiz olarak karşımıza çıkar. Ancak Walby, önemini kabul etmekle birlikte bu tezi Birinci Dünya ülkelerindeki kadınların ev kadınına dönüştürülmesi olgusunun istatistiksel verilerce onaylanmaması, çekirdek ailenin modernleşme öncesinde de kendisini göstermesi ve kendi içerisinde kimi zaman patriarka ile kapitalizmi iki ayrı model olarak anması ama aynı zamanda birbiri ile iç içe geçmiş tek bir sistem oluşturduklarını belirtmesi noktasında çelişmesi gibi sebeplerle eleştirir. Üçüncü Dünya ülkelerindeki kadınların örgütlenmesinden ve güçlülüğünden bahseder. Sonuç olarak ülkeler arasındaki ilişkiler, benzerlikler veya farklılıklar, gelişmişlik düzeyleri kadınların ücretli istihdam içerisindeki farklılıklarını etkiler diyebiliriz.¹²⁹

¹²⁸ A.e., s. 77-79.

¹²⁹ A.e., s. 79-84.

Walby, kadınların ücretli istihdamında devletin etkisinin kadınların oy hakkını kazanmasından sonra boyut değiştirdiğini söyler. Zaman zaman kadınların ücretli emeğine karşı ve zaman zaman destekleyici politikalar ile devlet, özellikle kadınların oy hakkını kazanmasından sonra kadınların istihdamını arttırmaya yönelik politikaları ile ön plana çıktı.¹³⁰ Devlet yoksullaştığı dönemde kadın emeğini piyasalaştırmak için mikrokrediler gibi çeşitli politikaları uygulamaya koydu ancak burada asıl amaç kadının güçlenmesi ve piyasa içerisinde yer edinmesinden ziyade yoksulluğun önüne geçilmesi oldu.¹³¹

Kadınların istihdamı üzerinde etkili olan bir başka iki yapıyı Walby cinsellik ve erkek şiddeti olarak işaret eder. Juliet Mitchell, teorisinde cinselliğin patriarkal ilişkilerin temelinde bir olgu olmasına rağmen ekonominin etkeninin kapitalizm olarak görüldüğünü, ancak aslında kadın istihdamında cinselliğin de bir etken oluşturduğunu, en güçlü örneğin ise cinsel taciz olduğunu söyler. Walby'ye göre cinsel taciz vakaları kadınların hem var olan çalışma yaşamlarında erkekler tarafından denetlenmesine olanak sağlar hem de çalışma hayatının dışında tutulmasına. Çeşitli araştırmalar her ne kadar erkeklerin yoğun olduğu sektörlerde cinsel tacizlere daha çok rastlandığını gösterse de kadınların yoğunlukta olduğu işlerde de cinsel taciz vakalarına rastlanıyor. Kadın istihdamında etkili bir başka yapı olan fiziksel şiddeti kadınların karanlıkta sokaklarda yürümekten korkmaları dolayısıyla vardiyalı çalışmayı gerektiren işlerde çalışamamaları ile örneklendiren ve bu tarz sorunlar ile ilişkilendiren Walby, diğer yapılardan farkını devlet tarafından verilen yasal yetki ile oluşabilecek sorunlarda kullanılabilir olması olarak tanımlar.¹³²

Hartmann'ın kadın istihdamındaki patriarkal sistem ve etkileri üzerindeki analizine ekleme yapan Walby, "ayrım ve dışlama" kavramlarına dikkat çeker. Kadınların ya belirli işlerden, sektörlerden veya istihdamın tamamından dışlanmaya çalışıldığını ya da işler arasında "kadın işi" ve "erkek işi" olarak ayrım yapılarak kadınların erkek işlerinden uzak tutulmaya çalışıldığını belirtir. Anne Witz ise belirli işlerden kadınların tamamen dışlanması veya belirli işlere kadınların katılımının sağlanmasına ek olarak bir grup işçinin mesleki nitelikleri sahiplenmeleri üzerinden

¹³⁰ A.e., s. 85-87.

¹³¹ Ecevit, a.g.e., s.138-139.

¹³² Walby, a.g.e., s. 87-89.

“sınırları kapama” yolu ile kadınların önünde engel oluşturduğunu söyler.¹³³ Walby ayırım ve dışlama stratejileri ve bunların arasındaki farkın somutlaştırılması ile Witz’in tezini de ileri götürdüğünü iddia eder.

“Böylece Hartmann’ın ücretli emekteki patriyarkal ilişkiler analizine ayırım kavramını dahil etmesinin bir adım ötesine geçmek istiyorum. Temel farklılık dışlama ile iş ayırımı arasında. Ayırımın kendisi farklı biçimlerde ortaya çıkabilir. Bir türü yarı zamanlı ve tam zamanlı çalışma arasındaki fark. Diğer fark bireysel ayırımcı kapama ile sınırları kapama arasındadır. Hem yatay hem de dikey yansımaları mevcuttur. ... En önemli farklılaşma ise bir tarafta dışlamanın diğer tarafta ayırım ve içermenin olmasıdır. Bu iki tür patriyarkal strateji ücretli emeğin diğer alanlarında da gözlemlenebilir. Özellikle hem devlette hem de cinsellikte görülebilir.”¹³⁴

Walby’nin kesişen patriarkal sistemler kavramsallaştırmasının boyutlarından bir tanesi kadın istihdamının aileye değil, emek piyasasına bağlı olduğunu ileri sürmesidir. Aile her ne kadar kadınların karar alım aşamasında çok önemli bir etken olsa da ona göre kadınların neden erkeklerden farklı sektörlerde çalıştığını veya daha düşük ücret aldığını açıklamaz. Kadın istihdamındaki problemlere neden ararken yola çıkış noktası emek piyasası olmalıdır. Walby’nin öne sürdüğü bir diğer düşünce ise kadınların ücretli emek piyasasına girişlerinin kültürel veya ideolojiden ziyade maddi temelli olduğudur. Kadınların hafif işlerde istihdam edilmeleri, yarı zamanlı çalışmaları gibi konulardaki rızasının karşısına çatışmayı koyar Walby ve kadınların önündeki engeller kalktığında istihdamda yer aldıklarını iler sürer. Son olarak politikanın çok boyutluluğundan bahsederek hem devlet tarafından hem de devlet ile bağlantılı olmayan kolektif bir davranış ile kadın istihdamı üzerinde politika üretildiğine ve kadın hareketinin önemine işaret eder.¹³⁵

Yıldız Ecevit’e göre, kadınların istihdamının önündeki engeller iki şekilde belirtilebilir. İlk olarak aileden, özel alandan kaynaklı engeller ve ikinci olarak ekonomi ve piyasanın oluşturduğu engeller.¹³⁶ Kadınların çalışmasına kültür, aile, toplum mani olurken bir yandan da kadınların ücretli emek piyasasında yer alamayışlarında iş bulma olanaklarının azlığı, piyasanın kadınları desteklemeyen

¹³³ A.e., s. 89-92.

¹³⁴ A.e., s. 93.

¹³⁵ A.e., s. 93-97.

¹³⁶ Özel patriarka ve kamusal patriarka olarak ifade edilebilir.

yapısı gibi sebepler etkili olur.¹³⁷ Burada Ecevit'in de Walby ile aynı noktadan belirttiği gibi piyasanın kadınlara açık olması oldukça önemlidir çünkü kadınlar piyasada yer edinebilecekleri düşüncesine sahip olduklarında hane içindeki karşıt durumlarla baş edebilecek gücü kendilerinde görürler.

“Bana göre de kadınların istihdamlarını engelleyen aile/özel alan kaynaklı nedenlerin saptanması önemliydi ama ekonomik yapı, ekonomik politikalar ve piyasanın durumu da en az bu kadar önemliydi. Çünkü ev-hanedeki koşullar ne kadar zorlayıcı olsa da, eğer piyasa kadınları çağırırsa buna kadınlardan olumlu cevap geleceğini düşünüyordum. İş bulma olanakları arttığında, kadınlar evdeki işlerle ve çocuk bakımı ile ilgili sorunlara çözümler üretebilir, aile üyeleri (özellikle baba ve kocalar) dışarıda çalışma fikrine daha olumlu yaklaşabilir ya da kadınlar onları ikna edebilirlerdi.”¹³⁸

Kadınlar, enformel sektörlerde düşük ücretlerle çalışıyor olsalar bile çalışmalıdırlar, çalış(a)mıyor olmaları her durumda daha kötü sonuçlar verecektir. Nitekim Türkiye’de 1980’li yıllardan beri enformel sektörde kadın istihdamı artıyor, bu artışın sebeplerinden bir tanesi zaten gerekli istihdam yaratılmadığı için iş bulmakta zorlanan, eğitim seviyeleri düşük olan kadınların niteliksiz olarak da değerlendirilen enformel işlere razı olması ile açıklanabilir.¹³⁹ Ancak bu artış her zaman ülkede kadın istihdamında genel bir artış yaşandığı anlamına gelmemelidir.

Gelişmekte olan ülkelerde kadınların istihdama katılım oranlarının o ülkede patriarkanın gücüne ve patriarka ile kapitalizmin eklemlenme biçimine bağlı olduğu görülür. Gülay Toksöz, patriarkayı özel patriarka ve kamusal patriarka olarak iki ayrı biçimde incelediği makalesinde özel patriarkanın güçlü olduğu ülkelerde kadınların işgücüne katılımının hane içerisindeki baba veya koca rolünü üstlenen erkek tarafından belirlendiğini söyler. Kamusal patriarkada ise kadınların ücretli emek piyasası içerisindeki erkeklerin altında konumlanmasını, eşit ücretlerle çalışmamasını, erkeklerden farklı işlere girmesini veya farklı işler üstlenmesini yeniden üreten devlet en önemli mekanizmadır ve devlet kamusal patriarkayı yeniden üreterek özel patriarkanın da gücünü kaybetmemesini sağlamış olur. Kapitalizmin artan işgücü talebiyle beraber kadınların da istihdama katılmaları ile özel patriarkanın giderek güç

¹³⁷ Ecevit, **a.g.e.**, s.128-132.

¹³⁸ **A.e.**, s.130.

¹³⁹ **A.e.**, s.131.

kaybettiği ülkelerde kadınların güçlenmesi söz konusudur ve bunun yanında özel veya kamusal patriarkanın gücünü kaybetmesinde etkili olan unsur ülkenin kapitalist üretim biçimi ve uluslararası politikalarıyla bağlantılıdır. Toksöz'e göre, kadınlar her ne kadar ücretli emek piyasasına eşit koşullarda girmeseler ve çalışma yaşamlarında eşitsizliklere ve sömürülere maruz kalsalar ve bu etkenler kadınların güçlenmesinin önünde engel olarak gösterilse bile kadınlar ücretli emek piyasası içerisinde mücadele edenler olabilirler. Gelişmekte olan ülkelerin bir çoğunun ihracata yönelik politikalarıyla birlikte kadınların çalışma oranlarında artış gözlenir ancak Türkiye de gelişmekte olan ülkeler içerisinde yer almasına ve ihracata yönelik bir politika izliyor olmasına rağmen burada kadın istihdamında bir artış görülmez, aksine düşüşe rastlanır.¹⁴⁰ Şüphesiz ki bu, Türkiye'nin açıklayacağı sosyal devlet politikalarıyla yakından ilgilidir.

İhracata dayalı sanayileşme stratejisi uygulayan ülkelerin çoğunda kadın istihdamında artış görülür ancak Türkiye Cumhuriyeti'nde 1980'li yıllarda ihracata dayalı sanayileşme stratejisini uygulamasına rağmen burada aynı sonuçlar yaşanmaz. Türkiye, Avrupa Birliği ile üyelik süreci ve batılılaşma hedefi dolayısıyla her ne kadar toplumsal cinsiyet eşitliğini yasalar ile sağlamaya çalışan bir ülke gibi görünse de bu yasaların uygulanması söz konusu olamadı. Türkiye'de tarım sektörünün gerilemesi ve köyden kente göçlerin artması, istihdamda artış yaratmamakla birlikte kadın istihdamında azalmalar yaşanmasına sebep oldu. Bir yandan özel patriarka kentte de güç kazanırken, kamusal patriarka ile desteklendi. Kadınlar çoğunlukla enformel işlerde, kadınlara uygun bulunan sektörlerde istihdam sağladılar. Kadın işgücüne talep olmaması da kapitalizm ile patriarka arasında bir gerilim yaşanmamasına sebep olarak özel ve kamusal patriarkanın güçlenerek devamlılığı sonucunu ortaya çıkardı.¹⁴¹ Türkiye'de özellikle yoksul kesimlerde ve ailelerde kız çocuklarının eğitim seviyelerinin son derece düşük olması ve kadınlarda eğitim düzeyi yükseldikçe istihdam oranlarının artması kadın istihdamındaki düşüklüğü açıklayan nedenlerden bir tanesidir. Eğitim düzeyi yüksek kentli kadınların işgücüne girme oranlarının erkeklerden az olmasının en önemli nedenlerinden bir tanesi ise devletin bakım

¹⁴⁰ Toksöz, **a.g.e.**, s.103-105.

¹⁴¹ **A.e.**, s.107-111.

hizmetlerinin eksik olması, başka birinden yardım alamayan veya ücretli bakım işçisini karşılayacak maddi gelire sahip olmayan kadınların çocuk ve yaşlı bakımının kadınların görevi olarak sunulması dolayısıyla evde karşılıksız bakım emeği sunmak zorunda kalmasıdır. Türkiye’de 1980’ler itibariyle uygulanmaya başlanan ihracata dayalı sanayileşme stratejisinin istihdamda bir artış yaratmamasının karşılığında devlet istihdamı artıracak, özellikle de kadın istihdamını arttıracak, politikalar uygulamadı ve bunu piyasanın kendisine bıraktı. Her ne kadar çeşitli anlaşmalarla ve yasa değişiklikleri ile kadınların lehine adımlar atılsa da bunlar pratikte uygulamaya konulmadı.¹⁴² Dolayısıyla Türkiye’de kadın istihdamının artış göstermemesinde devletin bu tutumunun önemli bir payı bulunur.

1.3. Göç Teorileri

Göç,

“Uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmek. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler dahildir.”¹⁴³

Göç; insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte zaman içerisinde genişleyen, dallanan bir kavramdır. Bu bölümde göçün ve göç akımlarının nasıl ortaya çıktığını, göç çeşitlerini, göç teorilerini detaylandırıyor olacağım.

Sürekli artış gösteren bir grafikte ilerleyen göç akımları, dünya üzerinde sosyal ağlar, ekonomi, ticaret ağları gibi birçok dinamiği etkileyen en önemli faktörlerden biri olarak gösterilebilir. Bugüne kadarki gelişim sürecinden ilerleyen dönemlerde de artarak devam edeceği öngörülen göç akımları için ülkeler (özellikle gelişmiş ülkeler), son dönemlerde var olan ilerleyişin tam tersi şekilde göçleri azaltmaya veya engellemeye yönelik politikalar üretmeye başladılar. Bu kapitalist devletler politikalarını sermaye ve malların akışını kolaylaştıracak şekilde geliştirirken insan

¹⁴² A.e., s.114-124.

¹⁴³ Göç Terimleri Sözlüğü, Uluslararası Göç Örgütü, 2009, No 18, s. 22.

hareketliliğini sınırlamaya çalıştılar. Beyin göçü, yani çeşitli disiplinlerdeki uzmanların göçü dışındaki diğer göçleri engellemek amacıyla geliştirilen bu politikalar sonucunda ise göçmenler kendilerine farklı yollar bulmaya yöneldiler.¹⁴⁴ Böylelikle düzensiz göç gibi bir takım göçmenlerin güvenliğinin önemli ölçüde risk altında bulunduğu göç çeşitleri ortaya çıktı.

Her ne kadar birbirleri ile çok fazla ortak özellikleri bulunsa ve ayrılması zor olsa da düzensiz göç, transit göç, zorunlu göç gibi çeşitli göç türleri bulunur. Bu göç türlerine kısaca değinecek olursam; ilk olarak düzensiz göç, göçmenlerin gittikleri ülkelerin göç ile ilgili yasa ve kurallarından (çalışma izni, oturma izni, vizesiz giriş yapma gibi) en az bir tanesine uymayan göçmenlerin oluşturduğu göç biçimi olarak karşımıza çıkar. İleride daha detaylı açıklayacağım üzere düzensiz göç 1980’li yıllarda artış gösterdi; devletler göç ve sınır politikalarını daha katı bir hale getirdiler ve sonucunda düzensiz göç, göç çeşitleri arasında üzerine en çok yazılıp çizilen çeşitlerden bir tanesi haline geldi. 1990’lı yıllardan itibaren transit göç kavramı göçmenlerin transit göçü kullanmasının artması ile tartışılır olmaya başlandı. Transit göç, göçmenlerin nihai varış noktasından önce başka bir ülkeye uğraması sonucu ortaya çıkan bir göç biçimidir. Göçmenler bu geçiş ülkesinde bekleyebilirler veya yalnızca geçebilirler, nitekim transit göç kavramı uluslararası hukuk alanında hala tanımlanmış bir kavram değildir. Uzun yıllardan beri kullanılan ve tartışılan zorunlu göç ise insanların kendi istekleri dışında göç etmesi ile oluşan göç türüdür. Zorunlu göçün sebepleri savaş, salgın hastalık, siyasi veya etnik baskılar, yoksulluk, doğal afetler gibi çok fazla faktör olabilir. Zorunlu göçmenlerin sayısı 20. yüzyıla gelindiğinde çok yüksek rakamlara ulaştı ve bunun sonucunda hem zorunlu göçe ilişkin devlet politikaları hem de konuya dair çalışmaların sayısı da hızla artmaya başladı.¹⁴⁵ Bir diğer göç türü olan mekik göçü ise göçmenlerin ülkesi ile bağıını tamamen koparmadan belirli bir süreliğine hedef ülkeye gidip geri dönmesi ve bunu sürekli gerçekleştirmesi ile ortaya çıkan göç türüdür.

¹⁴⁴ Gülay Toksöz, **Uluslararası Emek Göçü**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 1.

¹⁴⁵ N. Aslı Şirin Öner, “Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar”, S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner (der.), **Küreselleşme Çağında Göç**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 16-18.

Göçün yukarıda bahsettiğim çeşitlerinin yanında ayrıca göçün nedenleri üzerinden yapılan sınıflandırmalar ve göç teorileri bulunur. Her ne kadar beraber, tek çatı altında inceleyebileceğimiz göç akımları olsa da yaşanan değişimler, ülkeler arasındaki farklar, bireylerin kendi özgün özellikleri gibi faktörlerin etkisi ile her göç diğerinden farklı özelliklere sahiptir. Bu sebeple göç incelenirken çeşitli kavramlar ve kuramlar ortaya çıkar. Bu bölümde iki temel göç kategorizasyonunu inceleyip ardından seçtiğim bazı göç teorilerini açıklayarak devam edeceğim.

Göç teorilerinin eski tarihine kısaca göz atacak olursak; Ravenstein’in göç kanunları göç teorilerinin en eski örneklerinden biridir. Ravenstein, göçün kural tanımaksızın kendi kendine devam ettiği düşüncesine karşı çeşitli tezler üretti ve göç olgusu ile ilgili, tüm şartlar altında geçerli olduğunu öne sürdüğü yedi adet kanun ortaya koydu. Ravenstein’in bu çalışması aslında derinlemesine göç incelemesi yapan bir araştırmadan oldukça uzak görünse de daha sonra yapılan araştırmalara bir çıkış noktası oluşturması açısından önem arz eder.¹⁴⁶ Bu teori sanayileşme ile ortaya çıkan ve artış gösteren iş imkanlarının ve ilerleyen ulaşım ağlarının göçün en önemli nedenlerinden biri olduğunu ileri sürer. Göçü ekonomik temelli bir olgu olarak görür. Ravenstein daha sonraları göç nedenlerine iklim koşulları gibi çeşitli nedenler eklemiş olsa da ekonomik nedenleri her zaman üstün tutar. Ayrıca göçün sürekliliğinden de bahseder, göçün artarak devam eden bir süreç olmasına vurgu yapar.¹⁴⁷

Ravenstein’in teorilerine eleştiri Castles ve Miller’dan geldi; onlara göre bu teori, aslında gidilen bölgedeki ekonomik koşulların göçe etkisi ve ekonomik temelli olması dikkate alındığında klasik anlamda itme-çekme teorisinden pek farklı değildir. Aynı zamanda onlara göre Ravenstein tarihsel süreci hesaba katmayarak ve yalnızca bireyin rasyonel tercihlerini dikkate alarak eksik bir bakış açısı sundu.¹⁴⁸ Gerçekten de Ravenstein’in teorisi sadece daha sonraki araştırmalara zemin niteliği taşıyabilecek kadar yeterli bir teori diyebiliriz ancak bir tek bu özelliği ile bile oldukça önemli bir araştırma olduğu bir gerçektir.

¹⁴⁶ Savaş Çağlayan, “GÖÇ KURAMLARI, GÖÇ VE GÖÇMEN İLİŞKİSİ”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (17) , 2006, s. 68-69. (çevrimiçi)

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/musbed/issue/23522/250638> (Erişim tarihi: 12 Eylül 2020)

¹⁴⁷ A.e., s. 71.

¹⁴⁸ Stephen Castles ve Mark J. , **The Age of Migration**, Memillan, 1998, London, s.21.

Raenstein'in göç yasalarını oluşturan iki çalışmasının 1885 yılında yazılan ilkinde, yazar kadınların erkeklerden daha fazla göç ettiklerini belirtirken, 1889 yılında yazılan ikinci çalışmasında kadınların kısa mesafelerde daha fazla göç ettiklerini belirtti. Bu çalışmalardan sonra kadınlar çok uzun süre göç çalışmalarında değinilmeyen kişiler oldular.¹⁴⁹

Ravenstein'in ardından ikinci olarak Petersen, itici ve çekici faktörlerin ortaya çıkış nedenlerine odaklanır ve tarihsel süreçten bahseder. Ona göre bir dönem itici olabilecek bir faktör başka bir dönem çekici olarak gösterilebilir. Aynı zamanda Petersen, ekonominin çok önemli bir faktör olduğunu kabul ederek yine de sınıflara göre etkilenme biçiminde farklılık olabileceği için sınıfsal farklılıkların göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtir.¹⁵⁰ Bu doğrultuda beş göç tipinden bahseder: İlkel, zoraki, yönlendirilen, serbest ve kitlesel.

İlkel göçler yaşanılan yerdeki doğal çevrenin yarattığı koşullar (kuraklık gibi) sebebi ile ortaya çıkan göçlerdir. Zoraki göçlerde ve yönlendirilen göçlerde Petersen sosyal baskıları öne çıkarır. Sosyal baskının var olduğu bir durumda birey göç kararını hala kendi verebiliyorsa bu göç türü yönlendirilen göçler içerisinde görülürken bireyin seçim şansı kalmamış ise zoraki göç içerisinde görülüyor. Serbest göçler ise topluluğun bir etkisi olmadan, bir baskı, zorunluluk bulunmadan bireyin kendi iradesi ile karar vererek göç ettiği göçler olarak tanımlanır. Kitlesel göç, dünyadaki küreselleşmenin, ağların genişlemesinin etkisi ile göçün de kitleler halinde gerçekleşmesi ile oluşur. Burada bireysel göçlerin yolu açmasının önemli bir etkisi vardır.¹⁵¹ Petersen'in göç sınıflandırması özellikle dönemine göre oldukça kapsamlı bir analiz olmasının yanı sıra günümüzde de hala büyük önem taşır.

Göçün nedenlerini inceleyen teorilere göz attığımızda; 1890'lı yıllarda uluslararası göçün araştırmalara konu olmaya başladığını, günümüze kadar alanda birçok araştırma yapıldığını ve bu süre boyunca uluslararası göçün artışı ile paralel olarak artmaya devam ettiğini görürüz. Araştırmaların her biri farklı disiplinler içerisinde ve farklı

¹⁴⁹ Saniye Dedeoğlu ve Çisel Ekiz Gökmen, "Göç Teorileri, Göçmen Emeği ve Entegrasyon: Kadınların Yeri", Kristen Biehl ve Didem Danış (der.), **Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları**, İstanbul, 2020, s.19.

¹⁵⁰ Çağlayan, **a.g.e.**, s. 75-77.

¹⁵¹ **A.e.**, s. 75-77.

yöntemlerle göçün nedenlerini incelemeye çalışır.¹⁵² Göçün en önemli nedenlerinden bir tanesi kapitalist büyümenin ihtiyaç duyduğu işgücü talebinin karşılanması olsa da göçü etkileyen başka faktörler de bulunur.

Göç, bireyin kararı olabileceği gibi ailenin, arkadaşların kararı ile de başlayabilir veya birçok etken bir araya gelerek karar alınabilir. Birden fazla etkenin bir araya geldiği, çok yönlü bir kavram olan göçü açıklamak da son derece zordur ve göçü her yönüyle inceleyen genel bir teori bulunmaz. Ancak göçü çeşitli yönlerden ayrı ayrı inceleyen, farklı disiplinlerden çok sayıda teori bulunur.¹⁵³

Göçün nedenleri üzerine yapılan çalışmaları en temelde mikro ve makro olarak sınıflandırabiliriz. Mikro teoriler içerisinde insan sermayesi teorisi, neoklasik ekonomi teorisi, göç ağı, yeni göç ekonomileri, kümülatif nedensellik modeli bulunurken makro teoriler içerisinde dünya sistemleri teorisi, işgücü piyasası teorisi ve politik ekonomi modeli gibi teoriler bulunur.¹⁵⁴

Göç teorileri aynı zamanda araştırmalarda incelenen kitleye göre de ayrılabilir. Göçmenler temelde düzenli ve düzensiz göçmenler olmak üzere iki başlık altında toplanabiliyor olsa da çeşitli göçmenlik türleri vardır; zorunlu göçmenler, mülteciler, sığınmacılar, emek göçmenleri, beyin göçmenleri gibi. Uluslararası göç araştırmalarında da genellikle göçmenlere göre sınıflandırmalar iki ana başlıkta, gönüllü göçmenler ile ilgili yapılan araştırmalar ve gönüllü olmayan göçmenler ile ilgili yapılan araştırmalar olarak ayrılırlar. Gönüllü göçmenler ile göç etmeyi kendileri seçmesi mümkün olan göçmenler kastedilirken, gönüllü olmayan göçmenler ile kendi seçimleri dışında göç etmeye zorlanan veya göç etmek zorunda kalan göçmenler kastedilir, örneğin mülteciler, sığınmacılar. Richmond ise göçmenlerin göç etme rızası üzerinde birçok farklı dinamiğin etkili olabileceğini ve göç nedenlerinin bazı durumlarda birbirinden ayrılmasının ve sınıflandırılmasının zorluğunu belirterek proaktif ve reaktif göçü iki uca koyarak; ikisi arasında süregelen bir göç

¹⁵² Deniz Şenol Sert, “Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru”, S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner (der.), **Küreselleşme Çağında Göç**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 29.

¹⁵³ Toksöz, **a.g.e.**, s. 16.

¹⁵⁴ Sert, **a.g.e.**, s. 29.

biçimlendirmesini ileri sürdü ve göçmenleri daha geniş bir yelpazede incelememizi sağladı.¹⁵⁵

Göç çeşitlerini birbirinden ayırt etmek oldukça güçtür çünkü her birinin birçok ortak noktası bulunur ve her biri bu sebeple birbiriyle iç içe geçmiş durumdadır. Ayrıca göç her zaman tek bir nedenle ortaya çıkmaz. Göç akımı bir kez başladığında giden göçmenlerin etkisiyle süreç kolaylaştığı için kendi sürekliliğini oluşturur ve bu düşünce sürekli göçleri de inceleyen teorileri ortaya çıkarır. Göç sebeplerinin birbirinden farklı oluşu tüm göçleri açıklayan tek bir teorinin varlığını zorlaştırır.

Göç çalışmalarının ortaya çıktığı ilk zamanlarda denizaşırı göçlerde bir geri dönüş yaşanmayacağı, işgücü göçlerinde ise geri dönüşlerin gerçekleşeceği düşünülüyordu.¹⁵⁶ Bu haliyle göç; tartışılması, açıklanması, fikir yürütülmesi son derece kolay bir olgu olarak görülüyordu. Ancak durum böyle seyretmeyince bir sınıflandırma yapmak, göçlerin hepsini tek bir teori ile açıklamak gittikçe daha zor hale geldi. Göçün doğru tahmin edilemeyen bir yönü de devletler arasında yakın ilişkiler yaratacağı düşüncesi idi, aksine göç konusunda devletler arasında birçok anlaşmazlıklar yaşandı.¹⁵⁷ Bunlar ve benzeri öngörülemeyen durumların yaşanması ile beraber göç kavramı iyice karmaşık hale geldi ve göçü açıklayan çeşitli teoriler ortaya çıktı.

Literatür incelendiğinde tüm göç türlerini, nedenlerini, sonuçlarını kapsayan bir göç teorisine rastlanmıyor. Bütün göç teorileri kendi içlerinde ortaklıklar barındırıyor ve her teori bir diğerine göre eksik kalıyor. Ancak göç kavramına baktığımız zaman bahsi geçen tüm teorileri içerisinde barındıran bir kavram gerekliliğini görebiliyoruz, bu da ortak, birleştirici bir göç teorisi ihtiyacını akla getiriyor. Bu teori ancak her bir farklı teorinin ortak yanlarını göz önünde bulundurarak ve farklılıklarını değerlendirerek oluşturulabilir.

1.4. Göç Teorilerinde Kadın ve Toplumsal Cinsiyet

¹⁵⁵ Sert, **a.g.e.**, s. 30.

¹⁵⁶ Doç. Dr. Mehmet Gezin, “İşgücü Göçü Teorileri”, *Istanbul Journal of Sociological Studies* , 0 (23) , 2011, s.32. (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9545/119207> (Erişim tarihi: 23 Kasım 2020).

¹⁵⁷ **A.y.**

Göç teorilerinin neredeyse hepsi toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin sebep olduğu göçlere, kadınların bireysel göç deneyimlerine kör olmaları sebebiyle feministler tarafından eleştirildi. Uzun yıllar boyunca kadınların göçünü, göçün cinsiyet temelini göz ardı eden bu teorilere feminist araştırmacılar tepkiliydi ve son yıllarda kadınlar hem kendi göç hikayelerini hem kadınları içeren teorileri hem de kadınların göç süreçlerini incelemeye başladılar.

Göç teorilerinin; göç çalışmalarının başladığı ilk zamanlardan son 20-30 yıllık sürece kadar kadınları göçün öznesi olarak değil, yalnızca aile içerisinde görmesinin, çoğu zaman hiç kadınlara değinmemesinin ardından yeni göç akımlarında göçün kadınlaşmasının ve işgücü ihtiyacının feminizasyonunun da etkisi ile kadınlar özellikle feminist araştırmacılar tarafından yapılan araştırmalarda görünür olmaya başladılar. Önceleri göç teorileri ekonomik sebeplerle ülke değiştiren erkeklere, erkeğin karar aldığı aile göçlerine odaklanıyordu. Hem göçmen tipolojisinin değişimi, hem göçlerin yönünün değişimi hem de göçmenler içerisindeki kadınların sayısının giderek artması ve dolayısıyla kadınların görünmez kılınmasının güçleşmesi ve bireysel olarak incelenmesi gerekliliğinin açığa çıkması nedeniyle bu göç teorilerinin göçün açıklanmasında yeterli olmadığı görünür hale geldi. Göçmenler artık hem sadece erkeklerden oluşan hem de merkezden çevreye doğru hareket eden bireyler olarak görülmekten çıktı. Aynı zamanda göçün nedenleri de zaman içerisinde dönüşmeye başladı.¹⁵⁸

Son yıllarda feminist teorisyenlerin çalışmaları ile kadınların erkeklerin peşinden giden değil, kendi bireysel kararlarını veren göçmenler oldukları ortaya konuldu. Buna ek olarak kadınlar, yalnızca kendi aldıkları karar ile göç etmezler, çoğu zaman geride bıraktıkları ailelerinin ekonomik özgürlüklerini sağlamak için de göç ederler.¹⁵⁹ Örneğin bu çalışma kapsamında görüşme gerçekleştirdiğim kadınların büyük çoğunluğu kendi ülkelerinde kalan ailelerine para göndererek destek oluyorlar. Diğer taraftan kadınlar ülkelerinde karşılaştıkları cinsiyetçi baskılardan, şiddetten kaçmak ve

¹⁵⁸ Saniye Dedeoğlu ve Çisem Ekiz Gökmen, “Göç Teorileri, Göçmen Emeli ve Entegrasyon: Kadınların Yeri”, Kristen Biehl ve Didem Daniş (der.), **Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları**, İstanbul, 2020, s.25.

¹⁵⁹ A.y.

özgürleşmek amacıyla da göç ederler. Feminist araştırmalar hala kadınların içerisinde bulundukları tüm bu göç süreçlerini inceliyorlar.

Floya Anthias ve Maja Caderberg toplumsal cinsiyet eksenini içeren göç teorileri çalışmalarını ikiye ayırdılar ve ilkinin toplumsal cinsiyeti temele koyan, araştırmayı bu gözle, ataerkillik üzerinden inceleyen çalışmalar olduğunu ve diğerlerinin ekonomik sistemin bir parçası olarak toplumsal cinsiyeti içerdiklerini belirtirler.¹⁶⁰ Sonuç olarak son yıllarda kadınların göçmenlerin içerisinde daha görünür olması ile beraber var olan göç teorilerinin eksik kaldığı yadsınmadı ve feminist araştırmalar boşluğu doldurmak amacıyla son yıllarda hem göç teorilerinde kadın konulu hem de çeşitli örneklerde, farklı alanlar ile kesiştirerek göç ve kadın ilişkisini incelemeye başladılar.¹⁶¹

Kadınların göç araştırmalarında özne olarak yer alması ile o zamana kadar göçe konu olan rasyonel birey anlayışı da dönüşerek göç araştırmalarında daha çok sorunsuz hane tipolojisinden hane içine, gerçek özel alana yönelme başladı. Böylelikle göçmenin göç kararında yalnızca bireysel etkenler değil, sosyolojik ve çevresel etkenler gibi birçok farklı parametre de göz önünde bulundurulmaya başlandı. Örneğin; Anthias ve Yuval Davis, kadınların yalnızca çocuk doğurarak yeniden üretim görevi üstlenmediklerini ve çocuk yetiştirme görevlerini de üstlenerek aslında bağlı bulundukları kültürü de yeniden ürettiğini öne sürer. Kadınların kültürlerin devamlılığı ve sembolleri olarak görülmeleri, göç özneleri olduklarında da kültürlerin taşıyıcıları konumuna gelmelerini beraberinde getirir.¹⁶²

¹⁶⁰ A.y.

¹⁶¹ A.y.

¹⁶² Dedeoğlu ve Gökmen, a.g.e., s.26.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜZENSİZ KADIN GÖÇMENLER, TÜRKİYE’DE GÖÇ POLİTİKALARI VE GÖÇÜN KADINLAŞMASI

İkinci bölümde, Türkiye’de göçün ne anlama geldiğini, göçmenlerin ülkede ne konumda olduğunu ve Türkiye’ye göçün kısa tarihini özetledikten sonra çalışma kapsamında görüşme gerçekleştirdiğim kadınların hepsinin düzensiz göçmen statüsünde olmaları sebebiyle düzensiz göçmenler içerisinde kadınların ne konumda olduğunu inceleyeceğim. Ardından göçmen kadınların göç sürecinde ve çalışma amacı ile gittikleri ülkelerde yaşadıkları sorunları temellendirebilmek adına devletlerin güvenlik algıları bağlamında göçmen politikalarını, özel olarak ise Türkiye’nin göçmen politikalarını inceleyeceğim. Son olarak da çalışma kapsamında son derece önemli olduğunu düşündüğüm iki meseleyi; göçün kadınlaşması olgusunu ve “Nataşa” kavramını açıklayacağım.

2.1. Türkiye’de Göç

Bu bölümde araştırma kapsamında görüşmeler gerçekleştirdiğim kadınların göç süreçlerini yakından etkileyen olguya; Türkiye’de göçe değinmenin yerinde olduğunu düşünüyorum. Bu doğrultuda öncelikle Türkiye’nin göç almaya başladığı dönemlerden bu yana Türkiye’nin göç tarihini özetleyeceğim ve ardından Türkiye’deki düzensiz göçü, Türkiye’ye gelen göçmenlerin kimler olduğunu ve geldikten sonraki süreçte nelerle karşılaştıklarını Türkiye’nin göç politikaları ekseninde açıklayacağım.

2.1.1. Türkiye’ye Gelen Göçün Kısa Tarihi

Göç, insanlık tarihi kadar eskiye dayanır ve ilk ortaya çıktığı andan günümüze kadar artarak devam eden bir ivme gösterir. Artık günümüzde gerçekleşen göç hareketlerinin çoğunun nedeni çalışmak, iş bulmak, hayat standartlarını

yükseltmektir.¹⁶³ Türkiye, tarih boyunca çeşitli göçlere sahne olmuş, göç almış ve göç vermiş bir ülke konumundadır ancak günümüze kadar malesef düzenli, işler bir göç politikası oluşturmamayan bir ülke olarak karşımıza çıkar. Bugüne kadar Türkiye'nin göç ile ilgili oluşturduğu politikalar, kurmuş olduğu kurumlar, yürürlüğe koyduğu yasalar temelde iki önemli olay, iki farklı dış göç tecrübesi neticesinde ortaya çıktı. Bu tecrübelerden ilki Türkiye'de cumhuriyetin kuruluş yıllarında gerçekleşen Balkanlar'dan Türkiye'ye doğru yaşanan göçler ve diğeri de 1960'lı yıllarda Avrupa'ya giden Türkiyeli işçilerin göçüdür. Bu doğrultuda 2000'li yıllara gelene kadar Türkiye'nin göçmen politikası gelen göçmenleri “muhacir”, giden göçmenleri ise “gurbetçi” olarak sınıflandırmaktan öteye gidemedi.¹⁶⁴ Günümüzde Türkiye hem birçok ülkeden göç alan hem de birçok ülkeye göç veren bir ülke konumunda gösterilebilir ancak göçmen politikaları anlamında hala yeterli bir yasal düzene sahip değildir. Türkiye, göçmen politikalarının neredeyse tamamını yapmış olduğu ikili veya çoklu anlaşmalar üzerinden belirleyen bir ülke pozisyonundadır.

Türkiye'nin göçmen politikası 1960'lı yıllara gelene kadar ülkeye göç almamak üzerine kuruluydu. Bu dönemde Türkiye, sınır geçişleri ile ülkeye gelenlerden ekonomik kazanç sağlayabileceği düşüncesi ve diğer ülkelerle gelişen ilişkilerinin de etkisiyle sınırları açma politikasına geçiş yaptı. İlk olarak “gurbetçileri”, sonraları da turistleri ülke içerisine almaya başladı.¹⁶⁵ Sürecin devamında ülkeye turist çekmek, onların burada döviz bırakmasını sağlamak amacıyla çeşitli politikalar uyguladı. Çok uzun bir süre kapılarını kapatması dolayısıyla ülke içerisinde kimsenin yurt dışından gelenlere alışık olmaması, Türkiye vatandaşlarına yönelik alıştırma çalışmaları yapmayı da gerektiriyordu. Bu amaçla yine bu dönemde “turist döviz getirir, döviz refah getirir” gibi sloganlar ile kampanyalar başlatıldı. Esas hedef gelişmiş Avrupa ülkelerinden gelecek turistleri çekmek iken Türkiye'ye diğer ülkelerden, özellikle de komşu ülkelerden gelişlerde de artış yaşandı.¹⁶⁶

¹⁶³ Kuvvet Lordoğlu, “Çalışma Hayatımızda Yeni Yabancılar: Bir Araştırmanın Bazı Sonuçları ve Değerlendirmeler”, Arı, F. A. (der.), **Türkiye’de Yabancı İşçiler**, İstanbul, Derin Yayınları, 2007, s. 83.

¹⁶⁴ Sema Erder, “”Yabancısız” Kurgulanan Ülkenin “Yabancıları””, Arı, F. A. (der.), **Türkiye’de Yabancı İşçiler**, İstanbul, Derin Yayınları, 2007, s. 5.

¹⁶⁵ A.e., s. 20.

¹⁶⁶ A.e., s. 21.

1990'lı yıllara kadar Türkiye'ye ilişkileri iyi olduğu ülkelerden turistler, ziyaretçiler geldi. Ancak bu dönemden sonra gelenler çeşitlendi, özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra bu bölgelerden birçok insan Türkiye'ye gelmeye başladı.¹⁶⁷ Ulaşımın giderek ucuzlaması da hem turistlerin hem de çalışma amacıyla yer değiştirenlerin seyahatini kolaylaştıran bir faktör oldu. Türkiye'nin 1960'lı yıllarda gelen göçmenlere kapılarını açmaya başlamasından sonra, Türkiye'de göçmenlerin çalışma hayatına adım atmaları 1990'lı yılları buldu. Daha önceleri Türkiye, yalnızca Avrupa'ya işgücü gönderen bir ülke konumundaydı ancak bu dönemde göç alan bir ülke olmaya ve dolayısıyla kapitalist piyasalara katılan bir ülke konumuna gelmeye başladı.¹⁶⁸

Türkiye'de göçmenlerin içerisinde düzensiz göçmenlerin büyük bir payı vardır. Bu araştırma kapsamında incelenen göçmenlerin de düzensiz göçmen statüsünde yer almaları nedeniyle Türkiye'de düzensiz göç ve düzensiz göçmenler üzerinde daha fazla duracağım.

2.1.2. Türkiye'de Düzensiz Göç

Düzensiz göç; günümüzde sürekli artarak devam eden ve hala çok sayıda insana dokunan ve çokça tartışılan bir konudur. Tabii ki her ülkede düzensiz göçmen statüsü ülkenin kendi yasa ve kurallarına göre belirlenir. Ortak olan nokta ise düzensiz göçün uluslararası bir mücadele ile karşı çıkılan bir göç biçimi olmasıdır.¹⁶⁹ Türkiye de teoride düzensiz göç karşıtı ülkelerden bir tanesi konumundadır.

Düzensiz göç neredeyse bütün ülkelerde yasa dışıdır ve düzensiz göçmenler yalnızca göç ettikleri için bile suçludurlar, bu nedenle çoğu zaman gittikleri ülkelerde karşılaştıkları zor koşullara itiraz edemezler. Halbuki düzensiz göç de aynı diğer göç türleri gibi ekonomik eşitsizlikler gibi nedenlerden kaynaklı gerçekleşen bir göç türüdür.¹⁷⁰ Gittikleri ülke kurallarına uyum sağlamayan bu göçmenlerin suçlu sayılması ve düzensiz göç kategorisine girmeleri ülkelerin çeşitli sınıflandırmaları,

¹⁶⁷ A.e., s. 21.

¹⁶⁸ Lordoğlu, a.g.e., s. 84.

¹⁶⁹ Erder, a.g.e., s. 35.

¹⁷⁰ A.e., s. 35.

yasaları ve politikaları ile ilgilidir. Daha önce de belirttiğim gibi; düzensiz göçmenler ülkelerin belirli kurallarına uymazlar, bu kurallar genel anlamda üç şekilde sınıflandırılabilir: İlk olarak göçmenlerin ülkeye girişte sınırı izinsiz geçmesi, ikinci olarak sınırlar izinli geçilse de gidilen ülkede vize alırken belirtilen nedenin dışında bir iş ile uğraşması veya vize süresini aşması, üçüncü olarak ise ilk iki kurala uyduğu halde izinsiz çalışması.¹⁷¹

Türkiye’de genel çerçevede iki farklı düzensiz göç türü bulunur.¹⁷² Bunlardan ilki sınır geçiş ihlali ile ülkeye gelen mülteci, sığınmacı göçmenlerdir. İkincisi ise mekik göçmenleri olarak belirtilebilir. Mekik göçmenleri, sığınmacılar ve mültecilerin aksine kendi ülkeleriyle bağlantılarını kopartmak istemezler. Burada izinli veya çalışma izinleri olmadan çalışarak, genellikle vize süreleri dolduğunda kendi ülkelerine dönerler ve sonra tekrar çalışmak amacıyla geri gelirler.¹⁷³ Çalışma izni olmadan çalışmaları veya vize süresini aştıkları halde Türkiye’de kalmaya devam etmeleri gibi sebepler onların düzensiz göçmen statüsünde yer almalarına neden olabilir. Bu araştırma kapsamında incelenen göçmenler de mekik göçmeni sınıflandırmasında yer alır. Türkiye’deki düzensiz göçmenler için yapılan ikili sınıflandırma içerisinde yer alan göçmenlerin geldikleri ülkeler farklılaşır: İlk sınıflandırmada yer alan göçmenler siyasi, askeri çatışmaların bulunduğu ülkelere gelirken ikinci sınıflandırmada yer alan göçmenler daha çok yoksul bölgelerden göç eder, burada esas fark ikinci sınıflandırmada yer alan göçmenlerin ülkelerinde bir çatışma bulunmamasıdır.¹⁷⁴

Türkiye’ye çeşitli zaman dilimlerinde gelen ve geri dönen göçmenlerin başka bir deyişle mekik göçmenlerinin büyük bir kısmını komşu ülkelere gelen göçmenler oluşturur ve bu göçmenlerin çalışma, ziyaret, ticaret gibi çeşitli amaçları bulunur. Türkiye’ye sınırların açılmasının ardından gelmeye başlayan eski SSCB ülkeleri vatandaşları, en başta Türkiyeli vatandaşların ilgisini çeken bir konu oldu. Çok eski dönemlerden beri “komünist” olarak nitelendirilen bu insanların ülkeye gelişleri, dahası düşünüldenden farklı olmaları ve görünmeleri, yoksul olmaları ilgiyi arttırdı.

¹⁷¹ A.e., s. 35-36.

¹⁷² A.e., s. 42.

¹⁷³ A.e., s. 43.

¹⁷⁴ A.y.

Çoğunluğunu kadınların oluşturduğu bu göçmenler ilk zamanlarda hangi ülkeden gelirlerse gelsinler “Rus” olarak algılandılar ancak zamanla ülkeler arasındaki farklar anlaşılmaya başlandı.¹⁷⁵ Bu göçmenlerin çoğunu kadınların oluşturması, Eski SSCB ülkelerindeki sosyalist rejimin ve eğitim sisteminin kadınların daha özgür yetişmelerine ortam sağlamasından ötürü kadınların göç etmeye, aileleri adına başka ülkelerde çalışmaya cesaret edebilmeleri ile açıklanabilir.¹⁷⁶ Bu kadınların bir çoğunun Türkiye’de seks işçiliği sektöründe çalışmaları medyanın ilgisini çekti. Bu durum her fırsatta vurgulandı ve halkta bir önyargıya, bu kadınların “Nataşa” veya “özgür Rus kadını” gibi içinin ötekileştirme ve aşağılama ile doldurulduğu kalıplar ile itham edilmelerine sebep oldu.¹⁷⁷ Seks işçisi olarak çalışmayan kadınlar ve göçmen erkekler diğer sektörlerde (inşaat, ev hizmeti gibi) çalışmaya başladılar. Göçmenlerin bu sektörlerde yerli halktan daha ucuza çalışmaları iki kesim arasındaki rekabeti ortaya çıkardı ve yabancı işçilerin çalışması Türkiyeli çalışan kesim tarafından olumsuz tepki görmeye başladı.

2.1.3. Göçmenlerin Türkiye’de Durumu

Türkiye’ye gelen düzensiz göçmenlerin bir kısmını ülkelere izinsiz giriş yapılmasını sağlayan “kaçakçılar” aracılığıyla ülkeye giriş yapanlar oluşturur. Bu göçmenler ülkeye giriş yaptıktan sonraki süreçte de kaçakçılarla bağlantılarını korurlar.¹⁷⁸ Kaçak yollarla ülkeye gelen göçmenlerin yine büyük çoğunun geliş sebebi Türkiye’de kalmak değil Türkiye’yi Avrupa’ya geçiş için transit ülke olarak kullanmaktır. Bu sebeple ülkede kısa süreli kalan göçmenler genellikle çalışmayı tercih etmezler ancak ülkeye kalıcı olarak gelenler veya uzun süreli kalanlar çalışırlar. Araştırmalara göre kadın göçmenler erkeklere göre Türkiye’de kalma eğilimini daha çok gösterirler.¹⁷⁹

İster kalıcı isterse geçici olsunlar ülkeye gelen göçmenlerin belirli bir süre sonunda yaşamlarına devam edebilmeleri için çalışmaya ihtiyaçları vardır.

¹⁷⁵ A.e., s. 45-47.

¹⁷⁶ A.e., s. 55.

¹⁷⁷ A.e., s. 47.

¹⁷⁸ ÇİÇEKLİ, DEMİR, a.g.e., s. 133.

¹⁷⁹ A.e., s.136-137.

Göçmenlerin ülkede çalışmak zorunda olmalarının önemli bir sebebi genellikle ailelerinin menşe ülkede onlardan gelecek para beklentisinde olmalarıdır. Sonuç olarak ülkeye gelen göçmenlerin neredeyse hepsi çalışır. Daha önce de belirttiğim gibi 1960'lı yıllarda sınırlarını açma politikası izleyen Türkiye'de, göçmenlerin istihdam süreci 1990'lı yıllarda başladı ve günümüzde hala devam ediyor.

Türkiye'de çalışan göçmenler genel çerçevede üç grup altında incelenebilir. İlk gruptaki göçmenler transit göçmen olarak da adlandırdığımız asıl amacı Türkiye'de kalmak değil başka ülkelere geçiş yapmak olan, Türkiye'ye kısa süreli ve kaçak yollarla giriş yapan, genellikle Türkiye'nin doğusundan; İran, Irak gibi ülkelere gelen göçmenlerdir. İkinci grupta bu çalışmada da incelediğim grubu içerisinde barındıran, Türkiye'ye turist gibi vize alarak giriş yapan ancak çalışma izni bulunmadan genellikle vize süresini doldurana kadar çalışıp ülkeyi terk eden ve tekrar vize ile dönüş yapan veya vize süresi dolmasına rağmen çalışmaya devam eden, çoğunlukla Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan gibi eski SSCB ülkelerinden gelen göçmenler bulunur. Üçüncü grup ise yine Türkiye'ye turist vizesi ile giriş yapan ve ülkelere geri dönmeyen, Türk soylu olan ve bu sebeple ülkede çalışma iznine ve oturma iznine sahip olabilen göçmenlerdir.¹⁸⁰

Türkiye'de de diğer ülkelerde olduğu gibi işgücü içerisinde yabancıların oranı gün geçtikçe artıyor ve burada da göçmenlerin çalışma hayatındaki yerlerine karşı, çalışmalarının zorlaştırılması veya ülkelere geri dönmelerinin sağlanması adına çeşitli politikalar üretiliyor.¹⁸¹ Düzensiz göçmenlerin ülkeye kaçak yolla girmeleri, çalışma izni olmadan çalışmaları gibi sebeplerle kayıt dışı olmaları, işgücü içerisindeki yabancı oranlarının net olarak ölçülememesine yol açıyor. Bu sebeple ülkede çalışan göçmenlerin oranını kesin şekilde bilemiyoruz ancak açıklanan verilerden daha fazla olduğunu tahmin edebiliyoruz.

Göçmenlerin izinsiz çalıştıkları alanların büyük bir kısmı hizmet sektöründe yer alır. Hizmet sektörü içerisinde de en çok yabancı çalışanı bulunan alanlar kadınların da yoğun olarak çalıştığı ev içi hizmet ve eğlence sektörü olarak karşımıza çıkar.¹⁸²

¹⁸⁰ Lordoğlu, **a.g.e.**, s. 92-93.

¹⁸¹ **A.e.**, s. 99.

¹⁸² **A.e.**, s. 107-108.

Göçmenlerin gittikleri ülkedeki çalışma koşulları esasen o ülkedeki yerli işçilerin çalışma koşulları ile bağlantılıdır. Türkiye’de çalışan yerli işçilerin ise çalışma koşulları ile ilgili (sendikal haklar, iş güvenliği, işsizlik, düşük ücretler gibi) birçok problemi bulunur.¹⁸³ İşsizlik oranlarının yükselmesi ücretlerin düşmesini beraberinde getiren bir olgu olduğu için işsizliğin en çok kadınlarda ve göçmen kadınlarda yüksek oranlarda görülmesi kadınların enformel sektörlerde istihdam edilmesi ile bağlantılandırılabilir. Sonuçta kadınlar, göçmenler, gençler enformel sektör içerisinde en çok rastlanılan gruplardır.¹⁸⁴

2.2. Düzensiz Göçmenler İçerisinde Kadınların Yeri

Devletler hem ülkeye kimlerin girip giremeyeceğini hem de ülkeye gelen göçmenlerin sınırlar içerisindeki hareketlerini belirler. Sınırları izinsiz geçen ve/veya belirlenen bu hareket etme biçimlerinin dışına çıkan göçmenler düzensiz göçmenler olarak adlandırılır. Başka bir deyişle göçmen, göç ettiği veya yalnızca geçiş amacıyla geldiği ülkenin kurallarına bir şekilde uyum sağlamadığında düzensiz göçmen statüsüne girer. Genel olarak göçmenlerin bu kurallara uymayışının sebebi ise menşee ülke ile göç ettiği veya geçtiği ülkenin göç yasalarının ve politikalarının uyuşmaması ve bundan dolayı göçmenin alışık olduğu düzenin dışına çıkmış olması olarak gösterilebilir. Düzensiz göçün bir sonucu olarak yasalara uyum sağlamayan göçmen, enformel sektörde çalışmak durumunda kalır.¹⁸⁵

Devletler kendi ülkeleri için çeşitli sınır politikaları uyguladılar ve bu sınır politikaları sadece sınır geçişlerini değil aynı zamanda geçiş sonrasında göçmenlerin tüm yaşamını, haklarını, düzenini belirler. Düzensiz göçmenler devletin oluşturduğu ve kurallarını koyduğu düzene uymuyor oldukları için suçlu addedilirler ve devlet onlara karşı kısıtlayıcı bir takım politikalar üretir. Düzensiz göçmenlere karşı üretilen ve uygulanan politikalardan bir tanesi sınır dışı etmedir. Sınır dışı etme dışında

¹⁸³ A.e., s. 109.

¹⁸⁴ A.e., s. 110.

¹⁸⁵ Reyhan Atasü-Topçuoğlu, “Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği”, S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner (der.), **Küreselleşme Çağında Göç**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 502-503.

göçmenlerin göç ettikleri ülkelerdeki çalışma hayatları ile ilgili politikalar da bulunur. Gittikleri ülkelerde göçmenler, ya ülke vatandaşlarının tercih etmedikleri sektörlerde ya da yerli ucuz emeğin var olduğu sektörlerde daha da ucuza çalışırlar. Daha ucuza çalışıyor olmaları yerli halk tarafından tehdit olarak görülmelerine, sonucunda ayrımcılığa ve ötekileştirmeye ve yine düzensiz göçmenlerin çalışma yaşamlarına karşı bir tutum geliştirilmesine sebep olur, göçmenler yakından takip edilmeye başlanırlar. Bütün bu politikaların dışında, düzensiz göçmenler göç ettikleri ülkede koşullarının daha zor olmasının ve daha az hakka sahip olmalarının yanı sıra insan haklarından yoksun bırakılamazlar, insan hakları hukukunca ve göç edilen ülkenin hali hazırda imzalamış olduğu sözleşmeler uyarınca düzensiz göçmenlerin hakları korunmak zorundadır.¹⁸⁶

Göçün ortaya çıkış nedenleri ile ilgili çeşitli açıklamalar bulunmasına rağmen düzensiz göçün neden ortaya çıktığı hakkındaki açıklamalar oldukça yetersizdir. Ancak ortaya atılan görüşler ile düzensiz göçün nedenlerini birkaç tespit ile açıklayabiliriz. İlk olarak liberal devletlerin göçmenlere karşı tutumundan kaynaklı bir çelişki düzensiz göçün ortaya çıkışına sebep olur. Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri gibi liberal devletler esasen serbest dolaşım yanlısı olmalarına rağmen konu işgücüne geldiğinde özellikle AB dışından gelenlere kapılarını kapatırlar ve bu durum düzensiz göçün ortaya çıkışında etkili bir faktör olarak karşımıza çıkar. İkinci olarak savaşlar, insan haklarından yoksun kalma, yoksulluk gibi sebeplerin gelişmekte olan ülkelerdeki artışı dolayısıyla gittikçe artan mültecilik talebinin karşılanmaması da düzensiz göçü ortaya çıkarır. Daha önce de belirttiğim gibi göç akımlarının ilk ortaya çıktığı dönemlerden günümüze yaklaştıkça göç alan ülkelerin politikaları göçü engellemeye yönelik ilerleme kaydetti. Yeni dönem göç akımlarının önünü kesen bu politikalar da göçün düzensizleşmesinde etkili oldu.¹⁸⁷

Göç akımlarının ilk ortaya çıkışından bugüne geliş sürecinde göçmenler içerisinde yer alan kadınların oranı artış gösterdi, aynı artış düzensiz göçmenler içerisinde de gerçekleşti. Ayrıca düzensiz göçmenlerin işgücüne girişinin önemli bir

¹⁸⁶ Atasü-Topçuoğlu, **a.g.e.**, s. 507-509.

¹⁸⁷ **A.e.**, s. 509-510.

cinsiyet boyutu bulunuyor. Düzensiz göçmen kategorisi içerisinde yer alan kadınlar genellikle ev işçiliği, temizlik, seks işçiliği gibi sektörlerde yani “kadınlara uygun işlerde” çalıştırılarak cinsiyetçilik yeniden üretiliyor. Ancak bir yandan da düzensiz göçün kadını güçlendiren bir tarafı bulunuyor. Düzensiz göç içerisindeki kadın oranı Ortadoğu ve Afrika ülkelerindeki kadınların işgücü içerisindeki oranlarından daha fazladır, dolayısıyla kadınlar kendi ülkelerinde işgücüne katılamadıkları için bir çözüm yolu olarak göç ediyorlar. Başka bir deyişle kadınlar bir yandan güçleniyorlar ancak diğer yandan göç ettikleri ülkelerde yine toplumsal cinsiyet normlarına uygun sektörlerde çalıştırıldıkları için eşitsizlik yeniden üretilmiş oluyor.¹⁸⁸

Türkiye’de özellikle Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Rusya gibi Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen çok sayıda düzensiz göçmen bulunuyor. Türkiye’de kaçak göçmen işgücünün yaygın olmasının en önemli sebeplerinden bir tanesi ülkeye girişin kolay olması olarak gösterilebilir. Böylece rahat bir şekilde vize alarak ülkeye giriş yapan göçmenler burada iş bulup vize süreleri dolduktan sonra da çalışmaya devam ederek düzensiz göçmen gruplarını oluşturuyorlar. Özellikle eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)’nden gelen göçmen kadınlar bu araştırmada da turizm eğlence sektörü özelinde görüleceği gibi gerek seks işçiliği gerekse ev içi hizmet sektörlerinde kaçak olarak çalışıyorlar veya zorla çalıştırılıyorlar. Türkiye aynı zamanda bir geçiş ülkesi konumunda bulunur, göçmenler genellikle Yunanistan, Bulgaristan gibi ülkelere ve oradan da başka Avrupa ülkelerine geçmek için Türkiye’yi bir geçiş ülkesi olarak kullanırlar.¹⁸⁹

2.3. Ülkelerin Güvenlik Algıları Bağlamında Göçmenler

Göçmenler gittikleri ülkelerde çalışma hayatı içerisindeki sorunların yanı sıra toplumsal yaşam içerisinde gündelik hayatlarında da çeşitli problemler yaşarlar. Göç alan ülkelerin neredeyse hepsinde ülkelere gelen “yabancılar” karşı ulus devletlerin ortaya çıkış sürecinden beri artarak devam eden olumsuz, ırkçı bir bakış açısı bulunur. Bu ülkelerde çeşitli etnik topluluklar oluşur çünkü yerli halk gelen göçmenleri

¹⁸⁸ A.e., s. 511-512.

¹⁸⁹ A.e., s. 512-513.

kendilerinden ayrı bir grup olarak görür ve onları çeşitli önyargılarla karşılar. Bu önyargılar gelen göçmenlerin fiziksel görünüşleri, dini inançları, kültürleri gibi faktörler üzerinden şekillenebilir. Bu sebeplerden dolayı göçmen grupları ötekileştirilirler ve toplumsal düzende “aşağıda” görülürler. İnsan gruplarının etnik yapısı, dini inançları, fiziksel görünüşleri, kültürleri gibi özellikler bazen grupları birbirine bağlayan, tek bir çatı altında toplayan özellikler olabilirken bazen de grupların dışlanmasına sebep olabilir. Bu içinde bulunulan koşullara göre şekillenir ki göçmenler söz konusu olduğunda bu özellikler çoğunlukla alıcı ülkede ayrımcılıklara, aşağılanmaya ve ötekileştirmeye sebep olur. Genellikle topluluk azınlık halinde ise dışlanma söz konusudur.¹⁹⁰ Bu araştırma özelinde ise dışlanma durumu etnik köken, din gibi farklılıklardan ziyade veya bunlara ek olarak cinsiyet, fiziksel görünüş ve yaşam biçimleri sebebiyle önyargı, dolayısıyla ötekileştirme ile karşılaşma çıktı.

Göçmenlerin yaşadıkları tüm dışlanma, ötekileştirme, aşağı konumlandırma tutumları “ırkçılık” ile meşru bir zemine oturtulmaya çalışılır ve bir dizi yasa ve kural ile desteklenir. Ayrıca çoğunluğu oluşturan grup içerisindeki bireylerin tutumları yasal olmayan bir ırkçılık olarak gösterilebilir.¹⁹¹ Irkçılığın olduğu yerde cinsiyetçilik, cinsiyetçiliğin olduğu yerde ırkçılık da bulunur, bunlar sınıf egemenliğini de beraberinde getirdiği gibi kapitalizm ile bağlantılıdır. Dolayısıyla bu araştırma da dahil olmak üzere göçmen kadınlar ile ilgili veya göçmen kadınları da içerisinde bulunduran bir araştırma yalnızca ırkçılık temelinde değil, cinsiyetçiliği de içerisine alarak incelenmelidir.

Göçmenlerin, özellikle de düzensiz göçmenlerin, ikincil konuma itilmesinin bir sebebi de değişen güvenlik algılarıdır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş esnasında gözlemlenen güvenlik algısı savaş bittikten sonra küresel düzeyde değişim gösterdi. Soğuk Savaş sırasında iki kutuplu dünyada ulus devlet sınırları içerisinde, nükleer savaş tehditleri, savaş koşulları gibi etkenlerle belirlenen güvenlik kavramı, savaşın bitmesi ile ulus-ötesi bir düzeyde, devlet dışındaki aktörlerin de etkili olduğu bir biçimde algılanmaya başlandı. Bu yeni güvenlik algısının içerisinde tehdit olarak görülen şeylerden bir tanesi de düzensiz göç eden ve zorunlu göçe maruz kalan

¹⁹⁰ Toksöz, **a.g.e.**, s. 32-33.

¹⁹¹ **A.e.**, s. 33-36.

göçmenler oldu. Böylece göçmenlerin gittikleri ülkedeki ve varış sürecindeki koşulları daha da kötüleşti.¹⁹²

Soğuk Savaş sonrası dönemde artık güvenlik kavramı ulus devletler özelinden çıkarak grup ve bireylere, devlet-üstü sistemlere doğru evrildi. Ayrıca askeri güvenlik kavramı yıkılmaya başlarken, güvenlik ile ilgili sorumluluklar da devletlerin elinden alınıp Avrupa Birliği gibi ulus üstü birliklere, sivil toplum kuruluşlarına verilmeye başlandı. Güvenlik tehdidinin merkezi değiştikçe buna paralel olarak devlet yetkililerinin söylemleri de değişiklik gösterdi. Siyasiler, bir olguyu rahatça güvenliği tehdit ettiği gerekçesiyle karalayabilmeye başladılar ve göçmenler de karalananlar arasında ilk sıralarda yerini aldı. Özellikle 11 Eylül olayı sonrasında daha da belirginleşen güvenlik algısı göçmenleri direkt hedef göstermeye başladı ve terör ile göçmenliğin bağlantılı olduğu iddia edildi. Tabii ki bu durumdan en çok etkilenenler düzensiz göçmenler oldu, uluslararası medya düzensiz göçmenleri özellikle de sığınmacıları ve mültecileri tehdit olarak gösterecek çeşitli haberler yaptılar ve Avrupa'daki bazı siyasal partiler de bu doğrultudaki söylemleri kullandılar. Tüm bunların sonucunda çeşitli Avrupa ülkelerinde gerçekleşen terör saldırılarının sorumlularının da göçmenler olarak lanse edilmesi, göçmenlere karşı ciddi bir güven sorunu oluşturdu. Bu güven sorunu ırkçılığı, yabancı düşmanlığını ve göçmenlere karşı saldırıları, cinayetleri doğurmaya başladı. Almanya'daki "dönerci cinayetleri" bu duruma örnek gösterilebilir.¹⁹³ Ülkelerin bu kapsamda yasal önlemler almaları ise tüm göçmenlerin güvenlik kaygılarından ve bu süreçten etkilenmesine sebep oldu.

Türkiye'nin düzensiz göçün güvenlikleştirilmesine ilişkin politikaları genellikle Avrupa Birliği eksenli gelişti. 11 Eylül sonrasında değişen ve katılan Avrupa Birliği göç politikaları Türkiye'de de yansımaları buldu. Avrupa Komisyonu 5 Aralık 2011 yılında yayınladığı bir belge ile üye devletleri Cenevre Anlaşması'nda zaten var olan, sığınma talep eden göçmenlerin, terörist olduğunun düşünüldüğü durumlarda sığınmacı olarak kabul edilmemesine ilişkin maddeyi uygulamaya davet etti. Ayrıca sınır güvenliği için Avrupa Birliği Sınır Güvenliği Birimi (FRONTEX)'ni

¹⁹² Şebnem Köşer Akçapar, "Uluslararası Göç Alanında Güvenlik Algılamaları ve Göçün İnsani Boyutu", S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner (der.), **Küreselleşme Çağında Göç**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 563-564.

¹⁹³ Akçapar, **a.g.e.**, s. 564-567.

kuran Avrupa Birliği'ni bir süre sonra insan hakları savunucuları kınamaya başladı. Üye ülkelerin hepsi birliğin çağrısına cevap vermedi ve üye ülkeler arasında da gerilimler başladı. Avrupa Birliği, üyelere kadar aday ülkelere de belirttiği politikaları uygulamasını bekliyordu ve Türkiye de 1999 Helsinki Zirvesi'nde aday ülke olarak kabul edildiği için birliğin politikaları doğrultusunda hareket etmek durumundaydı. Türkiye aday ülke olarak kabul edildiği tarihten itibaren Avrupa ile Ortadoğu ve Afrika ülkeleri arasında tampon bölge görevi görmesi sebebiyle, göçmenler için güvenlik politikalarını katılaştırmıştı. Bu süreçte birçok yabancı "kaçak göçmen" yakalandı, kaçak göçmenler için çalışma izinleri, oturma izinleri ile ilgili bir dizi yasa çıkarıldı. Ayrıca Türkiye'nin kendi iç güvenlik sorunları da göçmenler ile ilgili güvenlik ekseninde korumacı politikaları beraberinde getirdi. Türkiye de Cenevre Sözleşmesi'nin taraflarından olmasına rağmen kendi iç sebepleri dolayısıyla sığınmacıları kabul etme konusunda yumuşak davranmadı. Bu tutumun nedenlerinden bir tanesi de Avrupa Birliği'ne karşı elinde birliğe üye olmak adına kullanabileceği bir koz bulundurmaktı. Avrupa Birliği'nin şart koştuğu geri kabul anlaşmalarını da bekleterek durumu lehine çevirmeye çalıştı.¹⁹⁴

2.4. Türkiye'nin Göç Politikaları

Nermin Abadan Unat, göçmen işçi kadınların dört farklı sebep ile iktidar ilişkisi içerisinde olduğunu belirtir: "Kadın olmaları, göçmen olmaları, farklı bir etnik gruba ve işçi sınıfına ait olmaları."¹⁹⁵ Bu dört sebep ile ilişkili olarak belirlenen ve sürdürülen ülke politikaları göçmen kadınların göç ettikleri ülkedeki refahını birinci elden etkiler.

Türkiye tarihinde, çalışma amacıyla ülkeye gelişler çok eski dönemlere dayanır. Çeşitli kaynaklara göre Türkiye'ye çalışma amaçlı ilk kez 18. yüzyılda Polonyalı işçiler geldi.¹⁹⁶ O tarihten sonra hem Osmanlı döneminde hem de Türkiye Cumhuriyeti döneminde ülkede yabancı işçiler istihdam edildi ve hala ediliyor.

¹⁹⁴ A.e., s. 567-569.

¹⁹⁵ Nermin Abadan-Unat, "Türkiye'den Göç Hareketleri ve Kadın Emeği", Ahmet Makal-Gülay Toksöz (ed.), *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği*, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 2012, s.22.

¹⁹⁶ Lordoğlu, a.g.e., s. 87.

Osmanlı döneminde bu işçilere birçok konuda belirli izinler veriliyordu ve çok sayıda sektörde çalışabiliyorlardı. Türkiye Cumhuriyeti döneminde yabancı işçilerin çalışabileceği sektörler sınırlandırıldı ve çalışma yaşamında her konuda Türklere öncelik sağlanarak yabancı çalışanlar ikinci plana itilmeye başlandı. 1932 yılında yürürlüğe giren yasa ile yabancıların çalışmalarının serbest olduğu sektörler mümkün olduğunca azaltıldı ve yine bu yasa 70 yıl gibi ciddi bir süre geçerli oldu.¹⁹⁷ Günümüzde yabancıların çalışmalarına izin verilen sektörler geniş bir yelpazeye sahip olsa da bakanlıklar sektörlerin kısıtlanması konusunda direkt ve koşulsuz yetkiye sahiplerdir. Ayrıca hala hem yasal olarak hem de tutum olarak istihdamda öncelik Türkiyeli vatandaşlara verilir. Bu faktörler göçmenlerin istihdama daha çok enformel şekilde katılmalarının sebepleri olarak gösterilebilir. Türkiye'nin, göçmenlerin ülkeye geldikleri andan itibaren geçerli olan, çalışma yaşamlarıyla veya toplumsal hayatları ile ilgili çeşitli politikaları bulunur.

2.4.1. Göçmenlerin Türk Vatandaşlığı Süreci ve Göçmen Kadınların Evlilik Yoluyla Vatandaşlık Almaları

Göçmenler hedef ülkeye vardıldıktan sonra orada geçici olmak da kalıcı olmak da isteyebilirler. Ülkeye gelen göçmenlerin kalıcı olmak isteyip istemediklerini anlamamanın en doğru yollarından bir tanesi gelen göçmenlerin içerisinde ülke vatandaşlığına başvuranların oranının tespit edilmesidir. Aynı zamanda ülkenin vatandaşlık ile ilgili yasaları da o ülkenin kimlerin göçmen olarak gelmesini isteyip istemediği konusunda ipucu verir.¹⁹⁸

Ülkelerin vatandaşlık ile ilgili tutumları ve politikaları genel olarak üç başlık altında incelenebilir: İlk olarak içinde Japonya ve çeşitli Avrupa ülkelerini içeren, vatandaşlığı kan bağı üzerinden tanımlayan ülkeler (ius sanguinis), ikinci olarak vatandaşlığı toprak üzerinden tanımlayan Kanada, İngiltere gibi ülkeler (ius soli) ve son olarak pek sık görülmeyen ve vatandaşlığı ikamet üzerinden tanımlayan ülkeler (ius domicili).¹⁹⁹ Göçmenlerin vatandaşlık talepleri ülkelerin hangi politikaları

¹⁹⁷ A.e., s. 88.

¹⁹⁸ Erder, a.g.e., s. 24.

¹⁹⁹ A.e., s. 25.

uyguladığına göre sonuçlanır. Türkiye genel çerçevede vatandaşlığı kan bağı üzerinden tanımlayan bir ülkedir. Türkiye’de ülkede doğmayıp ve Türk vatandaşı anne veya babaya sahip olmayıp, sonradan Türk vatandaşlığına sahip olmak için gereken ana kriterler şunlardır:

- “a) Kendi millî kanununa, vatansız ise Türk kanunlarına göre ergin ve ayırt etme gücüne sahip olmak,
- b) Başvuru tarihinden geriye doğru Türkiye’de kesintisiz beş yıl ikamet etmek,
- c) Türkiye’de yerleşmeye karar verdiğini davranışları ile teyit etmek,
- ç) Genel sağlık bakımından tehlike teşkil eden bir hastalığı bulunmamak,
- d) İyi ahlak sahibi olmak,
- e) Yeteri kadar Türkçe konuşabilmek,
- f) Türkiye’de kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin geçimini sağlayacak gelire veya mesleğe sahip olmak,
- g) Millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmamak,”²⁰⁰

Türkiye’de evlilik göçmenler tarafından vatandaşlık hakkı almak için en çok kullanılan yollardan bir tanesidir. Özellikle ülkeye gelen kadınlar burada Türkiyeli erkekler ile evlenerek vatandaşlık alma yoluna başvururlar. İlk başta Türkiye’den Almanya’ya giden erkeklerin orada gerçekleştirdikleri evlilikler ile çok sayıda “yabancı” kadın Türkiye vatandaşlığına geçti. Daha sonraları evlilik yoluyla Türkiye vatandaşı olan kadınlar çeşitlendi. Özellikle Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen kadınların Türkiye’de evlenmeleri yoluyla vatandaşlığa geçmelerinin giderek artması ve örnek vakalar, evliliklerin sahte olabileceği ile ilgili şüpheleri de beraberinde getirdi. Bu şüphenin en önemli sebebi eski SSCB’den gelen kadınlara karşı var olan önyargı ve bir kısmının seks işçiliği yaptığı bu kadınların vatandaşlık almalarına karşı var olan negatif tutum diyebiliriz.²⁰¹ Evlilik dışındaki yollar ile vatandaşlık alan göçmenler ise daha çok Türk soylu, Azerbaycan, İran, Bulgaristan gibi ülkelerden gelenlerdir.

²⁰⁰ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090612-1.htm> (11 Ocak 2021)

²⁰¹ Erder, **a.g.e.**, s. 27.

1964 yılında çıkarılan Türk Vatandaşlığı Kanunu ile evlilik ile Türk vatandaşlığına geçmek son derece kolay gerçekleşebiliyordu. Kanunun 5. maddesine göre:

“Bir Türkle evlenen yabancı kadın Türk vatandaşlığına geçmek istediğini 42 nci maddede gösterilen şekilde bildirdiği veya vatansız bulunduğu veyahut evlenmekle eski vatandaşlığını kaybettiği takdirde Türk vatandaşlığını kendiliğinden kazanır.”²⁰²

Daha sonra çeşitli değişiklikler yapıldı ancak kanunda yabancıların vatandaşlık almaları ile ilgili radikal değişiklik 2003 yılında gerçekleşti. Bir yandan evlilik yolu ile Türk vatandaşı olma yolunda kısıtlamalar getirilirken, diğer yandan erkeklere de evlilik yoluyla vatandaşlık hakkı verildi. 5. madde değiştirildi:

“Bir Türk vatandaşı ile evlenme, kendiliğinden Türk vatandaşlığını bahsetmez. Ancak, bir Türk vatandaşı ile evlenme nedeniyle Türk vatandaşlığını kazanmak isteyen yabancılar, en az üç yıldan beri evli olmaları, fiilen birlikte yaşamaları ve evliliğin devamı kaydıyla, yurt içinde en büyük mülkî idare amirliklerine, yurt dışında ise Türk konsolosluklarına yazılı olarak başvuruda bulunabilirler. Başvuru üzerine İçişleri Bakanlığınca yapılacak inceleme ve soruşturma sonucunda, aranan şartları taşıdıkları anlaşılan kişiler, bu durumun tespitine ilişkin karar tarihinden itibaren Türk vatandaşlığını kazanırlar. Ancak, bir Türk vatandaşı ile evlenen yabancı, evlenmekle eski vatandaşlığını kaybediyorsa Türk vatandaşlığını kendiliğinden kazanır.”²⁰³

2003 yılındaki bu değişikliğin temel nedeni olarak eski SSCB ülkelerinden gelen çok sayıda kadının Türkiye’de evlilik yoluyla vatandaşlık almasını ve onlara güvenilmemesi sebebiyle sahte evlilik yaptıklarının düşünülmesini gösterebiliriz. 2003 yılındaki değişikliğin ardından Türk Vatandaşlık Kanunu’nda büyük değişiklik tekrar 2009 yılında gerçekleşti ve evlilik ile vatandaşlık almak için evliliğe ters düşecek bir harekette bulunmama ve milli güvenlik ve kamu düzenini tehdit edecek bir davranışta bulunmama şartları getirildi. Buna göre:

²⁰² <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11638.pdf> (11 Ocak 2021)

²⁰³ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/06/20030612.htm#1> (11 Ocak 2021)

“Bir Türk vatandaşı ile evlenme doğrudan Türk vatandaşlığını kazandırmaz. Ancak bir Türk vatandaşı ile en az üç yıldan beri evli olan ve evliliği devam eden yabancılar Türk vatandaşlığını kazanmak üzere başvuruda bulunabilir. Başvuru sahiplerinde;

- a) Aile birliği içinde yaşama,
- b) Evlilik birliği ile bağdaşmayacak bir faaliyette bulunmama,
- c) Millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmama, şartları aranır.”

Görüldüğü üzere Türkiye’de evlilik yoluyla veya başka yollarla vatandaşlık almak 1964’teki kanundan günümüze sürekli kısıtlamalar eklenerek zorlaştırıldı. Şu an Türkiye’de vatandaşlık almak isteyen göçmen kadınların işleri çok daha zordur. Diğer yandan, evlilik yolu ile vatandaşlık almanın yanında çalışma izni almak kolaylaşır:

“**Madde 44** —Bir Türk vatandaşı ile evli olan ve eşiyle Türkiye’de evlilik birliği içinde yaşayan yabancılardan; ikamete ilişkin süre koşulu aranmaksızın Türkiye’de kanuni olarak bulunanlar, doğrudan Bakanlığa istisnai çalışma izni başvurusunda bulunabilirler.

Evli kalma süresi üç yılı doldurmadan evliliğin sona ermesi veya evliliğin aile birliği kurmak amacıyla yapılmadığının belirlenmesi durumunda, çalışma izin belgesi geçerliğini kaybeder. Bu belge ile çalışmaya devam edilmesi, kaçak çalışma ve çalıştırma kapsamında değerlendirilir. Bakanlık, bu kapsamda verdiği çalışma izin belgelerine bu konuyla ilgili bilgilendirici kayıtları düşer.”²⁰⁴

2.4.2. Çalışma ve İkamet İzni

Türkiye’ye gelen göçmenler ya vize sürelerince ya da ikamet izni alarak daha uzun süre ülkede kalırlar. Türkiye’de 90 günden fazla kalacak yabancıların ikamet izni (oturma izni) almaları zorunludur²⁰⁵ ve ikamet izni almak çalışma izni almaya göre daha kolay bir süreçtir.

²⁰⁴ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030829.htm#3> (15 Şubat 2021)

²⁰⁵ Vize ile gelen yabancılar ikamet izni olmadan yalnızca 180 günde bir olmak üzere Türkiye’de 90 gün kalabilirler.

Türkiye’de oturma izni alıp çalışma izni alamayan göçmenlerin bulunması bu göçmenleri kolayca düzensiz göçmen sınıflandırmasının içerisine iter. Bazı göçmenler oturma izni dahi alamaz. 2003’te çıkarılan yasa ile Türkiye, göçmenlere daha açık bir pozisyona gelse bile hala göçmenlerin ülke içerisindeki durumları oldukça zordur. Çalışma izni almak için belirtilen istihdam alanında Türkiyeli birinin çalışabilme ihtimalinin olması, alanın yabancı çalıştırma ihtiyacının olmaması gibi sebepler çalışma izni verilmesinin önünde engel teşkil eder. Buna karşılık Avrupa Birliği üyesi ülke vatandaşı olmak çalışma izni almayı kolaylaştıran bir etkidir. Türkiye’de çalışma izninin önkoşulu ikamet iznidir, ikamet izni olmadan çalışma izni alınamaz. İkamet izni bulunan yabancıların çalışma izni almaları ise kanun ve yasalarla, ilk önce Türkiye’nin yapmış olduğu ikili anlaşmalarla belirlenir. Bu ikili anlaşmaların engel veya destek olmadığı durumlarda Uluslararası İşgücü Kanunu’ndaki maddeler uygulanır. Bu kanunda da çoğu maddenin en başında açıkça belirtildiği gibi “Türkiye’nin taraf olduğu ikili ya da çok taraflı sözleşmelerde aksi öngörülmedikçe” maddelerin geri kalan kısmı uygulanır.

2003 yılından itibaren 2016’ya kadar çalışma izni ile ilgili kanun ve yönetmeliklerde çeşitli değişiklikler yapıldı. Çalışma izni almanın koşulları detaylandırıldı ve denetim sıkılaştı. Bunun yanında 2010 yılında mülteci ve sığınmacılara çalışma izni alma kolaylığı sağlandı.²⁰⁶ Bu süreç içerisinde çalışma izni olmadan kaçak yolla çalışanların denetimi giderek sıkılaştı. 2003 yılından itibaren belirli cezalar belirlenirken 2016 yılına gelindiğinde cezaların yanı sıra sınır dışı edilme söz konusu olmaya başladı. Böylelikle hem çalışma izni olmadan çalışan yabancılar hem de onları çalıştıran işverenler yakalanmaları durumunda önemli cezalar almaya başladılar. Bu durum ilerleyen bölümlerde araştırma kapsamında da görüleceği gibi yıllar geçtikçe göçmen kadınların çalışma izni ile çalıştırılmasının nedeni olarak gösterilebilir. 2016’daki kanuna göre:

“**MADDE 23 – (1)** Bu Kanun kapsamındaki yabancıların ve işverenlerin bu Kanundan doğan yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği Bakanlık iş müfettişleri ile Sosyal Güvenlik Kurumu müfettişleri ve sosyal güvenlik denetmenleri tarafından denetlenir.

²⁰⁶ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/01/20100121-1.htm> (16 Şubat 2021)

Bu Kanun gereğince yapılacak teftiş, denetim ve soruşturmalar, uygulamakla yükümlü olunan mevzuatın teftiş, denetim ve soruşturma hükümlerine göre yapılır ve bu hükümlere göre ilgili yaptırımlar uygulanır.

(2) Kamu idarelerinin denetim elemanları ile kolluk kuvvetlerinin, kendi mevzuatları gereğince işyerlerinde yapacakları her türlü denetim, inceleme ve kontrol sırasında yabancı çalıştıran işverenler ile yabancıların bu Kanundan doğan yükümlülüklerini yerine getirmediklerini tespit etmeleri hâlinde, durum Bakanlığa bildirilir.

(3) Birinci fıkraya göre yapılan denetimler ve ikinci fıkraya göre yapılan bildirimler üzerine, gönderilen tutanaklara ve denetim raporlarına göre, bu Kanunda yer alan idari yaptırımlar Çalışma ve İş Kurumu il müdürünce uygulanır.

(4) Bu Kanuna göre verilen idari para cezaları, tebliğinden itibaren bir ay içinde ödenir.

(5) Bu Kanuna göre;

a) Bildirim yükümlülüğünü yerine getirmeksizin,

1) Bağımsız veya süresiz çalışma izni ile çalışan yabancıya dört yüz Türk lirası,

2) Yabancı çalıştıran işverene her bir yabancı için dört yüz Türk lirası,

b) Çalışma izni olmaksızın,

1) Bir işverene bağlı olarak çalışan yabancıya iki bin dört yüz Türk lirası,

2) Bağımsız çalışan yabancıya dört bin sekiz yüz Türk lirası,

3) Yabancı çalıştıran işverene veya işveren vekiline her bir yabancı için altı bin Türk lirası,

tutarında idari para cezası verilir.

(6) Beşinci fıkrafta sayılan fiillerin tekrarı hâlinde idari para cezaları bir kat artırılarak uygulanır.

(7) Bu Kanuna göre verilen idari para cezaları genel bütçeye gelir kaydedilir.

(8) Çalışma izni bulunmadan çalıştığı tespit edilen yabancılar sınır dışı edilmek üzere İçişleri Bakanlığına bildirilir.

(9) İşveren veya işveren vekili, çalışma izni bulunmayan yabancıların ve varsa eş ve çocuklarının konaklama giderlerini, ülkelerine dönmeleri için gerekli masrafları ve gerektiğinde sağlık harcamalarını karşılamak zorundadır. Bu gider, masraf ve harcamaların Göç İdaresi Genel Müdürlüğü bütçesinden karşılanması hâlinde, bu madde gereğince ödenen tutarlar, 21/7/1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun uyarınca işveren veya işveren vekilinden tahsil edilir. Bu

fıkranın uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar İçişleri Bakanlığı ve Bakanlıkça müştereken belirlenir.”²⁰⁷

2.5. Türkiye’de Göçün Feminizasyonu ve “Nataşa”lar

Yukarıdaki bölümlerde de belirttiğim gibi düzensiz göçmen bir ülkeye girişte veya o ülkeye giriş yaptıktan sonraki süreçte ülkenin kurallarından bir veya daha fazlasına uymayan göçmenlerdir. Türkiye’de düzensiz göçmenler içerisinde birçok göç türü ile gelen göçmen bulunur, mekik göçmenleri, transit göçmenler, sığınmacılar, mülteciler gibi. Ayrıca yine düzensiz göçmenler içerisinde kadın erkek birçok ülkeden ve kültürden insanlar vardır. Bu yapıyla Türkiye’de düzensiz göçmenler heterojen bir yapıdadır.²⁰⁸ Bu durum Türkiye’ye gelen düzensiz kadın göçmenler için de geçerlidir, kültür, fiziksel görünüm, sosyo ekonomik durum gibi birçok faktör açısından farklılaşan bu kadınlar Türkiye’ye çeşitli ülkelerden gelirler ve burada çeşitli sektörlerde çalışırlar. Türkiye’de göçmen kadınlar en başta ev hizmetlerinde olmak üzere, birçok sektörde istihdam edilirler. (Eğlence, imalat, sağlık, konfeksiyon, seks işçiliği gibi)

Küreselleşme, kadın emeğinin de küreselleşmesini beraberinde getirdi ve kadınlar çalışma amacıyla göç etmeye başladılar. 1990’lı yıllardan itibaren Türkiye’ye diğer ülkelerden, özellikle Eski Doğu Bloku ülkelerinden kadınlar çalışmak için geldiler ve burada ev içi hizmet, bakıcılık başta olmak üzere çeşitli sektörlerde çalışmaya başladılar. Bu kadınlar, içerisinde eğitilmiş eğitimsiz, genç yaşlı, sosyal güvencesi olmayan, izinsiz çalışan, devletten kaçan ve saklanmak zorunda olan, ailelerine yardım etmek amacıyla sömürüye gözünü kapatan kadınların bulunduğu büyük bir grubu oluşturmaya başladılar.²⁰⁹

Türkiye’den yurt dışına emek göçü 1950’lerde dışarıdan isme özel davetler ile başladı ve sonraları 1961 yılında Türkiye ile Almanya arasında imzalanan anlaşmanın da etkisi ile hızlandı. Ancak uzun bir süre göç edenler erkekler oldu. Göç 1960’larla

²⁰⁷ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160813-1.htm> (16 Şubat 2021)

²⁰⁸ Selmin Kaşka, “Ev İç Hizmetlerin Küreselleşmesi ve Türkiye’deki Göçmen Kadınlar”, Arı, F. A. (der.), **Türkiye’de Yabancı İşçiler**, İstanbul, Derin Yayınları, 2007, s. 226.

²⁰⁹ Ecevit, **a.g.e.**, s.139-142.

birlikte uluslararası bir süreç halini aldı ancak göçmenler hala yalnızca erkeklerden oluşuyordu ve bu erkeklerin yanlarında ailelerini de götürmelerine izin verilmiyordu. Çalışma hayatında ağır işgücü gerektiren sektörlerdeki işgücü ihtiyacının yanında daha küçük, el emeği gerektiren gıda, otomotiv gibi sektörlerde de işgücü ihtiyacının ortaya çıkması ile birlikte 1970’lerde emek göçüne kadınlar da dahil olmaya başladılar.²¹⁰

Kadınların göç etmeye başladıkları ilk zamanlarda göçmen kadınlar genellikle kentli kadınlardan oluşurken zamanla kırsal kesimde yaşayan kadınlar da ailelerinin de isteği ile göç akımlarına katılmaya başladılar. Aslında hiçbir iş tecrübeleri olmayan, gidecekleri ülkelere korkuyla bakan bu kadınlar zaman içerisinde büyük gelişmelere ve başarılarla sahne oldular, zamanla yaşadıkları tüm eşitsizliklere rağmen (erkekler ile eşit ücret alamama gibi) tek başlarına göç etmeye, gittikleri ülkelerde dönüşmeye, eğitim seviyelerini artırmaya, iş hayatlarında başarılar elde etmeye, aile içerisinde söz söylemeye ve toplumsal rolleri değiştirmeye başladılar.²¹¹

Türkiye’den dışarıya göçlerin artış gösterdiği 1960-1975 yıllarından sonra, özellikle 1973’teki petrol krizinin etkisi ile ülkelerin göçmen alımını da durdurması sonucunda göçlerde azalma yaşandı. Bu tarihten sonra ancak “aile kurma veya aile birleşimi” yolu ile kadınlar göç edebilmeye başladı. Bu dönemde 1960-1975 arasında gerçekleşen dönüşümler de durakladı ve Türkiye’de var olan kültür, aile düzeni, toplumsal roller Avrupa’da göçmenlerin gittiği bölgelerde yeniden oluşmaya başladı ve ülkeler de çokkültürlülük politikası doğrultusunda yeni oluşan bu etnik gruplara karşı destekleyici politikalar üretmekten uzak durdu. Böylelikle kadınların özgürleşme sürecine de ket vurulmuş oldu. Yine de Avrupa ülkelerinde kalan kadınlar erkeklere nazaran daha başarılı bir süreç yürüttüler diyebiliriz.²¹²

Eski Doğu Bloku ülkelerinden Türkiye’ye gelen göçmenler içerisinde kadın oranının oldukça fazla olduğunu biliyoruz. Bu kadınların da büyük etkisiyle Türkiye’de, diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi “göçün feminizasyonu” süreci başladı.²¹³ Daha önce de belirttiğim üzere Türkiye, Eski Doğu Bloku ülkelerinden göç

²¹⁰ Abadan-Unat, **a.g.e.**, s. 19.

²¹¹ **A.e.**, s. 20-35.

²¹² **A.e.**, s. 21-35.

²¹³ Kaşka, **a.g.e.**, s. 226.

almaya 1990'lı yıllarda başladı ve bu göçmenlerin önemli bir kısmını kadınlar oluşturmuyordu. Ülkeye gelen bu göçmen kadınlar var olan önyargılar, kötü çalışma koşulları gibi sebeplerle birçok sıkıntı yaşadılar ve yaşıyorlar. Bu sıkıntılar göçmen kadınların hem çalışma hayatında hem de toplumsal yaşamında huzursuzluklarına sebep oluyor.²¹⁴ Türkiye'ye gelen yabancıların hem etnik kökeni hem de geliş amaçları düşünüldüğünde 1990'lı yıllar adeta bir dönüm noktası oldu. Bu dönemden sonra Türkiye'ye iltica, bavul ticareti, transit göç, iş arama gibi nedenlerle yabancılar gelmeye başladılar ve gurubun en büyük parçasını da Eski Doğu Bloku ülkeleri, özellikle de kadınlar oluşturdu.

Eski Doğu Bloku ülkelerinden Türkiye'ye gelen göçmen kadınlar için süreç kolay yaşanmıyordu. Göçmen kadınların Türkiye'ye gelişleri öncelikle bavul ticareti ile başladı, ardından bu kadınlara ülkeye çalışma amacıyla giriş yapan kadınlar da eklendi. Türkiye'de enformel sektörlerin yaygın olması, ülkeye giriş kolaylığı, mesafenin yakınlığı gibi sebepler bu kadınların Türkiye'yi tercih etmelerinde etkili oldu.²¹⁵

Eski Doğu Bloku ülkelerinden Türkiye'ye gelen göçmen kadınların önyargı ile karşılaşmalarının yarattığı problemlerin yanı sıra çalıştıkları yerlerdeki saatlerin uzun ve belirsiz olması, özellikle yatılı çalışmalarda bu durumun içinden çıkılmaz hale gelmesi ve sınırların ortadan kalkması, pasaportlarına el konulması, ücretlerin ödenmemesi veya eksik ödenmesi gibi problemler de sıklıkla karşılaşılan sıkıntılar arasındadır.²¹⁶ Bu sorunları bir sonraki bölümde turizm eğlence sektöründe çalışan göçmen kadınlar özelinde detaylıca inceleyeceğim.

Türkiye 1990'lardan beri çevre ülkelerden sayıları son derece fazla olacak şekilde düzensiz göç alan, transit göçmenlerin uğrak noktası olan bir ülkedir. Türkiye'ye göç ile ilgili yasal gereklilikleri yerine getirmeden seyahat eden göçmenlerin büyük bir kısmının amacı Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine geçmek iken diğer büyük kısmının göç nedeni Türkiye'de iş bulmak ve çalışmaktır. Göçmenlerin çalışmak için Türkiye'ye gelmelerinin belirli sebepleri vardır. En önemlisi esnek vize olmakla beraber Türkiye'de çalışan tanıdıklarının veya akrabalarının bulunması, coğrafi olarak

²¹⁴ A.e., s. 230.

²¹⁵ A.e., s. 230.

²¹⁶ A.e., s. 234.

yakın olması, kolay ulaşılma bu sebepler arasında gösterilebilir. Eski Sovyet ülkelerinin mevcut rejimlerinin yıkılışı ve piyasa ekonomisine geçişlerinin ardından ülkedeki insanların önemli bir kısmının işsizlik ve yoksullukla mücadele etmesi ve eş zamanlı olarak Avrupa Birliği'nin sıkı göç politikaları ile alımları neredeyse durdurması ve Türkiye'deki enformel açığın, enformel işgücü talebinin çokluğu göçmenleri yönlendiren konjonktürel sebepler olmuştur.²¹⁷

“Geliş nedenleri farklı olsa da, düzensiz göçmenlerin ortak özelliği enformel işgücü piyasalarına kısa veya uzun süreli katılımlarıdır. Kuşkusuz göçmenlerin toplumsal cinsiyet normlarına ve etnisiteye dayalı olarak şekillenen işgücü piyasalarına katılımı kadın ve erkek olarak farklı biçimlerde cereyan etmekte, değişik sektörlerde farklı çalışma koşulları ve farklı korunmasızlıklar ve istismar durumlarıyla, geldikleri ülkelere göre farklılaşan dışlanma biçimleriyle karşılaşmaktadırlar.”²¹⁸

Türkiye'ye kaçak yollarla gelen göçmenler burada da çoğunlukla enformel sektörlerde çalışırlar. Göçmenlerin yoğun olduğu sektörler şu şekilde sıralanabilir: konfeksiyon, inşaat, tarım, turizm, eğlence ve seks işçiliği, ev ve bakım hizmetleri. Bu göçmen kadınların en yoğun istihdam sağladıkları sektör ise ev ve bakım hizmetleridir. Eski Doğu Bloku ülkelerindeki sosyalizm döneminden kalan ücretli çalışmanın kadınlar için vazgeçilmez olması ve toplumsal cinsiyet temelli iktidar ilişkilerinin devamlılığı sebepleriyle, neoliberalleşme ile birlikte gelen bocalama döneminde çalışmak amacıyla göç kararı alanlar çoğunlukla kadınlar olmuştur. Göçmenlerin taleplerinin azlığı, işverene karşı çıkmadan çalışmaları, yasal bir haklarının bulunmayışı gibi sebepler işverenin de göçmen çalışanı tercih etme sebepleri arasında gösterilebilir.²¹⁹

Türkiye'de ev ve bakım hizmeti sektöründe işverenler genellikle orta ve üst sınıftan kadınlar olmakla birlikte işgücünü de yatılı çalışan göçmenler veya “gündelikçi” yerli kadınlar oluşturur. Yerli kadınlar Türkiye'de kültürel yapı sebebiyle çok fazla yatılı çalışmazlar, göçmen kadınlar ise masrafların azalması dolayısıyla yatılı çalışmayı yeğlerler; bu durum da ev ve bakım hizmeti sektöründe göçmen kadın işçi

²¹⁷ Gülay Toksöz – Çağla Ünlütürk Ulutaş, “Göç Kadınlaşıyor mu?: Türkiye'ye Yönelik Düzensiz Göçe İlişkin Yazına Toplumsal Cinsiyet ve Etnisite Temelinde Bakış”, Sancar Serpil (der.), **Birkaç Arpa Boyu...**, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, C:II, 2011, s.167-170.

²¹⁸ **A.e.**, s.168.

²¹⁹ **A.e.**, s.170-173.

istihdamını artıran bir sebep olarak karşımıza çıkar.²²⁰ Türkiye’de ev ve bakım hizmeti sektöründe çalışan kadınlar genellikle iş bulma sürecinde -özellikle ilk işlerinde- ajanslardan yardım alırlar. Ardından çoğunlukla sonraki işlerini kendileri edindikleri çevrenin de yardımı ile bulabilirler. Bu sektörde, önceki bölümlerde detaylandırmış olduğum ev içi emeğin değersiz görülmesi ile bağlantılı olarak düşük ücretlerle ve zor koşullarda çalışılır. Ayrıca diğer sektörlerden farklı olarak, burada klasik işveren-işçi ilişkisinin dışında özel alan ile kamusal alan sınırlarının iç içe geçmesi ile bağlantılı olarak işçi ile işveren arasında karşılıklı farklı bir bağlılık oluşur.²²¹

Ev ve bakım hizmetlerinden sonra kadın göçmenlerin en yoğun çalıştığı sektör eğlence ve seks işçiliği sektörü olarak karşımıza çıkar. Bu sektörlerde çalışan kadınlar Türkiye’ye zaten çalışacağı sektörü seçerek gelmiş olabilirler, başka sektörlerde çalıştıktan sonra bu sektöre kaymış olabilirler veya bu sektörde zorla çalıştırılıyor olabilirler. Seks işçiliği sektörü tacize, fiziksel ve psikolojik şiddete, yasadışılığa oldukça açık bir sektör olması sebebiyle çalışanlar için olumsuz çalışma koşullarına diğer sektörlerden daha fazla sahne olabilir.²²²

Göçmenler hangi sektörde istihdam edilirse edilsinler Türkiye’de savunmasız ve korunmasız çalışırlar. Enformel sektörlerin işçilere getirdiği dezavantajlara göçmen olmalarının da eklenmesiyle koşulların olumsuzluğu artar. Bir de kadınlık durumunu eklediğimiz zaman cinsel tacizler, -özellikle seks işçiliği sektöründe- cinsel şiddet ve bulaşıcı hastalıklar gibi durumlarla karşılaşılır. Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen kadın göçmenler daha önce belirttiğim gibi Türkiye’ye gelen göçmenler arasında son derece önemli bir yeri kaplarlar. Yine daha önce değindiğim gibi, bu göçmen kadınların seks işçiliği sektöründe fazlaca istihdam edilmeleri, yerli kadınlara nazaran “rahat” görünmeleri kendilerine yerli halkın önyargısının oluşmasına sebep oldu. Türkiye’de yerli halkın azımsanamayacak bir kısmı, medyanın da desteği ile bu kadınlardan “Nataşa” etiketi ile bahsetmeye başladılar.

“Eski Sovyet ülkelerinden göç eden kadınların, hangi sektörde istihdam edilirlse edilsinler, seks çalışanı olarak görülmesi ve “Nataşa” olarak damgalanmaları, çalıştıkları

²²⁰ A.e., s.173-174.

²²¹ A.e., s.174-179.

²²² A.e., s.179-182.

diğer sektörlerde taciz edilmeleri ve fuhuşa zorlanmalarını beraberinde getirebilmektedir.”²²³

Artık günümüze yaklaşıldığında, küreselleşme ile birlikte iletişim ve ulaşımın kolaylaşması, ekonomik ve siyasal çalkantıların yaşanması ve tüm bunların beraberinde eşitsizliklerin ve yoksulluğun artması ile göç cazip bir yol haline geldi. Son zamanlarda oldukça artan ve denetlenmeyen bu yeni akım “düzensiz göç”lerin (başka bir deyişle “yasa dışı göç”) ortaya çıkmasını sağladı.²²⁴ En çok gerçekleştirilen düzensiz göç türü ise mekik göçü oldu, bu göç türü her ülkede farklı etkileri olan hareketli bir göç türü olarak karşımıza çıktı. Eski Doğu Bloku ülkelerinden Türkiye’ye doğru yaşanan mekik göçleri genelde politik, kültürel gezi, eğlence, çalışma, ticaret, turizm gibi çeşitli amaçlarla gerçekleşiyor.²²⁵

Yukarıda açıkladığım gibi son yıllarda kadınlar da önceleri katılmadığı veya pasif bir şekilde katıldığı göç hareketlerine öncü olarak katılmaya başladılar ve bu durum literatürde “göçün kadınlaşması” olarak yerini buldu. Refah harcamalarındaki kısılmalardan, küreselleşmeden, kuralsızlaşmadan en çok kadınlar etkilendi. Dolayısıyla göçmen kadınlar işverenler için yasadışı kar etme aracı, hükümetler için ise sorunsuz döviz kaynağı olarak görüldü. “Küreselleşmenin yükünü kadınlar taşıdı.”²²⁶

Küreselleşmenin etkisi ile dünyanın her yerinde olduğu gibi Eski Doğu Bloku ülkelerinde de cinselliğin ticarileşmesi süreci yaşandı ve seks turizmi ortaya çıktı. Seks turizminin son derece büyüüp yaygınlaşması ve mafya tarzında örgütlenmelerin kadınlara bu işi zorla veya kandırarak yaptırmasının da artması üzerine mesele artık insan hakları örgütlerinin de gündemine girdi.²²⁷ Seks ticaretine özellikle Eski Doğu Bloku ülkelerinden kadınların konu olması dikkat çekti ve neredeyse bu kadınlar seks işçiliği ile eş anlamlı hale getirildi. Türkiye de kadın ticaretinin yoğunlaştığı ülkelerden bir tanesi olarak gösterilmeye başlandı.

²²³ A.e., s.181.

²²⁴ Sema Erder, “Zor Ziyaret: Nataşa mı? Döviz Getiren Bavul mu?: Eski Doğu Bloku Ülkelerinden Gelen Kadınların Emek Piyasasına Girişi”, Sancar Serpil (der.), **Birkaç Arpa Boyu...**, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, C:II, 2011, s.191-194.

²²⁵ Erder, a.g.e., s.194-195.

²²⁶ A.e., s.197.

²²⁷ A.e., s.197-199.

Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen kadınların “Batılı” görünümüne karşın, diğer turistlerden farklı olarak “ucuz tüketim mallarıyla ilgilenmeleri, kentin ucuz otellerinde kalmaları, iş aramaları ya da siyah naylon torbalarına dükkânlarda ne bulurlarsa doldurup ülkelerine götürmeye çalışmaları” bir süre sonra medyanın ilgisini çekti. Bu ilgi de onların “Nataşa” yaftalamasına maruz kalmalarını besleyen bir durum oluşturdu, magazin sayfalarında bu kadınlar “Nataşa” olarak adlandırılmaya başlandılar.²²⁸

“İlk dönemlerde, eski sosyalist ülkelerden gelen kadınların, hemen hepsinin Rusça konuşuyor olması, ister Ukraynalı, ister Moldovalı, ister Gürcü olsun, ayırt edilmeksizin, hepsinin kamuoyunda “Rus” olarak kabul edilmesine neden oldu. Uzun zamandır ilişki kurulmamış bir coğrafyadan gelen bu “Rus” kadınlarının, erkek egemen ve üstelik, “Rus” ve “komünist” korkusuyla yetişmiş topluma sessizce girmeleri çok önemli bir etkileşimin başlamasına da neden olmuştur. Magazin sayfaları bu kadınların yaşadıkları zorluklardan çok, görünimleri ve özellikle seks işçiliği yapımlarıyla ilgilendiler ve hepsini “Nataşa” diye adlandırdılar. Bu yaftalama, kamuoyunda haklarında var olan önyargıyı pekiştirdi ve onların burada geçirdikleri günleri çok daha zorlaştırdı.”²²⁹

Rus diplomatlarının etkisi ile Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen kadınların medyada “Nataşa” olarak lanse edilmeleri engellense de halktaki önyargıda değişen bir şey olmadı ve bu durum zaten göç ettikleri için zorlanan kadınların Türkiye’deki hayatlarını neredeyse katlanılmaz hale getirdi. Bir taraftan bu kadınların “Nataşa” yaftalamasına maruz kaldıkları tek yer Türkiye olmadı, bu küresel bir sorun haline geldi ve her yerde benzer “ırkçı” önyargılarla karşılaştılar.²³⁰ Türkiye hükümeti tüm bu süreçlerde her ne kadar sürekli çelişkili tavırlar sergilese de esas olarak ekonomik etkileri göz önünde bulundurarak hareket etmiş, göçmen kadınları bir “döviz taşıyan bavul” olarak nitelendirmiştir. Ne Türkiye’deki işçi sendikaları, ne devlet organları ne de başka bir örgütlenme göçmen kadınların çalışma yaşamlarında görmüş oldukları ezberci ve önyargılı muamelelere veya çalışma koşullarının ağırlığına yönelik olumlu bir politika izlemedi.²³¹ Göçmen kadınlar hala bakım, turizm-eğlence ve seks işçiliği sektörleri başta olmak üzere çeşitli sektörlerde çoğunlukla da kayıt dışı istihdama katılıyorlar.

²²⁸ A.e., s.206-209.

²²⁹ A.e., s.206.

²³⁰ A.e., s.206-207.

²³¹ A.e., s.206-211.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE TURİZM-EĞLENCE SEKTÖRÜNDE

ÇALIŞAN GÖÇMEN KADINLAR: BODRUM ÖRNEĞİ

Bu bölümde ilk ve ikinci bölümde yer alan bilgiler ve analizler doğrultusunda, Muğla ilinin Bodrum bölgesinde 6 otel ziyaretinde derinlemesine görüşmelerden ve bu otellerin içerisinde bir tanesinde katılımcı gözlem tekniğiyle gerçekleştirdiğim araştırma verilerinden yararlanarak, Türkiye’de turizm-eğlence sektöründe çalışan kadınların çalışma hayatlarına ve yaşadıkları sorunlara odaklanacağım. Beş temel kısımdan oluşan analizimde ilk olarak araştırmamın yöntemini, araştırmayı gerçekleştirirken neler ile karşılaştığımı ve nasıl problemler yaşadığımı aktaracağım. İkinci kısımda derinlemesine görüşme gerçekleştirdiğim kadınların temel bilgilerini, kim olduklarını açıkladıktan sonra üçüncü olarak bu kadınların Türkiye’ye gelişlerini, geliş yollarını anlatacağım. Dördüncü kısımda turizm-eğlence sektöründe çalışan göçmen kadınların iş tanımları kapsamında veya dışında ne tür işler yaptıklarını tartışacağım ve son kısımda sektörde istihdam edilen kadınların yaşadıkları problemleri ve nedenlerini analiz edeceğim.

3.1. Araştırma Yöntemi

Göçü konu alan ve farklı disiplinlerde, farklı araştırmacılar tarafından ortaya konan birçok araştırma gerçekleştirildi, dolayısıyla göç araştırmalarında çeşitli yöntemler ortaya çıktı. Bu yöntemleri temelde iki başlık altında toplayabiliriz. İlk olarak göçü sonuçları ile etkilerine odaklanarak inceleyen makro düzeydeki araştırmalar ve ikinci olarak daha çok göçmenlere, göçmenlerin yaşadıklarına, insanlara ve duygularına odaklanan ve ayrıntıya önem veren mikro çalışmalar. Bu iki ana grup dışında farklı sebeplerle birbirinden ayrılan çeşitli yöntemler de bulunur.²³²

Bir araştırma sürecinde ilk olarak, araştırmanın öncesinde gerçekleştirilen “ön araştırma” kısmında araştırmacı, araştırmanın alanını belirler, bilgi toplar ve bir sözlü

²³² A.e., s. 50.

tarih çalışması gerçekleşecekse (ki göçmenleri konu alan araştırmaların içerisinde çok sayıda bulunur) görüşme yapacağı kişileri belirler. Ön araştırma sırasında veya takip eden süreçte çeşitli problemler yaşanabilir. Örneğin görüşmeciler düzensiz göçmenler ise bu durum istenmeden açığa çıkarılabilir, alan araştırması yapılıyorsa ve dil farklılığı varsa çeşitli anlaşmazlıklar yaşanabilir gibi.²³³ Bu araştırma için de dil sorunu birkaç görüşmeci ile yaşandı, ayrıca işverenlerin gözetimi alan araştırması esnasında çeşitli kısıtlılıklara yol açtı. Göç araştırmaları içerisinde niteliksel ve niceliksel yöntemlerin kullanıldığı araştırmalar bulunur.

3.1.1. Göç Araştırmalarında Niteliksel Yöntem

Göç araştırmalarının neredeyse tamamında niteliksel²³⁴ yöntem kullanılır. Özellikle mikro çalışmalar göçmenlerin deneyimlerine ve bireylere odaklandığı için, niteliksel yöntem bu araştırmalarda en uygun yöntemlerden biri olarak karşımıza çıkar. Nitel yöntem içerisindeki etnografik yöntem, otobiyografiler, sözlü tarih yöntemi bu araştırmalar için en çok tercih edilen yöntemlerdir. Göç araştırmalarında nitel yöntemin sıklıkla kullanılmasının sebebi; göçün en başta söylediğim üzere sadece sınır aşma gibi basit bir süreç olmaması ve birçok dinamiğe sahip olan bu sürecin en iyi şekilde açıklanması için süreci bizzat yaşayan kişilerin araştırmanın merkezinde olması gereği ve araştırmacının yalnızca onların beyanlarını yansıtması ile açıklanabileceği görüşüdür.²³⁵ Niceliksel²³⁶ yöntem de göç araştırmalarında kullanılan bir yöntem olarak karşımıza çıkar ancak bu yöntem genellikle araştırma içerisinde destek amaçlı verilerin elde edilmesi ve araştırma içerisine dahil edilmesi esnasında kullanılır. Bu veriler göçmenlerin yaşı, cinsiyeti, uyruğu gibi bilgiler olabildiği gibi ülkelerin göç alma oranları, uluslararası göçün eğilimi gibi bilgiler de olabilir ve bunlar söz konusu araştırmalar için son derece önemli verilerdir.²³⁷

Günümüzde göç araştırmalarında en çok kullanılan nitel yöntemler; katılımcı gözlem, derinlemesine görüşme gibi yöntemlerdir. Araştırmacılar, görüşmeciler ile

²³³ A.e., s. 54.

²³⁴ İlerleyen kısımlarda niteliksel yöntem ile nitel yöntem aynı anlama gelecek şekilde kullanılacaktır.

²³⁵ A.e., s. 59.

²³⁶ İlerleyen kısımlarda niceliksel yöntem ile nicel yöntem aynı anlama gelecek şekilde kullanılacaktır.

²³⁷ A.e., s. 61.

aynı ortam ve şartlarda araştırma yaparlar ve onlarla daha çok vakit geçirirler. Böylece araştırmada bireysel göç deneyimleri daha detaylı ve doğru şekilde bulunabilir. Katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşme tekniği ile görüşmecilerin bağları, ilişkileri, süreçleri ortaya konulabilir ve bu da göç araştırmalarında son derece önemli bir unsurdur.²³⁸ Nitekim bu araştırmayı da benzer sebeplerden ötürü nitel yöntem ile gerçekleştirdim. Bu araştırma da diğer nitel yöntem ile gerçekleştirilen göç araştırmaları gibi görüşmecilerin yaşı, cinsiyeti, uyruğu gibi demografik bilgilerin dışında görüşmecilerin hissiyatları, düşünceleri, inançları, görüşleri hakkında da bilgi veriyor ve görüşmecilerin ifadelerinin yayılmasında bir aracı niteliği taşıyor.

3.1.2. Kadını Konu Alan Feminist Göç Araştırmaları

Toplumsal cinsiyet ekseninden incelenen ve kadınların göçüne odaklanan araştırmaların kısa bir tarihine göz atacak olursak; son 25 yılda göçün yaygınlaşmasına paralel olarak göç araştırmaları da arttı ancak göç çalışmalarındaki baş özne erkekler oldu. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan işçi göçündeki göçmenlerin büyük çoğunluğu erkeklerin oluşturması bir çeşit yanılsama yarattı ve göçün “erkek bir olgu” olarak görülmesine yol açtı, bu sayede kadınlar göç çalışmalarında da yok sayıldılar.²³⁹ Son yıllarda göçün kadınlaşması süreci ile beraber özellikle hem mülteciler içerisinde hem de hizmet ve bakım sektörlerinde kadınların göç akımları içerisinde oldukça fazla yer alması onların göç araştırmacıları tarafından da görünmesine sebep olan nedenlerden bir tanesi oldu. Hatta günümüzde göçlerin ortaya çıkış nedenlerinden bir tanesinin toplumsal cinsiyet olabileceği, göç süreçlerinde kişinin cinsiyet kimliklerinin yaşanan deneyimler için önemli olacağı kabul edilmiş bir olgu olarak karşımıza çıkıyor. Toplumsal cinsiyet ekseninden incelenen göç araştırmalarının başlangıcı için Mirjana Morokvasic'in 1984 yılında yazmış olduğu “Göçmen Kuşlar Aynı Zamanda Kadınlardır” isimli makalesi önemlidir.²⁴⁰ Tıpkı dünya genelinde olduğu gibi,

²³⁸ A.y.

²³⁹ Kristen Biehl ve Didem Danış (der.), **Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları**, İstanbul, 2020, s.8.

²⁴⁰ A.y.

toplumsal cinsiyet eksenli göç araştırmaları Türkiye’de de uzun bir geçmişe sahip değildir, görece yeni çalışılmaya başlanan bir alan olarak karşımıza çıkar.

G araştırmaları içerisinde; gn kadınlaşması, kadınların göç sürecine eklemlemeleri, göçmen kadınların yaşadıkları deneyimler, g araştırmalarında kadınların görünmez kılınması, kadın emeğinin göçü, g teorilerinde kadının yeri, göçmen kadınların çeşitli sektörlerde istihdamı gibi birçok konuyu işleyen feminist çalışmalar bulunur. Güç ve kadını inceleyen bu araştırmalar Türkiye’de ilk kez Nermin Abadan Unat’ın alıřmaları²⁴¹ ile karşımıza çıktı diyebiliriz ve daha sonrasında bu alanda birçok araştırma, yüksek lisans ve doktora tezleri çalışıldı. Bahsettiğim gibi çoğu nitel yöntem ile gerçekleşen g çalışmalarına böylelikle feminist yöntem ile çalışılan araştırmalar da eklenmiş oldu.

Kendisini de feminist olarak tanımlayan bir kadın olarak bu araştırmayı nitel yöntem ile gerçekleştirdim ve bunu yaparken feminist yöntemden yararlandım. Her kadının kendi hikayesinin biricik olduğuna inancım dolayısıyla en baştaki amacım yaşanılan sorunları, kişisel tecrübeleri, aslında sürecin tamamını öznelerin yani kadınların kendi ağzından aktarmak, onların seslerini duyurmalarında bir araç olmak oldu. Başka bir deyişle, çalışmada esas amacım bilgileri derlemek değil, çalışma koşullarının kadınlar tarafından algılanışını ortaya çıkarmak ve onların deneyimlerini anlamaktı. Bu doğrultuda nitel yöntemi seçmemin sebebi, araştırılan kişilerin ifadelerine, seslerine daha çok yer verme olanağı barındırmasıydı. Ayrıca feminist yönteme başvurarak; araştırmanın başından sonuna kadar feminist yöntemin ilkelerine bağlı kalmaya, feminist bir duruş sergilemeye ve bunu açıkça ortaya koymaya çalıştım. Çalışmanın bir bölümünü yalnızca katılımcıların anlatımlarından oluşturdum. Bu anlatımları aktarırken yine kadınların kendi ağızlarından anlattıklarına aracı olmak adına direkt olarak, dil özelliklerini, Türkçe hatalarını, şiveleri dahi değiştirmeden kullandım.

Görüşmeleri gerçekleştirirken nitel yöntemlerden bir tanesi olan sözlü tarih yöntemini kullandım, derinlemesine görüşmeler gerçekleştirdim. Nitel araştırma yönteminde öncelikli adım araştırmanın hangi sorulara yanıt vereceğinin belirlenmesi

²⁴¹ Türk Dış G, 1960-1984 : yorumlu bibliyografya Neşe Kemiksiz ile 1986 yılında yayınlanan ilk çalışmalarından bir tanesidir.

ve bu yanıtın niteliğinin ortaya konulmasıdır. Nitel araştırma bir hipotez test etmeyi amaçlamaz, dolayısıyla varsayımlar önceden belirlenmez, bunlara araştırma süresince ulaşılır. Pozitivizmden farklı olarak araştırmacı, bir topluluk içerisinde ve o topluluğun görüşlerinden birini veya birkaçını benimseyerek araştırmanın içerisinde bulunur. Geçerlilik ve güvenirlik ilkeleri nicel araştırmada olduğu gibi nitel araştırmalar için de önemlidir ancak belirlenme şekilleri farklılık gösterir.

3.1.3. Feminist Yöntem Kullanımı

Nitel yöntemin içerisinde ve ona ek olarak, araştırmamda yararlandığım yöntem feminist teori oldu. Feminist teori, sosyolojik çalışmalarda kadının görünmez olduğunu ve kadın bakış açısına, kadınların özne olmasına önemle ihtiyaç duyulduğunu söyleyerek oluşmaya başlayan bir teoridir. En önemli eleştirilerini ise hiyerarşik, otoriter ve yönlendiricilik barındıran üslup üzerinden kurar ve kendisinin tam tersi bir üslupla anlama çabası ile ilerleyeceğini öne sürer. Feminist yöntemde araştırmacı, araştırma sürecinin içerisinde yer alır. Yapılan araştırmanın amacı yalnızca durumlara ışık tutmak, onları ortaya çıkarmak değildir; araştırmacı aynı zamanda var olan olumsuz durumu düzeltmeyi, sürece katkıda bulunmayı da amaçlar. Araştırmacı ile araştırılan kişisel, özel olanı paylaşırlar; böylelikle kadınların her birinin kendi yaşadığı sorunlar çoğullaşır, birçok kişinin paylaşacağı bir bilgi birikimine dönüşür. Feminist yöntem, kadınların yararına olacak bilgi üretiminin ancak içeriden bir bakış ile oluşturulabileceğini ileri sürer, buna göre araştırmacının araştırılanı yalnızca bilgi aktaran kişi olarak görmesi bir sömürü ilişkisi yaratır. Böyle bir durumda araştırmacı araştırılana çok uzaktır, güç ilişkisi mevcuttur ve eşitlikçi bir atmosfer bulunmamaktadır. Feminist yöntem ile ilerleyen bir araştırmacı bundan uzak durmalıdır. Tüm bu bilgiler ışığında ben de feminist bakış açısı ile sözlü tarih yöntemini kullanırken; görüşmelerin hepsini yüz yüze gerçekleştirdim ve görüşmeler esnasında katılımcılar ile hiyerarşik ve yönlendirici bir ilişki kurmamaya özen gösterdim. Örneklemimi önce kendi çalıştığım dönemde tanıdığım birkaç kadın çalışan ile başlattım ve sonrasında kartopu yöntemi ile genişlettim. Görüşmeleri gerçekleştirirken ses kaydı aldım ve araştırmamda bu ses kayıtlarının deşifrelerini kullandım. Aynı zamanda katılımcı gözlem gerçekleştirdiğim süreçte ve görüşmeler

için Bodrum bölgesinde bulunduğum süreçlerde günlük tuttum ve araştırmamda bu günlükteki bulgulardan da yararlandım.

Daha önce de belirttiğim üzere: bu çalışmada kadınların deneyimlerini, günlük yaşantılarını, bilgilerini anlamak ve yorumlamak, istatistiksel verilerden ziyade kadınların kendi deneyimlerini kendi aktarımlarıyla çoğaltmak ve onlara aracı olmak amacıyla niteliksel yöntem kullandım. Benim için önemli olan kadınların günlük yaşamlarında her gün tekrarladıkları deneyimlerini ele almak ve yorumlamaktır. Bu deneyimlerin aslında politik, ekonomik ve sosyal yapılar tarafından belirlendiğini bilerek bu alandaki eşitsizlikleri, ayrımcılıkları ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla gerçekleştirdiğim derinlemesine görüşmelerde de görüşmecilerin hepsi ile hiyerarşik ve sömürücü olmayan, samimi bir ilişki kurmayı hedefledim. Görüşmelerimde yönlendirici ve üstten bir üslup kullanmamaya dikkat ettim. Araştırma sonunda amacım yalnızca mevcut durumun nedenlerini ortaya çıkarmak değil; aynı zamanda bir değişim ve dönüşüm hedefidir, görüşmecilerin ihtiyaçlarını paylaşmak, kadınların yaşam kalitelerini artırmaktır.

Araştırma sürecinin kendim için de farkındalık yaratacak bir süreç olduğuna, kendi hayatım adına da bilgi edinebildiğime inanıyorum. Kadınlarla gerçekleştirdiğim görüşmelerle birlikte kişisel olanı paylaşıp çoğaltmak bir diğer amacım oldu, bu noktada içeriden bakışın son derece önemli olduğunu düşünüyorum.

Bu araştırma kapsamında turizm sektöründe çalışan 15 kadın ve 1 erkek işveren ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirdim. Toplamda 7 hafta boyunca sektörde çalışan kadınlar ile beraber çalışarak ve yaşayarak katılımcı gözlem yöntemi uyguladım. Araştırmamın amacı turizm-eğlence sektöründe çalışan göçmen kadınların iş hayatına, işe giriş süreçlerine ışık tutarak bu alandaki yaşanan sorunları öğrenmek ve paylaşmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmaya başladığım ana sorular “Türkiye’de turizm sektörünün eğlence ayağında çalışan göçmen kadınlar çalışma yaşamlarında nelerle karşılaşılıyorlar? Patriarkal sistemin ev içi emek ile ücretli emek arasında kurduğu süreklilik ilişkisi sonucu iş hayatında kadınlar ile erkekler arasındaki iş bölümü göçmen kadınları ne şekilde etkiliyor? Göçmen kadınlar Türkiye’de hem göçmen hem de kadın oldukları için ne çeşit ötekileştirilmelerle ve sorunlarla karşılaşılıyorlar?” olmuştur.

Belirttiğim gibi, görüşmecilere ulaşmak için öncelikle seçtiğim bölgede turizm-eğlence sektöründe çalışan birkaç tanıdığım vasıtası ile kadın işçilere ulaşım ardından kartopu yöntemi ile örneklemimi belirledim. Görüşme yaptığım kişilerde aradığım nitelikler turizm-eğlence sektöründe en az bir kere çalışmış olması ve kendini kadın olarak tanımlıyor olması oldu. Verilerin analizini transkripsiyonları teker teker okuyup kodlayarak gerçekleştirdim.

Görüşmeler esnasında ses kaydı ve not aldım, katılımcı gözlem sürecimin tamamında günlük tuttum. Her görüşmeyi ayrı olarak analiz ettim ve günlükteki notlardan yararlandım. Görüşme yaptığım kadınların söylemlerini değiştirmeden, birebir alıntılardım. Bunun nedeni kadın deneyimlerinin kadınların ağzından ifade edilmesine önem veriyor olmamdır. Erkek görüşmecinin de söylemlerini birebir alıntılardım, yalnızca İngilizce yapılan görüşmeleri çevirerek aktardım.

3.1.4. Yaşanılan Sorunlar ve Kısıtlılıklar

Araştırmam için 2019 yılında Bodrum bölgesine biri Mayıs ayında kısa süreli (5 gün) ve diğeri Ağustos ayında daha uzun süreli (7 hafta) olmak üzere iki kere gittim. Mayıs ayında 3 kadın ile, Ağustos ayında ise 12 kadın ve 1 erkek işveren ile görüşme yaptım. Mayıs ayındaki görüşmelerde çeşitli zorluklar yaşadım ancak Ağustos ayında bir önceki tecrübem sonucu sorunlarımın büyük çoğunu bertaraf ettim.

İlk görüşmeleri gerçekleştirdiğim Mayıs ayında Bodrum'da tatil sezonunun henüz tam anlamıyla açılmamış olması ve çalışanların da birçoğunun işe başlamamış olması nedeniyle görüşmecilere ulaşmakta zorluk yaşadım. Esas görüşme gerçekleştirmeyi planladığım yer olan animasyon ekipleri içerisinde yalnızca bir kadınla görüşme yapabildim. Eğlence sektöründe dansçı olarak çalışan kadınların yaşadığı yeri ziyaret ettim ancak bu ziyareti işveren aracılığı ile yaptığım ve zaman kısıtı yaşadığım için görüşmeciler ile aramda bir hiyerarşi kurulmasını engelleyemedim ve bu durum görüşmecilerin rahat konuşamamasına sebebiyet verdi. Görüşme gerçekleştirdiğim kadınlardan iki tanesinin ilk ve yalnızca bir haftalık tecrübesi olması sorulara cevap verebilmelerinin önünde engel oluşturdu. Dansçı kadınların yaşadıkları yerde onlarla birlikte yaşayan , bir görüşmeci ile de evli olan diğeri işveren erkeğin sürekli çeşitli bahanelerle görüşme yapılan odaya girip çıkması,

görüşmecilerle tek görüşmemi engellemesi ve grup şeklinde aynı ortamda ve sıra ile görüşmeleri yapmak zorunda bırakması gibi nedenlerle rahat bir görüşme ortamı sağlayamadım.

Katılımcı gözlemci olarak Ağustos ayının başından Eylül ayının sonuna kadar hem kadın çalışanlar ile birlikte mesai harcadığım hem de görüşmelerimi gerçekleştirdiğim 7 haftalık süre zarfında ilk deneyimimdeki gibi sorunlar yaşamadım. Araştırma bulgularımın büyük çoğunluğunu bu süreçteki notlarımdan ve görüşmelerimden oluşturdum. Ayrıca 2013 yılında 2 ay, 2014 yılında 3 ay ve 2015 yılında 1 ay olmak üzere, animatörlük tecrübemden, şahit olduklarımdan ve bizzat yaşadıklarımdan yararlandım.

3.2. Kim Bu Kadınlar?

Türkiye, 1990'lerden itibaren yoğunlaşarak, dışarıdan çeşitli amaçlarla göç alan bir ülke konumundadır. Önceki bölümde belirttiğim üzere; göçün kadınlaşması sürecinin etkisi ile kadınlar da Türkiye'ye gelen göçmenlerin önemli bir bölümünü oluşturur. Özellikle Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen göçmenlerin çoğunluğunu kadınlar oluşturur. Bu kadınlar genellikle ev işlerinde, eğlence ve seks işçiliği sektöründe, tekstil ve giyim, lokanta, gıda, tarım ve turizm sektörlerinde çalışırlar. Birçoğu enformel şekilde istihdam edilirken bazılarının çalışma izni bulunur.

Türkiye'de turizm sektöründe birçok kadın çalışan vardır ve bunların büyük bir çoğunluğunu göçmenler oluşturur. Turizmin en fazla göçmen kadın istihdamının bulunduğu iş alanlarından bir tanesi ise eğlence sektörüdür ve burada çalışan göçmen kadınların büyük bir kısmı da Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelir. Bu sektördeki işverenlerin, eğlence sektöründe çalışan kadınların insanlarla birebir iletişim halinde olmaları, dans, spor, tiyatro gibi görselliğin ön planda olduğu işleri gerçekleştirmeleri dolayısıyla fiziksel görünüşlerinin önemli olduğunu ileri sürmeleri, dış görünüşe dayalı işe alım yapmalarının önünü açar. Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen kadınların dış görünüşleri ve Türkiye'de beğeniliyor olmaları, ayrıca yüksek ücretler talep etmemeleri onların turizm-eğlence sektöründe çoğunluğu oluşturmalarının

nedenlerinden birkaçı olarak karşımıza çıkar. Tercih edilme nedenleri arasında konuştukları dil (Türkiye’ye gelen turistlerin de büyük bir kısmının anadilinin Rusça olması sebebiyle), yapılacak işlerde “rahat” davranabilecekleri düşüncesi de bulunuyor. Bu araştırma kapsamında derinlemesine görüşme gerçekleştirdiğim 15 kadın içerisinde 5 Rusyalı, 4 Ukraynalı, 1 Beyaz Rusyalı, 1 Kazakistanlı, 1 Tacikistanlı, 1 Gürcistanlı, 1 Mısırlı ve 1 Türkiyeli kadın vardır. 15 kadın çalışan içerisinde 12 animatör ve 3 dansçı bulunuyor. Karşılaştırma yapabilmek açısından araştırma örneklemine 1 Türkiyeli kadın ekledim. Görüşmecii bilgilerini aşağıdaki tablodan inceleyebilirsiniz.

İsim	Ülke	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Sektör İçi Çalışma Alanı	Çalışma Süresi
Ksusha	Rusya	29	Bekar	Üniversite	Kara Sporları	7 yıl
Polina	Rusya	29	Evli	Üniversite	Mini Club	5 yıl
Alona	Rusya	30	Bekar	Üniversite	Kara Sporları	5 yıl
Cristina	Rusya	29	Bekar	İlkokul	Kara Sporları	3 yıl
Adelia	Rusya	24	Bekar	Üniversite	Mini Club	2 yıl
Nadia	Ukrayna	23	Bekar	Üniversite	Dansçı	1 hafta
Lina	Ukrayna	24	Bekar	Üniversite	Dansçı	1 hafta
Virginia	Ukrayna	26	Bekar	Üniversite	Kara Sporları	4 yıl
Angelica	Ukrayna	22	Bekar	Üniversite	Kara Sporları	1 yıl

Sveta	Beyaz Rusya	24	Bekar	Üniversite	Kara Sporları	2 yıl
İndira	Kazakistan	29	Bekar	Üniversite	Mini Club	6 yıl
Maya	Tacikistan	28	Evli	Üniversite	Dansçı	1 yıl
Tamari	Gürcistan	21	Bekar	Lise	Kara Sporları	3 yıl
Heba	Mısır	22	Bekar	Üniversite	Kara Sporları	4 yıl
Ceren	Türkiye	28	Bekar	Üniversite	Mini Club	2 yıl
Emre	Türkiye	32	Bekar	Üniveriste	Müdür	13 yıl

Tablo.3.1. Görüşmecilerin Demografik Bilgileri

Turizm sektörünün eğlence dışındaki alanlarında (örneğin resepsiyonist, masöz, tur rehberi vb. olarak) çalışan kadınlardaki evlilik oranı oldukça yüksektir. Neredeyse hepsi Türkiye’ye yerleşmiş ve burada bir erkekle evlenmişlerdir.²⁴² Ancak eğlence sektöründe çalışan kadınlar açısından durum farklılaşır. Bu kadınlar çoğu zaman bekarlardır ya da evli olan küçük kısmın çoğu işverenleri ile evlenmişlerdir. Dışarıdan, kendi sektörü içerisinde çalışmayan insanlarla evlilik yapanların sayısı oldukça azdır. Yaptıkları iş dolayısıyla özel hayatlarına ayıracak zamanlarının kalmaması veya yaptıkları işin erkekler tarafından “uygun bulunmaması” bu durumun nedenleri arasında gösterilebilir. Görüşme yaptığım 15 kadının 2 tanesi Türkiyeli işverenleri ile evli iken 13 tanesi bekar ve bekar kadın çalışanlardan 1 tanesi ise kendisi ile aynı işi yapan Türkiyeli bir erkek ile evlenmiş ancak boşanmıştır. Evli kadınlardan 1 tanesi animatör 1 tanesi ise dansçıdır. Katılımcı gözlem tekniği kullanarak yaptığım görüşmemde otelin işvereni Emre Bey konu ile ilgili şöyle söylüyor:

²⁴² Çisel Ekiz Gökmen, “Turizm Sektöründe Göçmen Emeği: Nitelikli Emek mi? Ucuz Emek mi?”, Çalışma ve Toplum, S:56 (2018), s.203-205.

“Yok yok çok az ne evlenmesi. Zaten bu işte evlenen de işi bırakıyo. Devam etmiyolar. Kocasını izin vermiyo ben de vermem ki yanımda olacak anca. Evli olsa kız zaten buraya çalışmaya gelmiyo, burda da kimseyle evlenmiyo.”²⁴³

Türkiye’de çoğu zaman bir evlilik içerisinde girmemeleri onların ülkeleri ile bağlantılarını koparmasının da önüne geçiyor ve sonuç olarak turizm sektörünün diğer alanlarında çalışan göçmen kadınların aksine eğlence sektöründe çalışan kadınların çoğu mekik göçmenlerinden oluşuyor. Diğer bir ifade ile Türkiye’ye yerleşmiyor, ülkelerine sezonluk olarak gidip geri geliyorlar.

Görüşme gerçekleştirdiğim turizm-eğlence sektöründe çalışan kadınların neredeyse hepsi üniversite mezunu ancak burada yaptıkları işlerle vasıfsızlaştırılıyorlar. 15 görüşmecinin 11’i üniversite okumuş ve 2’si -görüşmelerin yapıldığı dönemde- üniversite öğrencisidir. Neredeyse tamamı yaptıkları işle ilgili olmayan bölümlerde eğitim görmüşlerdir. Görüşmecilerin arasında 1 Finans, 2 Turizm ve Otel İşletmeciliği, 1 Gazetecilik, 2 İşletme, 1 Kültür ve Sanat, 1 İnşaat Mühendisliği, 1 Gıda Mühendisliği, 1 Kimya Mühendisliği mezunu ve 3 Ekonomi/İktisat bölümü mezunu veya öğrencisi bulunuyor.

Eğlence sektöründe çalışan kadınların yaş aralığı 20-30 arasında değişkenlik gösteriyor, görüşmeciler için de aynı durum geçerlidir. Yapılan işin fiziksel güç gerektirmesi ve işverenlerin dış görünüşe verdikleri fazlaca önem bu durumu açıklayan nedenler arasında gösterilebilir. Görüşmecilerin en küçüğü 21, en büyüğü ise 30 yaşındadır. Görüşmecilerin hepsi heteroseksüel ilişkiler yaşadıklarını belirttiler. Ancak işveren ile yapılan görüşmelerden queer kadınların da bu sektörde istihdam edildikleri ortaya çıkıyor.

3.3. Nasıl Geldiler?

3.3.1. Karar Alım Süreçleri

²⁴³ Emre Bey.

Türkiye’de turizm sektöründe çalışan bunca kadının neden buraya gelmeyi seçtikleri, nasıl karar verdikleri, işi nasıl buldukları her kadın için ayrı bir hikâye oluşturmakla birlikte nedenler arasında birçok ortaklık da bulunuyor. Çoğunlukla geldikleri ülkelerde havanın soğuk olması, iş imkanlarının kısıtlı olması ve maddi zorunluluklar ileri sürülen nedenler arasında yer alıyor.

Normalde de Türkiye’de yaşayan Tamari için bu işe başlama nedeni yalnızca keyifli vakit geçirmek ve eğlenmektir:

“ Yani, değişik bişey olsun artık yani kendime bakım diye bi de burayı şey bi çalışma olarak görmüyorum yani. Şey, eğlenmek için... Hee benim arkadaşım çağırdı. Biz de şef ile konuştuk, denedi beni Rusça İngilizce Türkçe konuştuk. Geldim direkt işe başladım.”²⁴⁴

Türkiye’deki iklimin, geldikleri ülkelere göre daha sıcak olması gibi etkenler dolayısıyla Türkiye’yi seviyor olmaları sıklıkla karşılaşılan geliş nedenlerindendir. Alona da ülkesinde yaşadığı düzenli hayattan ve soğuk havalardan sıkıldığını ve kendisine yeni bir heyecan aramak için bu işi seçtiğini ifade etmiştir:

“Çünkü Moskova’da çok fazla çalışıyordum. Çok iyi bir işim vardı maaşı ve her şeyi iyiydi. Ama monotonluktan yoruldum. Gençtim ve gezmek istiyordum. Mısır’da tatil yapmışım ve sonra Moskovaya’ya geri döndüğümde kendime şunları söyledim “Aman tanrım tatil bitti mi?. (gülüyor). Sürekli yağmur, soğuk ve bu tip hava şartlarında yaşamak istemiyorum.” Sonrasında internetten iş bakmaya başladım. İki hafta sonra bileti aldım ve hemen gittim. O sürede işimi bir başkasına devrettim. Ve sadece gittim 5 yıl gezdim çalıştım böyle. Şu an büyük bir aşkım var. (gülüyor) Evet ilişkimiz ciddi, bizim ciddi bir ilişkimiz var. Bu yıl ailem de Türkiye’ye ziyarete geldi çünkü onun ailesiyle de tanışmaları gerekiyordu, her şey güzel gitti.”²⁴⁵

Virginia mevsim koşulları ve dil kolaylığı sebebi ile bu sektörü ve Türkiye’yi tercih ettiğini belirtenler arasında oldu:

“Ben aslında iyi bir işti ama ben şey yani sıcak oluyor burda. (kapıyı açıyor) Benim iş iyiydi ama 11 ne bilim İngilizce biliyodum dedim orda çalışım birazcık. Şey olsun değişiklik olsun hayatta. Yarım sene çalıştım ondan sonra geri döncektim çünkü daha yeni üniversite bitirdim o zaman. Ama geldim kaldım. ... Arap şeyine

²⁴⁴ Tamari.

²⁴⁵ Virginia.

bakıyodum ee ne denir Arap Emirlikleri. Onlara bakıyodum ya da Mısır. Ya da Türkiye yani hepsine daha önce gittim ona göre Türkiye en çok seviyodum Türkiye’de tercih ettim.”

Cristina ise daha çok arkadaş tavsiyesi ve eş durumundan dolayı Türkiye’yi tercih etmiş:

“Ben Tayland’daydım ve oradaki bir sürü arkadaşım bana Türkiye’ye gitmemi söyledi. Güzel ve şirin bir ülke olduğunu ve gitmemi söylediler. Orada ne yapacağım diye sordum ben de. Ve sonrasında bunu düşünmeye başladım. İnternette burada bir iş buldum ve geldim. Önce Kuşadası’na geldim. 22 yaşında Rusya’yı terk ettim. Bunun bir sebebi yok öylece gittim. Kuşadası’nda Pine Bay Otel’de çalıştım 2 ay. Ama oradaki çocuklarla iyi ilişkiler kuramadım ve ayrıldım. Sonra buraya geldim, aslında internette ilk bulduğum otel de burasıydı. Buraya gelemeyeceğimi Tayland’da başka bir iş bulduğumu söyleyip Kuşadası’na gitmiştim. Orada gelecekteki kocamla tanıştım ve o bana Kuşadası’ndan ayrılıp onun arkadaşının çalıştığı bir otelde animasyon ekibine ihtiyaç olduğunu söyledi ve gitmeyi teklif etti. Ben de tamam dedim ve buraya geldik. Ben zaten burayı biliyordum ilk konuştuğum oteldi Tayland’dayken. Böyle işte.”²⁴⁶

Türkiye’de yaşanan duygusal ilişkiler, evlilikler de oldukça önemli çalışma nedenleri arasında yer alır. Çalıştığı oteldeki eğlence müdürü ile evli olan Polina için burada çalışmasının tek sebebi evli olduğu Cino’dur:

“Cino yüzünden, evet sadece Cino. Ben tatile geldim aslında buraya. Sevgili olduk ben Türkiye’ye geldim o benim ülkeme geldi öyle gidiyordu ve sonra kavga ettik. 1 yıl konuşmadık. Sonra o bana tekrar yazdı ve yeniden birlikte olmaya başladık. Ve 2012’de bana “Bir şeyler yapalım çünkü askerliği de bitirdim ya ayrılalım ya da deneyelim. Ama sen orada ben buradayken devam edemeyiz. Ben kesinlikle Rusya’ya gelemem çünkü orada iş bulamam istersen sen gel.” dedi. Ben de geldim ve onunla çalışmaya başladım.”²⁴⁷

Türkiye’ye geliş ve işe başlangıçta arkadaş tavsiyesi oldukça önem taşır. Yapılacak işi, gidilecek yeri bilmemesine rağmen arkadaş tavsiyesi ile gelen Sveta şöyle anlatıyor:

²⁴⁶ Cristina.

²⁴⁷ Cino.

“Bir arkadaşım bana dedi ki “Sveta eğer istersen gidebiliriz.” Neden olmasın? (gülüyor) Gerçekten. Bu sadece hayatımı değiştirmekle ilgiliydi ve tamam dedim çünkü bizim Beyaz Rusya’da böyle sıcak havamız yok, denizimiz yok. İlk buraya geldiğimde İngilizce konuşamıyordum. Burada çok pratik yaptım. Bir sürü iyi insanla tanıştım. Bence tamamdır.”²⁴⁸

Turizm-eğlence sektörünün en yoğun sezonu yaz dönemidir ve işe alımlar artar. Bu sebeple üniversite öğrencileri sezonluk çalışmak için bu sektörü tercih edebilirler. Türkiyeli kadınların neredeyse hepsi yalnızca üniversite döneminde bir yaz işi olarak bu sektörde çalışırken aynı durum zaman zaman göçmen kadınlar için de geçerli olabilmektedir. Ankara’da üniversite okuyan Mısırlı Heba, tamamen eğitim amaçlı olarak Türkiye’ye geldiğini ve sezonluk olarak eğlence sektöründe çalıştığını ifade ediyor:

“Okul. Sonra bir ay önce mezun oldum. Yüksek lisans kazandım. 2 ay boşum. Tatil yaptım aslında burda e şey Gümbet’te ailemle mezuniyetten sonra. Sonra şey ya çok sevdim animasyon ilk defa görüyorum biliyo musun animasyon falan. Sonra şey dedi imm orda bi müdür bana dedi ki seni personel olur ister misin. Evet falan iki ay boşum. Bir arkadaşım var animasyon kız ihtiyacı var falan dedi. Tamam dedim geldim. Şey oldu 20 gün oldu. ... Ülkeme dönemicem de ben Amerika’ya gitmek istiyorum doktora yapmak istiyorum profesör olmak istiyorum. Belki sonra dönerim. Dönmek isterim yani seviyorum.”²⁴⁹

Geldikleri ülkede iş imkanının kısıtlı olması en yaygın sebeplerden bir tanesi olarak belirtilebilir.

“Neden Türkiye bilmiyorum, dans grubum söyledi böyle bir iş var Türkiye’de diye ben de tamam dedim. Tacikistan’da iş yok böyle, biz fakir bir ülkeyiz ve bir sürü problemimiz var. Benim için bir ilk olacaktı, tamam dedim deneyebilirim. Şimdi burayı seviyorum.”²⁵⁰

“Ukrayna’da iş yok, Türkiye’de olduğunu söylediler geldim. Arkadaşımız buldu bu işi Lina’yla beraber geldik.”²⁵¹

²⁴⁸ Sveta.

²⁴⁹ Heba.

²⁵⁰ Maya.

²⁵¹ Nadia.

“Yazları Ukrayna’da iş olmuyor. Yaz için çalışmaya geldim. Merak ediyordum Türkiye’yi.”²⁵²

Türkiye’ye geliş sebepleri ve süreçleri dışında, görüşmecilere turizm-eğlence sektöründe çalışma nedenleri sorulduğunda oldukça farklı sebepler ve düşünceler ortaya çıktı. Kimisi kendi karakterine uygun bulmuş, kimisi çalışma ortamından etkilenmiş kimisi ise yalnızca para sebebiyle tercih ettiğini belirtti.

“Ne biliyim karakterine göre ben düşündüm ben gayet yani her işi yapabilirim bi de merak ediyordum. Nasıl oluyo. Yani çocukları da seviyodum işte denemek istedim. İlk başta mini club’te çalıştım sonra sporland’e geçtim. Öyle.”²⁵³

“Enerji. İnsanların beni takip etmesini seviyorum. İnsanlara iyi hisler vermeyi seviyorum çünkü bunun nasıl yapılacağını biliyorum. Ve çok güzel bir yerde çalışıyorsun her sabah çok güzel bir yerde uyanıyorsun. Eğer mutlu bir insansan eğer kendi içinde dingsen, neden yaşadığını biliyorsun ve anlayacaksın, bu işi de seveceksin. Bu iş çalışmak için çok zor, çok uzun saatler çalışıyorsun. Ama en önemli şey şu ki uyandığında ve bu güzel manzarayı gördüğünde, mesela etrafındaki bu ağaçları temiz havayı bu güzel denizi (denizi gösteriyor) gördüğünde doğaya daha yakın olmaya başlıyorsun, doğa seni sarıyor. Bu beni iyi hissettiriyor. Evet bu iş gerçekten zor, ama eksiler olmadan artılar da olmaz. Tabii ki çok uzun saatler, sıcak hava, güneşin altında çalışmak, bazen stres, bazen bambaşka bir insana dönüşmek evet bunlar zor. Ama ben mutluyum. Ve bu işten çok fazla şey kazandım, tanıştığım yeni insanlardan çok fazla şey öğrendim. Ve bence kendimi bu iş ile inşa ettim. Bak, bu işte takip edebileceğin iki yol var. Evet kötü yol ise sigara, alkol, parti. İyi yol bu iş için çabalamak ve insanlardan bir şey almayı ve onlara bir şeyler vermeyi anlamak. Bu iş ile birlikte ben Hindistan’a gittim ve şu an yoga eğitmeniyim. Bu iş sayesinde. Ve Hindistan’da çalışmaya devam edeceğim. Yoga sayesinde ne kadar insan mutlu biliyor musun, çok fazla. Bu çok önemli.”²⁵⁴

“Çünkü... 18 yaşındayken bir yaz kampında çocuklar ile çalışmışım ve bu yüzden çocuklar hakkında çok tecrübem var. Ama burası daha zor çünkü burada her gün farklı çocuklarla çalışıyorsun. Mesela şu an 3 tane otizmli çocuk var otelde. Gerçekten çok özeller ve özel ilgiye dikkate ihtiyaçları var. Bu şekilde yani. Kendini sürekli bir üst seviyeye taşıyorsun adım adım ve böyle ilerliyorsun.”²⁵⁵

²⁵² Lina.

²⁵³ Virginia.

²⁵⁴ Cristina.

²⁵⁵ Sveta.

“Yani ben aslında arkadaşım söyledi böyle bir iş var diye öyle geldim. Ama bana deseydi ki başka bir iş mesela yemek yapmak, ne bileyim temizlik olsa bile ona da giderdim. Ailem para bekliyor, Rusya’da iş yok. Mecburum yani.”²⁵⁶

Üniversite okumak için şehir değiştiren Ceren, burada arkadaş tavsiyesi ile animatörlüğe başlamış:

“Üniversite okumak için Muğla’ya gittim ve orada yaşamaya başladım. Daha önceden tanıdığım yakın arkadaşlarım Bodrum’da bir otelde animatör olarak çalışıyorlardı. Onları ziyarete gittiğimde animasyonda çalışacak birilerine ihtiyaçları olduğunu söylediler. Bana çalışmak isteyip istemediğimi sordular. Ben de kabul ettim ve çalışmaya başladım.”²⁵⁷

3.3.2. Sezonluk İstihdam, Mekik Göçü

Bodrum bölgesinde turizm-eğlence sektöründe çalışan göçmen kadınların neredeyse tamamı mekik göçü ile ülkelerine git gel yaparlar. Yılın bir yarısını kendi ülkelerinde bir yarısını ise Türkiye’de çalışarak geçirirler. Bazıları ise yaz dönemi okul tatili boyunca 3 aylık bir süre ile çalışırlar. Ancak Türkiye’de Türk bir erkek ile evlenmiş olanlar veya eğitim amacıyla Türkiye’ye gelmiş olanlar daha uzun süre kalırlar hatta ülkeye yerleşirler. Daha önce de belirtmiş olduğum üzere sektörde istihdam sağlayan göçmen kadınların evlilik oranlarının da oldukça düşük olmasının bir sonucu olarak yerleşme çok sık görülmez. Bu araştırma kapsamında derinlemesine görüşmeler gerçekleştirdiğim 15 kadın görüşmecinin 10 tanesi Türkiye’ye sezonluk gelip gidiyor, 2 tanesi evlilik, 2 tanesi eğitim ve 1 tanesinin Türkiyeli olması sebebiyle 5 kişi burada yaşıyor.

3.3.3. Çalışma Saatleri

Bodrum bölgesindeki bütün otellerde animasyon ekiplerinin çalışma saatleri neredeyse aynıdır. Mesai saatlerinden dinlenme aralarına ve izin günlerine kadar tüm

²⁵⁶ Ksusha.

²⁵⁷ Ceren.

ekipler belirli bir standarda göre çalışırlar. Görüşme gerçekleştirdiğim animasyon ekipleri içerisinde çalışan kadınların hepsi aynı saat aralıklarını belirttiler.

“Biz 10’da başlıyoruz aslında ama şey yani aramız oluyo yani 10’da başlıyoruz 12buçukta bitiriyoruz sonra tekrar 2buçukta başlıyoruz 5’e kadar. Ondan sonra 8’de başlıyoruz 12’de bitiriyoruz. Yani 10 saat çalışıyoruz günde.”²⁵⁸

Ancak bu çalışma saatleri yalnızca dışarıdan görülen saatlerdir. Örneğin 12:30 ile 14:00 arasındaki dinlenme molasında çoğu zaman çalışanların dinlenmeye vakit ayırmalarına izin verilmez. Daha çok gösteriler için provalar, kadın çalışanlar için temizlik veya bir gösteri veya tur için bilet satışı sebebiyle otel içerisinde satışa çıkma gibi görevler her zaman dinlenme aralarında verilir. Akşam üstü verilen dinlenme arası ise bazı günler daha kısa olur. Nöbetleşe olarak her gün 2 kişi molasını erken bitirip restoranın önünde yarım saat müşterilerin yemeğe girişleri esnasında bilgi vermekle görevlendirilir. Bu tip görevler her zaman mesai saatleri dışında, dinlenme aralarında verilir. Ayrıca görüşmeleri yaptığım saatler de bu dinlenme saatleri içerisindeydi. Birkaç kere işveren tarafından emir ile dinlenme sürelerinde kadınlardan benimle görüşmesi istendi ancak böylesi durumlarda iptalim ile görüşme gerçekleşmedi.

“Örneğin şu an prova. Dans provamız var.”²⁵⁹ ... Evet. Ama bizim normalde zaten aramız yok. (gülüyor) akşamüzeri her zaman toplanıyoruz ve dans, problemlerimiz, akşamki şov hakkında konuşuyoruz. Bazen kostüm hazırlamamız gerekiyor çünkü komedi şovumuz oluyor, “playback” şovumuz oluyor. Onları hazırlıyoruz. Tabii şovları öğrenmemiz de gerekiyor prova yapıyoruz. (O an yapılan provayı işaret ediyor.) Her zaman gece 12’ye kadar çalışıyoruz. Ama yine de 5 ile 8 arasında 3 saat aramız oluyor. Sonra tekrar işe. Ama bazen bu arayı hissedemiyorsun çünkü aslında bu hiçbir şey. Eve geliyorsun duş alıyorsun giyiniyorsun ve bitiyor.”²⁶⁰

Oteldeki Eğlence Müdürü ile evli olan Polina için durum farklılaşmaktadır. Hem daha çok çalışır hem de çeşitli ayrıcalıklardan faydalanır:

²⁵⁸ Tamari.

²⁵⁹ Görüşme dinlenme arası olması gereken arada gerçekleşmektedir ve bu esnada aynı oda içerisinde dans provası yapılmaktadır.

²⁶⁰ Alona.

“Çalışma saatleri? 24 saat. (gülüyor) Tamam tamam çalışma saatleri var. Sabahları 10’da başlıyoruz 12.30’a kadar çalışıyoruz sonra 14.00’dan 17.30’a kadar çalışıyoruz. Akşamları ‘enterance’²⁶¹ ımız oluyor örneğin ama ben yapmıyorum çünkü benim çocuğum var. Bu yüzden ben evde biraz daha uzun kalıyorum. Akşam da 20.00-00.30 çalışıyoruz.”²⁶²

“Aa molalarda bazen prova oluyodu mesela bugün şov dans şov o zaman prova alıyorduk ya da mesela daha ilk sezon ilk başta hani sezon başladığı zamanda tabi dansları öğreniyoruz. Yeni kişi gelenler onlara dans öğretiyoduk. Ama o da bir iki ay sürüyodu ondan sonra rahat. He bazen enterance yapıyoduk o da var eğer cezalandık o da var. (gülüyor) Yani kendince bişey yaptıysan tamam yani. ... Değişiyö. Gezdin içtin falan ceza aldın. (Gülüyor) Çalışmadın yani geç kaldın işe. Alıyosun ceza.”²⁶³

“Normalde çalışma süremiz 8 saat. Ama bu anca sezon başında ve sezon sonunda oluyor. Sezon ortasında at gibi çalışıyorsun. Çünkü otel ful ve animasyon ekibi içerisinde de yeni insanlar oluyor. Ben en eskiyim ekipte bu yüzden ben biraz daha fazla saat çalışıyorum. Ama neyse eğer ki alkol içmezsen ve sağlıklı bir hayat tercih edersen iyi uyursan kendine iyi bakarsan alkol alanlar kadar kötü olmazsın mesela. Açık fikirli olmalısın, kafanı taze ve yeni tutmalısın.”²⁶⁴

“Bak. Ben diyelim bence 20 saat çalışıyoruz çünkü 4 saat sadece uyuyorum. (gülüyor) ama biz 10 başlıyoruz sabah 12 buçuka kadar. 12 buçuk 2 buçuk kadar mola var. 2 buçuk 5 kadar dönüyoruz. Sonra 7 buçuk kadar mola. 7 buçuk 4 sabaha kadar. Gibi yani. ... Oluyo da mesela şimdi boş vaktim yicem direk gitcem odada biraz öyle sonra direk gelcem. 7 ye kadar duş alıyosun hazırlanıyosun falan anca.”²⁶⁵

“Sabah 9’da çalışmaya başlıyorduk ve gece 1’e kadar devam ediyorduk. Bazı günler şehir merkezine disko turları oluyordu. Orada misafirlere eşlik etmemiz istenirse bu süre sabah 4-5’e kadar uzayabiliyordu. ... Gün içinde iki yemek molamız vardı. Genel olarak öğle yemeğinden sonra akşam yapılacak gösteri için provalar olurdu. Bu provalar dinlenme vaktimizde yapılıyordu. Akşam yemeğinden önceki boş vaktimiz de kişisel hazırlıklarla geçiyordu. Yani gün içerisinde çok fazla boş vaktim olmuyordu.”²⁶⁶

Belirtilen çalışma saatlerinin dışında haftada bir gün izin bulunur. Ancak bu izinler işverenler tarafından verilen cezalarla iptal edilebilir veya otelin çok

²⁶¹ Yukarıda bahsettiğim otel müşterilerinin yemek salonuna girişi sırasında kapının önünde bekleyerek bilgi verme ve afiyet olsun gibi iyi akşamlar gibi iyi dileklerde bulunma işine verilen isim.

²⁶² Polina.

²⁶³ Virginia.

²⁶⁴ Cristina.

²⁶⁵ Heba.

²⁶⁶ Ceren.

yoğun olduğu süreçlerde verilmeyebilir. Örneğin 2013 yılında çalıştığım oteldeki işverenim müşteriler ile görüşme süresini aşmam sebebi ile izin günümü iptal ederek bu yoğun çalışma saatlerinde 13 gün aralıksız çalışmama sebep oldu.²⁶⁷ Bu tip örneklere görüşmelerde de gözlemlerimde de sıklıkla rastladım. Kadın çalışanlar, izin günlerini genelde dinlenmeye ve kendi kişisel bakımlarına harcadıklarını dile getiriyorlar.

“Evet haftada bir izin var. Ama yeterli değil tabii ki. (gülüyor) ... Normalde ben erkek arkadaşım ile yaşıyorum. Ve evi temizlemekle, çamaşırla, tırnaklarımı geçiyor izin günüm. Bazen arkadaşlarımla buluşuyorum çünkü ben bir buçuk yıldır buradayım ve burada arkadaşlarım var. Onlar da otele çok uzak değiller zaten. Bazen alışverişe gidiyoruz erkek arkadaşım ile. Kuaföre gidiyorum, yürüyüşe gidiyorum, yüzmeye, aquapark a, şehir merkezine...”²⁶⁸

“Özellikle ben izin günümü kendim için harcayamıyorum. Çünkü benim bir bebeğim var.”²⁶⁹

İzin günleri ve dinlenme aralarını kullanabilmek, hastayken işten izin alabilmek gibi hakları olan durumlar yaşandığında da burada çalışan kadınlar alabildikleri izinleri kendilerine yapılan bir iyilik olarak görüyorlar.

“İzin günlerimde yani haftada bir gün kendime vakit ayırabiliyorum. Hatta bazen eğer ki bu iş için uygun davranıyorsan, işini iyi yapıyorsan mesela hastayken işe gelmeyebilirsin bile. Eğer ki ben Cino’ya ‘Kusura bakma Cino ben regl oldum yatmam gerekiyor ve bu gerçekten önemli kendimi o kadar zorlayamam’ dersem o asla bana bir şey söylemez. Ama sadece işini iyi yapıyorsan böyle. Ama eğer ki işinde böyle laçkaysan (laçka hareketler yapıyor) ve hastayım dersin hiç kusura bakma. Ne verirsene onu alırsın.”²⁷⁰

²⁶⁷ Animasyon ekiplerinde işveren veya şef satışların az olduğu veya kendilerine göre disiplinsizleşme olduğunu düşündüklerine yeni kurallar koyarlar. O dönemde de çalışanların müşterilerle birlikte çok uzun süre sohbet ettiklerini ve çalışmadıklarını düşündükleri için her müşteri ile yalnızca 5 dakika konuşma veya masasında oturma kuralı koymuşlardı. Ben de bir müşteri ile 5 dakikayı doldurduğum bir anda işverene yeni bir müşterinin masaya oturduğunu onu da bilgilendireceğimi işaret ederek bir 5 dakika daha oturdum. Ancak böyle bir şey kabul edilemez denilerek o hafta izin hakkım elimden alındı ve aralıksız 15 gün çalışmak durumunda kaldım.

²⁶⁸ Alona.

²⁶⁹ Polina.

²⁷⁰ Cristina.

“İzinli gün var ama o da zaten şey akşam dönmemiz lazım çünkü şov var disko tur var falan yani. Hafta bir izinli gün yarım gün bence çünkü sabah sadece 7 buçuk a kadar çünkü Show time var ya onlarda burda olmamız lazım. ... Yani ee cevabı ne bilmiyorum da 3 hafta sadece için şey yani alışmadım belki de oluyo yani mesela dün şey Erkan Bey şey dedi yani gelme sen diskoya falan. Sevgilim evine gittim 4 saat 3 saat falan. Çok olmuyo aslında ama oluyo. Eğer ihtiyaç yok falan.”²⁷¹

“Haftada bir gün iznim oluyordu. Kişisel ihtiyaçlar ve sosyal hayatımı o güne sığdırmam gerekiyordu. Çalışma günlerinde yapılabilecek sosyal aktiviteler uyku saatimden çalmak oluyordu. Bu da sürekli yapabildiğim bir şey değildi. ... Hastalandığımızda ekip içinde birbirimize yardımcı olmaya çalışırız ama çok ciddi bir durum olmadıkça izin alamam.”²⁷²

Turizm eğlence sektöründe dansçı olarak çalışan göçmen kadınların çalışma saatleri animatörlerinkinden tamamen farklıdır. Çoğu zaman provalar dışında gündüz işleri olmaz. Provaları da genelde yaz dönemi başlamadan yoğun olarak yaparlar ve sonrasında hazırlamış oldukları gösteriler ile sezon boyunca devam ederler. Onların mesai saatleri sadece gece saatleri gibi görünür.

“Burası yazın yoğun oluyor. Haziran Temmuz Ağustos’ta özellikle hem gündüz hem gece çalışıyoruz. Her gün başka otele gidiyoruz şov için. Bazı günler iki üç otele de gittiğimiz oluyor. Sonra 12’den sonra gece kulüplerinde dans ediyoruz sabah 5’e 6’ya kadar. Özel parti ise bazen 8,9...”²⁷³

“Partilerde en çok yoruluyorum ben. Gündüz prova oluyor sonra partiye gidiyorum kaç saat 7-8 saat dans ediyorum. Patron ne zaman tamam derse.”²⁷⁴

3.3.4. Nerede Kalıyorlar?

Turizm-eğlence sektöründe çalışan göçmen kadınların kaldıkları yerler yaptıkları işe göre değişiklik gösterir. Otellerin içerisinde animasyon ekiplerinde çalışan kadınlar yine otelin içerisinde veya yakınında kendilerine tahsis edilen lojmanlarda kalırlar. Bu lojmanlar bazen otelin yanında müstakil bir ev bazense otelin

²⁷¹ Heba.

²⁷² Ceren.

²⁷³ Lina.

²⁷⁴ Nadia.

içerisinde iki veya üç kişilik odalar olarak karşımıza çıkar. Otel yakınındaki evde kalındığı zaman tüm ekip aynı ev içerisindeki odaları cinsiyet ayrımı gözeterek bölüşür ve ortak tuvalet banyo kullanımı sağlanır. Genellikle erkekler için bir ve kadınlar için bir banyo bulunur. Katılımcı gözlem tekniği gerçekleştirmek amacıyla içerisinde kaldığım evde dikkatimi çeken bir şey şu oldu; ev içerisinde işverenin kendisine ait, diğer odalardan epey farklı (içerisinde mini barı, çalışan bir kliması, yiyecek içeceği, temiz nevresimleri, sağlam dolabı ve yatağı olan...) bir odası bulunmaktaydı ve erkek işveren erkeklerin değil kadınların kullandığı banyoyu kullanmaktaydı. Bir diğer dikkat çekici nokta ise kadınların odalarının dış kapıdan en uzak odalar olmasıydı.

Oda bölüşümü işveren tarafından belirlenir ve çalışan tarafından değişiklik talep edilmesi durumunda da işverenin onayı halinde değişiklik yapılabilir. Otel içerisindeki odalarda kalındığı zaman ise aynı cinsiyetten bir veya iki oda arkadaşı ile kalınır ve oda arkadaşları çoğu zaman animasyon ekibi içerisinden ve daima işveren tarafından seçilir. Kalınan odalar otelin müşterilerinin konakladığı otel odalarından tamamen farklıdır, 5 yıldızlı bir otel odasına kesinlikle benzemez.²⁷⁵ Görüşmeciler arasından işveren ile evli olan kadınlar ekipten ayrı ve daha büyük, konforlu lojmanlarda yaşıyorlar. Yine görüşmeciler arasından bir kadın çalışan ise erkek arkadaşı ile otel dışında yaşıyor.

“Ben erkek arkadaşım ile yaşıyorum. Buraya 5 dakika mesafede. ... Hayır ekip ile kalmıyorum. Zaten şefi geçen yıldan tanıyorum ben. Çünkü geçen sene bir kız arkadaşım ile onu Facebook’tan bulmuştuk. Sonra o bize bilet aldı ve biz böyle geldik Mısır’dan. O yüzden birbirimizi tanıyoruz bana izin verir.”²⁷⁶

“Kaldığımız yer otelin içinde kalıyoruz biz. Odalarımız var. Yani normal yani. ... Yok biraz değişik aa orda iki oda var ben tek kalıyorum. Diğer kızlar iki beraber kalıyorlar ben şanslıyım. (gülüyor)”²⁷⁷

“Otel içinde. Normal oda. Dört kişi tabi insan kaldı gibi odalar değil ama yani ama bizim de normal yani yaşayabileceğine kadar bi oda güzel bi oda. İlk sene biz dört kişi yaşadık ama işte değişiyodu üç kişi iki kişi işte böyle. Yani fazla değil en fazla dört vardı o da bi ara vardı dört. Onun dışında üç iki.”²⁷⁸

²⁷⁵ Ekler kısmından fotoğrafları inceleyebilirsiniz.

²⁷⁶ Alona.

²⁷⁷ Tamari.

²⁷⁸ Virginia.

İşveren ile evli olan Polina için barınma anlamında şartlar ekip arkadaşlarından daha farklı.

“Şu an otel bize lojman veriyor. O müdür, bu yüzden biz müdürlerin lojmanında kalıyoruz. 2 odası 1 mutfağı her şeyi var. Ev gibi. Çünkü o müdür ve biz burada 12 ay kalıyoruz. Sadece sezonluk değil bütün yıl.”²⁷⁹

Heba, odaların temizliğinin kişiden kişiye değiştiğini, odasını temiz tuttuğunu ama yine de odasından mutlu olmadığını ifade ediyor.

“Otelde. Otelde bi oda var iki tane var erkekler animasyon için ve ben ve stajyerler. ... Bana göre insana göre değişiyö ya. O yüzden mesela ilk gün geldim pisti çok giremedim bile. Ama temiz yani şimdi 5 kişi var oda büyük güneş mesela girmiyor. E yok yani şey mutlu odadan demicem mutlu değil ama alıştım. Oda arkadaşım çok tatlılar iyi ki. Ve temiz ya yani evet. Temizliği biz yapıyoruz zaten.”²⁸⁰

Türkiyeli Ceren, otel yakınında kaldığı yerde kadınların ev için aldığı sorumluluklardan bahsediyor:

“Animasyon ekibi olarak otelin içinde bulunan üç katlı bir evde kalıyorduk. Odalarda iki ya da üç kişi beraber kalıyorduk. Evin temizliği ve ihtiyaçlarından biz kızlar sorumluyduk.”²⁸¹

Dansçılar yine animasyon ekiplerinden farklı olarak, genelde otelleri gezmeleri ve sabit bir işyerlerinin olmaması sebebi ile Bodrum merkezde kiralanen evlerde yaşıyorlar. Araştırma kapsamında Bodrum’a ilk ziyaretimde dansçı göçmen kadınlarla görüşmelerimi kaldıkları evde gerçekleştirdim. Çalışanlar burada işveren ile birlikte kalıyorlardı ve dansçı kadınlardan bir tanesi işveren ile evliydi. Maya, kendisiyle görüşme yaptığımda eşinden (aynı zamanda işvereninden) ortamda olmamasını istemesine rağmen, işveren çeşitli bahanelerle görüşme yaptığımız alana giriş çıkış yaptı. Aynı zamanda araştırma kapsamında görüşme gerçekleştirmeyi kabul etmedi.

²⁷⁹ Polina.

²⁸⁰ Heba.

²⁸¹ Ceren.

Diğer dansçı çalışanlarla görüşmelerimde de aynı tutumunu sergiledi. Kendilerinden onun için markete gitmelerini, bir şey getirmelerini rica etti 5-10 dakikada bir.

“Burada kalıyoruz işte. Bizden başka iş yapanlar da var. Çok oda var burada. Biz dansçı sayımıza göre oda kiraliyoruz. Yemek falan yok sadece oda, zaten görüyorsun ev gibi. Hepimiz beraber buradayız. Zaten çok da izin vermiyor başka yere gitmesine kimsenin. (içeride oturan eşini işaret ediyor kafasıyla)”²⁸²

Turizm eğlence sektöründe çalışan göçmen kadınların barınma problemlerini, kaldıkları yerlerle ilgili sıkıntılarını ileride sorunlar kısmında detaylandıracağım.

3.3.5. Maaş ve Maddiyat

Turizm-eğlence sektöründe çalışan kadınların bir kısmı maaşından memnun olduğunu dile getirirken bir kısmı yeterli bulmadığını ifade etti. Büyük bir çoğunluğu aldıkları miktarın belirli bir kısmını ailelerine göndermek durumunda olan kadınlar, işe girerken alacakları ücretten de habersizler ve zaten talep ettikleri bir ücret bulunmuyor. Karşılıklarına hangi miktar çıkarsa onu kabul ediyorlar. Sektörde ücretler çoğunlukla işveren tarafından elden ödeniyor bazen de çalışan kadınlara banka hesabı açılarak hesaba yatırılıyor. Ancak banka hesabı için kartlarını aktive edemeyen kadın çalışanlara (dil farklılığı yüzünden kadınlar çoğu zaman banka çalışanları ile iletişim sağlayamıyorlar veya nereye gideceklerini ve nereyi arayacaklarını bilemiyorlar) işveren tarafından herhangi bir yardımda da bulunulmuyor.²⁸³ Kadınlar kazandıkları parayı ailelerine yardım, birikim, kişisel bakım, eğlence gibi amaçlar için kullanıyorlar. Yeme içme ve kalacak yerin otel tarafından karşılanıyor olması kazandıkları miktarın kendilerine yetmesinde en önemli etken olarak sunuluyor. Görüşmeciler arasında ek iş yapanlar da bulunuyor.

Otellerde animasyon ekiplerinde, diğer çalışanlardan farklı olarak prim sistemi bulunur ve tüm çalışma sistemi bunun üzerine kurulur. Herkesin net bir maaşı vardır; ancak bu maaş mümkün olduğunca düşük tutulur ve çalışanlar ekstra yöntemlerle para

²⁸² Maya.

²⁸³ Katılımcı gözlem gerçekleştirdiğim otelde birlikte kaldığım kadın çalışanlar bu konuda benden yardım istediler. Bankaya nasıl ulaşacaklarını ve iletişim kuracaklarını bilmiyorlardı, işverenlerinden yardım istediklerini ancak ilgilenmediğini söylediler.

kazanmaya yönlendirilir. Bu yöntemler hem çalışana hem de işverene (daha çok işverene) para kazandırdığı için işveren bu yolu tercih eder. Ekstra kazanımlar, otel içerisinde veya dışarısında animasyon ekibinde yapılan etkinliklere bilet satışı, cd tişört gibi çeşitli eşyaların satışı ile gerçekleşir. Çalışanlar, sattıkları her bilet üzerinden belirli bir miktar komisyon alırlar. Böylelikle ne kadar çok satış, o kadar çok para demek olur ve işverenler bunu sürekli tekrarlayarak ne kadar çok çalışırlarsa o kadar çok para kazanacaklarını söyleyerek kendi kazancını da artırmanın peşine düşer. Bilet satışları, otel içerisinde her hafta düzenlenen tombala oyunu, neredeyse her akşam düzenlenen disko turu, belirli zamanlarda düzenlenen biletli özel partiler, tekne turları ve su oyunları için yapılırken, animasyon tişörtü animasyon cd'si satışları da ekstra gelir sağlar.

“Yaani memnun ben daha yeni başladığım için ben şimdi yeni alcam. ... Hayır 2 ay olmadı. Daha bir ay şimdi dolcak. ... Hayır Haziran'da geldim. Ama şey yani komple maaşımı almadım o yüzden şimdi şey olacak belli olur. Çünkü ya da mini club'tan alcam ya da aa şey animasyondan alcam havuz oyunları falan yapcam orası farklı oluyo. Yani ay dolunca belli olacak. ... Otelde yiyip içiyorum. Otelde kalıyoruz kızlar otelde kalıyoruz yani zaten bi sorunumuz yok. ... Yani abim için biraz Gürcistan'a gönderiyorum. Ama şimdi artık şey toplamam gerekiyo çünkü üniversiteye gitceğim için.”²⁸⁴

“Evet memnunum maaşımdan. ... Hayır tabii ki hiç vaktim yok ki nasıl çalışayım başka bir işte. ... Hayır kendim için harcamıyorum. Biz biriktiriyoruz. (Erkek arkadaşı ve kendisinden bahsediyor.) Çoğu zaman kenara koymaya çalışıyoruz. Tabii ki bazen izin günlerinde bir yerlere gidiyoruz restoranda yemek yiyoruz ama yakında tatile gideceğiz yurtdışına bu yüzden de biriktiriyoruz.”²⁸⁵

“Yani daha çok olsaydı daha iyi olurdu tabii maaş ama kötü değil. ... başka bir işte çalışmıyorum ama şu tarz şeyler yapıyorum. (Odadaki çeşitli el yapımı eşyaları gösteriyor) bunları internette satıyorum. ... Hmm yani birazını kendime harcıyorum evet. Ama hepsini değil. Bir ailem var; bebeğime bakmak zorundayım, kocama bakmak zorundayım.”²⁸⁶

“Yoo. Ben maaş için gelmedim. (gülüyor) Kayda alıyo musun? (gülüyor) Duydunuz muu? (Ses kaydını dinleme ihtimali olduğunu düşündüğü işverenine sesleniyor) Yok

²⁸⁴ Tamari.

²⁸⁵ Alona.

²⁸⁶ Polina.

yani ama normal yani Türkiye'ne göre normal bi maaş ama benim yaşadıklarımın tarzlarına göre bana yetmeyecekti tabii ki biliyodum o yüzden ben yani sadece sıfır yani kendim eğlendirmek için çalıştım. ... Erkek arkadaşım var ama yani zaten aile yaşadığım zaman Ukrayna'da yaşadığım zaman aile zaten ödüyo her şey senin. Ama burda mesela erkek arkadaşım var o da beni şey yardımcı yoksa ben bu maaşımı gerçekten bana bir haftada yeter sonra bitti. ... Harcamıyodum topluyodum. Yani bişey yapmıyosun izin günü bi gün işte onu da yani ya burda kalıyosun ya uyuyosun ya da başka bişey yapıyosun eğer çıktığın zaman da harcıyosun harcıyorum tabiki ama hepsinde değil yani.”²⁸⁷

“Benim için yeterli bir maaş. Ayrıca bak bu kişiye bağlı. Bazısına yetmez ama bana yetiyor. Çünkü ben buraya iş için geldiğimi biliyorum ve bunu her zaman aklımda tutuyorum. İzin günlerimde dışarı çıkmıyorum ve paramı da harcamıyorum. 5 ayım var, paramı biriktireceğim ve sezonu bitireceğim. Elimde param olacak ve sonra istediğim şeyleri yapabileceğim. Zaten yazın aldığın şeyleri kışın kullanamıyorsun ki.”²⁸⁸

“Bu sene sadece bir kere aileme para gönderebildim sanırım. Şimdi göndermiyorum çünkü western union çok pahalı eğer 400 dolar lazımsa 25 dolar da fazladan veriyorsun. Bu yüzden şu an göndermiyorum.”²⁸⁹

“Evet evet memnunum. Ee yani mesela animasyon olarak her şey yapıyosun kazanıyosun. Yani bence eğer çok çalışacaksın kazancaksın. Ben hala maaş almadım çünkü zaten bir ay hala olmadı ama iyi yani para iyi alıyorum ekstralar. Bence o konu rahatım yani. Ve maaş da iyi bence bilmiyorum normalde ne kadar ama biz 1600 alcaz. Ve yani kalıyoruz burda beleş. Yemek de yiyebiliriz restaurantta. Sabah akşam her şey içebiliriz her şey var. Bence iyi. ... Yani evet dün mesela gittim arkadaşım doğum gündü. İlk defa heralde kullanıyorum para çünkü ihtiyacım yoktu çıkmıyorum zaten burdan. Yemek falan orda. Yani şey kullanıyorum evet evet bi de Ankara'da ev tuttuk ben ve oda arkadaşım. Onlarda kullanıyorum.”²⁹⁰

“Sabit aldığım maaş ortalama düzeydeydi. Maaşın dışında ekstra gelirlerim vardı. Gün içinde çocuklar için olan ücretli aktiviteler ve satışlar yapıyordum. Maaşın üzerinde ekstralar da eklenince gelirim beni tatmin ediyordu.”²⁹¹

Dansçılar da animasyon ekiplerinde olduğu gibi düşük maaş ve ekstra prim sistemi ile çalışırlar. Onlar primi otel gösterileri dışında gittikleri özel partilerden

²⁸⁷ Virginia.

²⁸⁸ Cristina.

²⁸⁹ Sveta.

²⁹⁰ Heba.

²⁹¹ Ceren.

kazanırlar. Bu partiler bir otel içerisindeki diskolarda veya tatil beldelerine yayılmış olan gece kulüplerinde gerçekleşir. Bu primler animatörlerin kazandığından daha yüksek miktarda primler olur.

“Maaşımdan memnunum. Yani maaşım az da toplayınca memnunum. Partilerden ekstra kazanıyoruz biliyorsun.”²⁹²

3.4. Ne İş Yapıyorlar?

Bu araştırma kapsamında derinlemesine görüşmeler yaptığım görüşmecilerin iki tanesi otellerden bağımsız bir dans ekibi içerisinde ve 13 tanesi animasyon ekipleri içerisinde çalışıyorlar veya çalışmışlardır. Her iki grupta çalışan kadınlar, turizm eğlence sektörü içerisinde olsa da aslında yaptıkları işlerde farklılıklar bulunur.

Dans ekipleri içerisinde çalışan kadınlar, otel içerisinde değil kendilerine tesis edilen lojmanlarda yaşarlar ve bağlı oldukları tek bir otel bulunmaz. Her akşam başka bir otelde ekip şovu yaparlar ve sonrasında bazı geceler gece kulüplerinde bireysel şov veya grup şovu sergilerler. Dolayısıyla iş tanımları danstan oluşur. Bunun dışında işverenin istediği ekstra işleri de karşılığında ücret almaksızın yaparlar. Örneğin işveren onlardan kendisi için market alışverişi yapmasını, merkezden bir şeyler almasını, odasının temizliğini yapmasını istediğinde karşılıksız olarak bu işleri de yaparlar. Yukarıdaki bölümlerde detaylıca incelediğim patriarkanın ev içi emek ile ücretli emek arasındaki süreklilikteki rolünün burada önemli bir yansımaları görüyoruz. Ev içi emeğin tamamının kadınlara yüklenmesinin ardından kadınların ücretli emek içerisinde yer almasıyla beraber yine benzer “kadın işleri”nin onlara yüklendiğinden bahsetmiştim. Turizm eğlence sektöründe de yine aynı şekilde temizlik, yemek vs gibi işlerin gerekliliğinde bu işler kadınlara yükleniyor.

“Dans ediyoruz. Şovlar hazırlıyoruz birkaç tane. Sonra otellere gidiyoruz o şovları yapıyoruz. Her hafta gidiyoruz aynı otele. Mesela Pazartesi Isis, Salı Baia gibi. Her hafta aynı oluyor. ... Evet gece iş olunca gidiyoruz. Ben Çarşamba günleri gidiyorum mesela kulübe. İyi oluyor benim için yoruluyorum ama para lazım.”²⁹³

²⁹² Nadia.

²⁹³ Nadia.

“Otellerde dans ediyoruz her gün. Bazen oluyor iki tane otele gidiyoruz aynı akşam. Sonra gece kulübüne gidiyoruz çalışmaya. Orada da bazen iki oluyor hatta bazen üç. Kimi zaman grup olarak çalışıyorsun gece kulübünde kimi zaman tek başına. Ben direk dansçısıyım mesela, ben çoğu zaman tek başıma gidiyorum. Neredeyse her gece gidiyorum kulübe. ... Evet her yeri ağrıyor insanın ama dans etmeyi seviyorum tabii böyle olmasa iyi ama ne yapalım.”²⁹⁴

Animasyon ekipleri içerisinde çalışan kadınlar, tabiri caizse uyumadıkları her an çalışırlar. Ekipler içerisinde bir müdür, çoğunlukla bir şef ve bazen de bir spor şefi bulunur. Geriye kalan herkes animatör olarak tanımlanır ve kadınlar müdür, şef veya spor şefi olarak neredeyse hiç görevlendirilmezler.²⁹⁵ Ekiplerin her birinde -ki burada 4-5 yıldızlı büyük otellerdeki 40-50 kişilik kalabalık ekiplerden küçük otellerdeki 2-3 kişilik ekiplere kadar hepsinden bahsediyorum- çalışma saatleri neredeyse aynıdır. İlk başta sabah 09:45’te yani mesai başlama saatinden 15 dakika önce toplanılır ve öğle arasına kadar yapılacak olan aktiviteler ve diğer görevler için iş bölümü yapılır. Her mesai başlangıcından önce mutlaka yapılan bu toplantılara katılım işverenler açısından çok önemlidir ve bir dakikalık bir gecikme dahi ceza ile sonuçlanır. Çalışanlar kahvaltılarını bu toplantı öncesinde yapmak zorundadırlar, kahvaltı için bir mola bulunmaz. 10:00’da başlayan mesai ile birlikte önce tüm ekip havuz başında otel müşterilerini de davet ederek yaptıkları açılış dansının ardından iki gruba ayrılır.

Çocuklarla ilgilenen ve mini kulüp ismi verilen küçük bir ev veya oda içerisinde çalışan animatörler ve yetişkinlerle ilgilenen otelin içerisinde dağınık halde çalışan animatörler²⁹⁶ çalışma alanlarına geçerler. Mini kulüp animatörleri neredeyse her zaman kadınlardan oluşur, bunun sebebi de işverenlerin ve ekibin başındaki kişilerin çocuk bakımı için kadınları görevlendirmeyi tercih etmeleridir. Yine burada da kadına “uygun görülen” işlerin patriarkal düzende nasıl ücretli emek içerisindeki işbölümünde kadınlara verildiğini görebiliyoruz. Mini kulüp animatörleri mesai saatleri içerisinde hep çocuklarla vakit geçirirler, oyunlar oynarlar, gece saatlerinde de aileleri örneğin gece kulüplerine eğlenmeye gittiğinde ekstra ücret karşılığında çocuk

²⁹⁴ Lina.

²⁹⁵ Görüşme gerçekleştirdiğim kadınlardan yalnızca bir tanesi şef olarak görev yapmış ve o da altında çalışan erkeklerin kendisini ciddiye almamalarından şikayet ediyor.

²⁹⁶ Bu animatörlere kara sporları animatörleri denilir.

bakımını üstlenirler. Ayrıca mini kulüpte çalışan animatörler, kara sporlarında çalışanlardan daha az prim kazanırlar; çünkü onlar için bu kazancı sağlamak daha zordur. Kara sporlarındakiler örneğin her gün disko turu için para kazanma imkanına sahipken, otel müşterilerinin çocukları için mini kulübün kapalı olduğu saatlerde de “bakıcı” istemesi disko turuna gitmesinin yanında oldukça düşük bir ihtimaldir. Bakıcılığın dışında mini kulüp animatörü, ekstra para kazanmak için kum boyama, çanta boyama gibi ücretli etkinlikler düzenler ancak genellikle aileler ücretsiz olan etkinlikleri tercih ederler.

“Aa mini kulüpte her gün için bir programımız var. Her güne bir özel gün planladık mesela Hint Günü, Aile Günü, Pizza Partisi Günü, Meyve Partisi Günü gibi. Kızlarla bileklik yapıyoruz mesela bunu orada yaptık. (Bileğindeki bilekliği gösteriyor.) Yüz boyama yapıyoruz. Her gün farklı aslında. Sabahları dışarıda aktiviteler yapıyoruz mini golf, çocuklar için dart, çocuk havuzunda su topu gibi. Öğleden sonra daha sessiz oluyor, içeriye geçiyoruz. Bazen dışarı çıkıyoruz aktivite yapıyoruz. Mesela Aile Günü’nde öğleden sonra dışarı çıkıyoruz aksiyon oluyor, Hint Günü de öyle oyun oynuyoruz dışarıda. Bu şapkayı orada yaptık (Odadaki bir şapkayı gösteriyor.), yüz boyama yapıyoruz falan. Normalde 4 yaşından 12 yaşına kadar çocuklarımız var mini kulüpte. Bazen 12 yaşın üstü de geliyor. Zaten onların yetişkinlerin aktivitelerine katılması yasak 18 yaşına kadar, onlar da bize geliyorlar konuşuyoruz, iyi vakit geçiriyoruz, kart oynuyoruz her şeyi yapıyoruz. Akşam bizim için mini disko var. Orada hem çocuklar hem de gençler için danslarımız var. Bu şekilde, sonra da bizim normal şovumuz oluyor.”²⁹⁷

“Mini kulüpte işte çocuklarla oynuyoruz biliyorsun sen mini kulüpte ne oluyo. (gülüyor) Çocuklarla işte boya şunu bunu işte yüz boyası falan filan işte sonra 11 sporland de de sabah jimnastik yaptırıyodum işte böyle yani şunu bunu işte hepsini de yani hepsini yapıyodum aslında. Yani değişiyodu.”²⁹⁸

“Ben mini kulüp animatörüydüm. Gün içinde sürekli çocuklarla beraberdim. Onlarla oyunlar oynuyor, çeşitli aktiviteler yaptırıyordum. Akşamları önce çocuklar daha sonra da yetişkinler için sahne şovları oluyordu. Ben de önce çocuklarla beraber sahnede müzikli eğlencelere katılıyordum. Tüm bunları yaparken mutluydum. Çünkü animatörlük keyif almadan mutlu olmadan uzun süre yapılabilecek bir iş değil.”²⁹⁹

²⁹⁷ Alona.

²⁹⁸ Virginia.

²⁹⁹ Ceren.

Kara sporları animatörleri diye adlandırılan (land spor) animatörler ise gün içerisinde yapılması gereken aktiviteleri bölüşürler. Kadınlar çoğu zaman sabah jimnastiği, su jimnastiği, yoga, step aerobik, esneme, güç gerektirmeyen bir top oyunu olan “bocha oyunu” gibi görece önemsiz aktivitelerde görevlendirilirler. Erkekler ise su topu, voleybol, dart gibi daha çok fiziksel güç gerektiren ve işveren için daha fazla önem arz eden aktiviteler için görevlendirilirler. Mesai saatleri içerisinde kendi aktivite zamanları dışındaki saatlerde animatörler “müşteri ilişkileri” diye adlandırılan işi yapmak durumundadırlar. Burada animatörler otel içerisinde tatil yapan müşterilerle tanışır, sohbet eder, iyi ilişkiler kurmayı hedefler ve satış yapmaya çalışır. İşverenler için en önemli görev müşteri ilişkileridir. Müşteri ilişkileri iyi olan bir animatörün etkinlikleri kalabalıklaşır, satışı daha fazla olur ve işverenin karı artar.

“Bence en önemli şey yapıyoruz insanlar tanışmak konuşmak. Ee çok önemli şey sen varsın herkes biliyor Heba. Bugün mesela şey yapıyoruz herkes aa Heba’dan bildik Heba da öyle söyledi. Yani insanlar ve sen bence bu en önemli tabi ki bu sadece bu yapmıyoruz da mesela aktivite yapıyoruz falan sabaha kadar. Saat 10 başlıyoruz 15’e kadar aktiviteler ama sadece aktivite değil çünkü aktivite 3 saat falan yapıyoruz ama insanlara gidiyosun arkadaş gibi oluyosun falan. Sonra akşam da ee show time var. Onlar da bazen biz yapıyoruz Show bazen şey insanlar da dışardan geliyolar sirk falan. İnsanlarda konuşuyosun yani bence en önemli şey yapıyoruz insanlarla konuşmaya. Sonra şey mesela turlar gidiyoruz ya disko tur falan insanlar topluyoruz, eğer sen samimi değilsen yoksa yakın değilsen zaten gelmiccekler ki. Kendi de gidebilir ve de oluyo yani. Bi de ben çünkü ben tek kızım ya ee daha iyi oluyo mesela insanlardan alabilirim çünkü kızlar oluyo üç tane sadece erkek var şey ya eğer mesela normalde oturuyolar falan gitmiccekler. O yüzden mesela ben her gece gidiyorum Erkan Bey diyo ki gitme sen yorgunsun falan ama benim için geliyolar benim için sırf gelmiyolar da şey hissediyolar aa bi kız var. Anladın mı. Erkekler de zaten kolay alabilirim çünkü erkekler. Öyle yani. Ama samimi olman önemli bence. Ama turizm çok dertli bişey yani onu bilemedim önce. Yani her şey para her şey. Her şeyi yapıyosun para için. İnsan konuşurken para için. Ama bence ben mesela insanlarla konuşmak seviyorum. İnsanlar tanışmak çok seviyorum. O yüzden şey gibi geliyor bana iş gibi değil. Ama yorgun bi iş baya şey yani.”³⁰⁰

Dışarıdan son derece eğlenceli görünen sektör, aslında içerisinde bir sürü kural ve zorluk barındırır. Örneğin her animatör aktivitelerine belirli sayıda insan getirmek zorundadır, aktivitesi olmadığı süreçte müşteriler ile vakit geçirirken konuşmasını çok

³⁰⁰ Heba.

uzun tutmamak ve herkes ile tanışmayı sağlamak zorundadır. Aksi halde ceza almaması pek mümkün değildir. Katı kurallar içermesinin yanı sıra çalışma saatlerinin çok uzun olması, sıcaklığın çok yüksek olması ve iş tanımlarının esnek olması bu işin zorluk sebepleri arasında gösterilebilir. Kadınlar için ise sadece kadın olmaları sebebiyle zorluklar fazlalaşır.

“Hepsi mi? Emin misin? Bütün yaptığım işleri mi anlatayım? (Gülüyor) Şöyle, çocuklarla bütün aktiviteler, büyük oyunlar, küçük oyunlar, her türlü oyun yani. Zumba, sabah jimnastiği yapabilirim, su jimnastiği, her türlü kara sporu aktivitesini yapabilirim. Kulisten de ben sorumluyum. Temizlik tabii bir de. (gülüyor) Dans şovu, komedi şovu her şey. Gerçekten her şey, her şey.”³⁰¹

Sabah mesaisinin sonunda yapılan havuz oyunu, mini kulüp animatörleri de dahil tüm ekibin katıldığı, animasyon ekibinin otele “ben buradayım” dediği alanlardan bir tanesidir. Bu aktivite tüm ekibin yardımı ile müdür yani işveren tarafından gerçekleştirilen tek gündüz aktivitesidir. Otel yönetiminin de görebileceği, mikrofon kullanımının olduğu tek gündüz aktivitesi de budur ki burada işveren “ben de çalışıyorum” imajı vermektedir. Normalde her animatör kendi aktivitesindeki katılımcı sayısından sorumlu iken işverenin aktivitesine katılımdan tüm ekip sorumlu tutulur. Katılım az olduğunda tüm ekibe ceza verilir, toplantıda da azarlanırlar. Aktivitenin hemen ardından yapılan toplantı sonrası başlayan öğle arasında büyük çoğunlukla animatörlerden yemeklerini yedikten sonra ara bitmeden yapılacak işler olduğu gerekçesiyle çalışmaları istenir. Burada kulis temizliği, bilet satışı, akşam şovu için prova gibi işler yapılır. Bu işler hiçbir zaman mesai saatleri içerisinde yapılmaz. Öğle arasından sonra bir sonraki akşam arasına kadar aynı rutin uygulanır. Akşam arası genellikle acil bir durum olmadıkça animatörlerin kullanımına bırakılır; çünkü bu arada çalışanların akşam için kendi kişisel hazırlıklarını yapmaları gerekir. İşveren çalışanlardan -özellikle kadınlardan- “güzel ve özenli” görünmelerini beklediği için bu süreye çok fazla dokunmaz.

Akşam, herkesin toplandığı amfi tiyatrolarda ekibin büyük şovları gerçekleşir. Her gün şovdan önce mini kulüp animatörleri çeşitli kostümler giyerek çocuklara mini disko yaptırırlar. Bazı otellerde mini kulüp animatörleri izin günlerinde de mini disko

³⁰¹ Polina.

için otele gitmek zorunda kalırlar. Gerekçe olarak yerine kimsenin yaptıramayacağı sunulsa da aslında kara sporları animatörleri mini disko yapmasını bilirler, işveren de dahil. Akşam şovlarında müşterilerin katıldığı yarışmalar, animasyon ekibinin yaptığı dans şovları, animasyon ekibinin yaptığı komedi şovları, dışarıdan gelen dans veya akrobasi şovları (araştırmamdaki görüşmecilerden ikisinin yaptığı) gibi şovlar yapılır. Akşam şovu sonrasında ekibin bir kısmı otelin diskosuna gönderilir ve diğer kısmı ise otel dışına düzenlenen disko turuna gelecek müşterileri toplamakla görevlendirilir. En son disko turuna gidecek animatörler seçildikten sonra geriye kalan herkes otelin diskosunda toplanır orada insanların dans etmelerinden v eğlenmelerinden sorumlu tutulurlar ve kendilerinin de dans etmesi gerekir ve en sonunda mesai bitiminde kaldıkları yerlere geçerler. Otel içerisindeki animatörlerin görevi, insanları otel diskosuna toplamak ve eğlenmelerini sağlamaktır. Disko turuna gidenlerin görevi ise müşterilerin sağ salim gidip gelmesini ve keyifli vakit geçirmesini sağlamak, turu organize etmektir. Otelde kalan animatörler için diskonun boşalmasına bağlı olarak mesai 00.30-01.00 arsında son bulur. Turdakiler için ise mesai 04.00-05.00'a kadar devam eder. Disko turuna kimin gideceği, şov sonrasında kimin müşterileri toplamakla görevlendirileceği çoğu zaman o gün kimin disko turu için kaç müşteri ile anlaştığı ile alakalı olarak ve zaman zaman keyfi olarak işveren tarafından seçilir. Genellikle en çok müşterisi olan veya müşteri ilişkileri en iyi olduğu düşünülen kişi tura gönderilir. Bu kişi çoğu zaman erkektir çünkü erkek işveren yanına birlikte eğlenebileceğini birini ister, kadın animatörler -o gün çok müşterisi olsa bile- anca talep ederlerse ve bu talep şans eseri işveren tarafından kabul edilirse, müşteriler bunu talep ederse veya o gün işverenin canı gitmesini isterse gidebilirler. Genellikle animasyon ekibi çalışanları her gün bu turlara katılmak istemeseler de arada sırada biraz sosyalleşmek ve uzaklaşmak için katılmayı tercih ederler. Disko turuna gidildiğinde ekstra bir ücret kazanılmaz ve giden kişilerin ertesi gün yine aynı saatte mesaide olması beklenir. Bu şekilde her gün aynı rutin uygulanır. Kadın çalışanların mesai sonrasında kendi imkanları ile disko turuna veya şehir merkezine gitmelerine de izin verilmez.

Bahsetmiş olduğum gün içerisinde yapılan aktiviteler, ekibin içerisindeki çocuklar ve yetişkinlerle ilgilenecek insanların bölüşümü, akşam şovlarındaki rollerin bölüşümü neye göre planlanıyor? Bu iş bölümlerinin tamamını işveren yapıyor ve

bunu yaparken cinsiyeti, dış görünüşü, yetenekleri göz önünde bulunduruyor. Öncelikle çocuklar ile ilgilenecek ve yetişkinler ile ilgilenecek animatörler kadınlar içerisinde seçiliyor çünkü mini kulüpte erkek animatör büyük çoğunlukla çocuk bakım işinin kadın işi olarak görülmesi sebebiyle çalıştırılmıyor. Eğer ki Doğu Bloku Ülkeleri dışında başka ülkelerden gelen veya Türkiyeli kadın animatörler ekip içerisinde bulunuyorsa mini kulüp için öncelik onlar oluyorlar. Çünkü dış görünüşlerinin “daha uygun” olduğu düşünülüyor. Eğer yoksa Rusyalı, Ukraynalı, Beyaz Rusyalı kadın çalışanlar içerisinde bir seçim oluyor. Buradan sonra çocuklar ile ilgilenecek kadınlar dış görünüşleri göz önünde bulundurularak seçiliyor. Dış görünüşü daha genel normlara, kanıksanmış beden algılarına, beğenilere uygun olan kadınlar kara sporlarına, yetişkinlerle ilgilenen animatörlerin içerisine dahil ediliyorlar. Geriye kalan kadınlar ise mini kulüp animatörü olarak görevlendiriliyorlar. Aktiviteler içerisindeki görevlendirmeler de cinsiyet ve dış görünüş farklarına göre şekillenir. Daha çok kuvvet gerektiren görece daha sportif aktiviteler her zaman erkeklere verilir. Bunun dışında kadınlara atfedilen spor dallarını içeren zumba, yoga, esneme, aerobik gibi aktiviteler kadınlara verilir. Akşam şovlarında ise genellikle mini kulüp için seçilen kadın animatörler kulisten sorumlu tutulur ve sahneye çıkmaz, çıkıyorlarsa bile komedi şovlarında komik kostümlerle veya tüm ekibin içerisinde bulunması gereken şovlarda ufak rollerle çıkarlar. Örneğin; benim çalıştığım dönemde Kazakistanlı mini kulüp animatörü gösteride ayı kostümü ile rol üstlenirken, kara sporlarındaki Rusyalı animatör “seksi kadın” rollerini üstlenirlerdi. Kara sporlarında görevli kadın animatörler genellikle dans şovlarında, komedi şovlarında erkekler ile baş rolleri üstlenirler. Aynı zamanda bu kadınlar otel içerisinde düzenlenen ve biletle giriş sağlanan ekstra partilerde karşılığında ek bir ücret almadan dansçı olarak da görev yaparlar. Bu partiler genelde haftada bir düzenlenir ve ekip içerisinde seçilen iki veya üç kadın animatör bu partilerde mayo ve kelebek kanatları gibi dikkat çekici kostümlerle “go go” olarak adlandırılan dansçılık görevini yerine getirirler. Bu esnada genellikle her kadın animatörün başında bir güvenlik görevlisi bekler ve bu kişiler işverenden aldıkları komutlarla kadınları dinlenmeye götürüp geri getirirler. Kadınlar işverenin istediği şekil ve sürede dans etmek durumundadırlar.

3.5. Turizm-Eğlence Sektöründe Göçmen Kadınların Yaşadığı Sorunlar

Buraya kadar içeriğini, iş tanımlarını incelediğim ve aktardığım turizm-eğlence sektöründe çalışan kadınlar birçok farklı veya benzer sebepten dolayı sorunlar yaşarlar. Bu sorunların arasında dil meselesi, çalışma saatleri, vakitsizlik, istismar, taciz, özel alan dokunulmazlığı, barınma, kölelik, güvencesiz iş, emek sömürsü gibi son derece önemli meseleler karşımıza çıkar.

3.5.1. Özel Yaşam ve İş İlişkisi

Araştırma kapsamında derinlemesine görüşmeler yaptığım göçmen kadınların her biri özel hayatında farklı sorunlar yaşıyorlar. Bu kadınlardan iki tanesi işvereni ile evli ve bir tanesi de çalışma arkadaşı ile evlenip boşanmış olması dolayısıyla bu kadınların bireysel yaşamları aslında çalışma yaşamları ile sürekli ayrılmaz bir bağlantıda olmuş veya hala olmaktadır. Bunun dışında erkek arkadaşı olanların ise erkek arkadaşı çoğu zaman Türkiyeli erkekler oluyor ki görüşmecilerden erkek arkadaşı olanların hepsi Türkiyeli bir erkek ile birlikteler. Bu erkekler ya eğlence sektöründeki kadınlarla “ciddi” bir ilişki kurmuyor ya da ilişki içerisinde olduğu kadının hayatı üzerinde kısıtlamalar gerçekleştirmeye çalışıyor. Kadınlar çoğu zaman Türkiye’deki planlarını hayatlarındaki erkeğe göre yapıyorlar. Gerekirse şehir değiştiriyorlar, ülkelerine dönmekten vazgeçiyorlar, dışarı çıkmayı azaltıyorlar, disko turlarına gitmemeye özen gösteriyorlar, daha az kişiyle görüşüyorlar.

Duygusal ilişkileri dışında aile ilişkilerine bakacak olursak; turizm eğlence sektöründe çalışan göçmen kadınların büyük bir çoğunluğu ailelerine Türkiye’de çalışarak yardımcı oluyorlar. Görüşmecilerin de çoğu, kazandıkları paranın bir kısmını ailesine gönderiyor. İki görüşmeci ise tam tersine kazandığı para kendisine yetmediği için ailesinden destek alıyor. Kendilerinden uzak yaşayan bu aileler söz konusu Türkiyeli bir erkekle birliktelik olduğunda çoğu zaman ilişkiye, evliliğe karşı duruş sergiliyorlar. Bu nedenle küslükler, uzun süre görüşmemeler, telefonla dahi konuşmamalar anlatılan hikayeler arasında yer alıyor.

Aile ve ilişki durumları dışında ise turizm-eğlence sektöründe çalışan göçmen kadınların çalışma alanları dışında pek az arkadaşı bulunuyor. Arkadaşı bulunanlar da genelde Türkiye'ye yerleşmiş olanlar olarak karşımıza çıkıyor, Türkiye'de yaşamayanların neredeyse ekip dışında hiç arkadaşı olmuyor. Bunun sebebi ise mekik göçmenlerinin çalışma koşulları ve iş yoğunluğu sebebiyle sosyalleşmeye hiç vakitleri yokken burada yaşayanların sezon dışında sosyalleşmek için vakitleri olabilmesi olarak gösterilebilir.

“O (eşinden bahsediyor) Rusya'ya gitmek istemedi. Aslında daha iyi bir işim ve daha çok param vardı benim. Onun için bıraktım. ... Ben yalnızım. Sadece annem ve babam var. Onlar da Rusya'da yaşıyorlar. Ben buraya çalışmaya geldiğimde onlarla toplam bir yıl hiç konuşmadık. Telefonlarımı bile açmadılar Cino yüzünden. Benim erkek arkadaşım olarak bir Türk'ü kabul etmek istemediler. Çünkü kapanacağımı düşündüler evet başımı kapatacağımı. Onlar böyle düşünüyorlardı. Ama daha sonra Cino'yla tanıştıklarında her şey normale dönmeye, iyi olmaya başladı. Ama ilk bir yıl gerçekten çok zordu. Ailemi özledim, telefonlarıma çıkmadılar falan... Sürekli kavga ettik Cino'yla da ailemle de. Sürekli ağladım ağladım. Ama ne zaman ki onlara evleneceğimi söyledim o zaman geldiler buraya. Gelmek zorundalardı. Başka bir şans yoktu. Şu an her şey yolunda yakında gelecekler hatta. Bir ay sonra falan burada olurlar.”³⁰²

“Evet burada tanıştık ilk senede tanıştım burda. Ama o misafir olarak geldi öyle kaldı. ... Yook Ankara'da. Ben o yüzden Ankara eveet. (gülüyor) Ankara'da bir seneye yakın çalıştım. Yani bütün şey dönem işte.”³⁰³

“Benim bu işteki en kötü tecrübem eski eşim ile çalışıyor olmam ve tam sezon ortasında boşanmamdı. Ve sonrasında ben gerçekten çok ama çok üzgündüm. O da benim gibi animatördü. Başka kadınlarla görüşüyordu yani ben onu başka kadınlarla yakaladım. Temmuz ayıydı, evlendiğimizde burada işe yeni başlamıştık. ... Benim için çok stresli bir dönem oldu, 49 kiloya düştüm. Şu an 53-54 kiloyum. 49'dum. Ben uzun boylu da değilim 49 benim için gerçekten çok kötü. Bilirsin hiçbir şey yemiyordum. Ve yine bu tempoda çalışıyordum. Havuz başında uyuyordum, dışarıya çıkıyordum, sürekli içiyordum çünkü bunların bana yardımcı olacağını düşünüyordum. Yine de aynı zamanda at gibi çalışıyordum ve sürekli iyi hissetmenin yollarını bulmaya çalışıyordum. Durmadım. Evet düştüm ve kimse de bana yardım etmedi. Evet zaten kimse senin iyi hissetmende sana yardım edemez. Bu yüzden ben sürekli her şeyin insanın içinde olduğunu söylüyorum. Eğer içerisi beyazsa, insanlara her zaman ışık verirsin. Eğer ki karanlıksa için, hep karanlık verirsin. Burası neyse o.

³⁰² Polina.

³⁰³ Virginia.

(Kalbini gösteriyor) ... Biz onunla ben Kuşadası'na geldiğimde tanışmıştık. Eğer biri bana "Türkiye'ye gel ve burada evlen" deseydi ona neden diye sorardım. (Gülüyor) Biliyorsun bir sürü Rusya'lı kadın Türk erkeklerle birlikte. Ama ben iş için geldim buraya. Ve orada onunla tanıştım, birlikte çalıştık. Sonra birlikte bu otele geldik. Her şey iyi gidiyordu ve evlendik. Sonra beni aldatmaya başladı, bu kadar. Benim ilk evliliğimdi bu yüzden çok kırıldım. Beni gerçekten çok kırdı şey gibi ee bilmiyorum çok. Ama bu stresten kurtuldum. Gerçekten yaşadığım çok ama çok kötü bir tecrübeydi. Çok kötüydü, kimsenin böyle hissetmesini istemem. Ama bunu da hissettiğim için şu an mutluyum çünkü en sonunda ben içimde iyiyim. Bak ölen çiçekler toprağa gidiyor ve yeni çiçekler açıyor. Tekrar büyümek için ölmek zorundasın. Sonuç olarak ben bunu yaşadım ve belki de beni yogaya başlatan şey de bu oldu. Şu an mutluyum. Yeni bir ilişki aramıyorum. Bu işi yaparken zaten bir ilişki yürütmesi de çok zor. Sadece zamanla alakalı değil, insanlar geliyor ve gidiyorlar. Zaman geçiremiyorsun. Bilmiyorum, neyse... ... Evet tekrar evlenebilirim bilmiyorum. ... Bir Türk erkekle? Kesinlikle hayır. Bilirsin kendim gibi bir insan istiyorum, kafası açık biri. ... Ailem Rusya'da. Bizim yaşadığımız şehir Moskova'dan çok uzakta. Bir kız kardeşim var bir de erkek kardeşim var. Hepsinin ailesi ve çocukları var. Herkes kendi hayatını yaşıyor. Ben buradayım, yalnız."³⁰⁴

"Evet Türk. Bodrum'da. (Erkek arkadaşından bahsediyor) Tatilde tanıştık. ... Evet bir ay gibi oluyo. Dün aile tanıştım. Çok güzeldi. Ama zor çünkü bence animasyon kız olarak zor bişey. Eğer sevgili yaparsa. Neden. Diyelim ki gidiyoruz tamam mı disko tur gidiyoruz o da gelecek zaten Erkan Bey falan tanıştı seviyo. Tamam ama ben şimdi hep onla kalmıcam ki müşteri de gidicem erkekler de olsun. Eğer sen çok kıskancaksın kıskancaksın. Şey diyebilirsin yani onla dans ediyosun benle dans ediyosun ne fark eder ki. Söyledi zaten öyle bişey önce. Ama şey yani o alışma gerek var. Ama bence de ben o olsam mesela çok kıskanırdım. Dicem ki Allahtan ben değilim. (gülüyor) ... Ee bartender o. (barmen) Aslında İstanbul'da yaşıyo. Okul okuyo."³⁰⁵

3.5.2. Dil Farklılığı

Türkiye, Eski Doğu Bloku ülkelerinden çok sayıda turist için tatil amaçlı, özellikle yaz döneminde tercih ettiği bir ülke konumundadır. Derinlemesine görüşmeleri ve katılımcı gözlem tekniğini gerçekleştirdiğim otellerde de müşterilerin yaklaşık yüzde 80'ini Rusya ve Ukrayna'dan gelen turistler oluşturuyordu. Bu nedenle turizm-eğlence sektöründe çalışan göçmen kadınların mesai saatleri içerisinde yoğunlukla müşterilerle ilişkilenebilmeleri sebebiyle konuşulan dil ile ilgili problemleri olmuyor diyebiliriz. Zaten kendileri de Türkiyeli müşteriler yerine kendi dillerinde

³⁰⁴ Cristina.

³⁰⁵ Heba.

anlaşabildikleri müşteriler ile iletişim kurmayı tercih ediyorlar. Dans ekipleri içerisinde çalışan kadınlar için ise dil, çalışma hayatında büyük alan oluşturmuyor çünkü insanlarla iletişim kurmak zorunda kalmıyorlar. Ancak Türkçe veya İngilizce bilmemeleri Bodrum'daki günlük yaşamlarını sürdürmelerinde sorun teşkil ediyor. Göçmen kadın çalışanların bazıları İngilizce bilirken bazıları bilmiyor ve İngilizce bilenlerin oranı her animasyon ekibi içerisinde değişkenlik gösteriyor. Bazı ekiplerde İngilizce bilenlerin sayısı çoğunlukta, bazı ekiplerde durum tam tersi olabiliyor. Türkçe bilenler genellikle her ekipte oldukça sınırlı sayıda kalıyor. İngilizce bilenlerin hem otel ve ekip içerisindeki diğer çalışanlarla hem de otel dışındaki hayatlarında insanlarla anlaşmaları sorunsuz hale gelmese bile kolaylaşıyor. Aksi halde özellikle otel dışında büyük zorluklar yaşıyorlar. Otel içerisinde animasyon ekipleri dışındaki çalışanların da İngilizce bilmediği durumlarda zorluklar yaşanabildiği gibi oteldeki Rusça bilmeyen müşterilerle de anlaşamıyorlar.

Otellerdeki eğlence müdürleri, şefler ve spor şefleri genelde Rusça biliyorlar ve göçmen kadın çalışanlarla iletişimlerini Rusça sürdürüyorlar. Ancak onların duymalarını istemediği şeyleri toplantılarda, ortak alanlarda Türkçe konuşuyorlar. Müdür ve şef; kadınların cinselliği, özel hayatları, dış görünüşleri, konuşma tarzları gibi birçok şeyi eğlence haline getirebildikleri gibi bu konularda kendilerinin anlamadığı şekilde konuşarak söz sahibi gibi de davranabiliyorlar. Benim çalıştığım dönemde (araştırmacı kimliğim ile değil yalnızca animatör olarak) animasyon ekibinin şefi bir toplantıda ekip içerisindeki erkeklere Türkçe konuşarak ekipteki Türk olmayan kadınlarla “birlikte olmalarını” buyurmuştu. Aksi halde o kadınların mutlaka bir birliktelik yaşamak isteyecekleri için müşterilerle cinsel ilişkiye gireceklerini ve otelde kendisini ve ekibini rezil edeceklerini düşündüğünü anlatmıştı. Göçmen kadın çalışanların Türkçe bilmiyor oluşu, onlara karşı bu örnekte olduğu gibi aşağılayıcı, eril ve baskıcı biçimlerde de kullanılabilir.

Kadınların otel dışında yapmaları gereken işler için Türkçe'ye ihtiyaçları söz konusu olduğunda, çoğunlukla işverenlerinden yardım istiyorlar ve bu durum onları işverene muhtaç bırakıyor.³⁰⁶ Nitekim bu kadınların Bodrum'da kaldıkları 3-6 aylık

³⁰⁶ Her ekipte Türkiyeli kadın çalışan bulunmuyor hatta bulunan ekip sayısı oldukça az. Dolayısıyla genellikle en yakınlarındaki Türkiyeli çalışan işveren oluyor.

süreç boyunca günlük yaşamlarını sürdürebilmeleri için sürekli yaşadıkları çevredeki insanlar ile iletişim halinde olmaları ve anlaşmaları gerekiyor. Katılımcı gözlem tekniği gerçekleştirdiğim otelde çalışan iki göçmen kadın, maaşlarının yattığı banka kartlarını aktive edebilmek için Türkçe'ye ihtiyaç duymuş, işverenine sormuş ve yardım alamamışlardı. Bu sebeple benden bankayı arayarak kartlarını aktive etmelerinde yardımcı olmamı istediler. Aynı kadınlar ilk otele gittiğimde benimle hiç İngilizce konuşmadılar ve bunun sonucunda anlaşmamızın mümkün olmadığını düşündüm ancak birkaç gün sonra İngilizce konuşmaya başladıklarını ve kendilerini ifade etmek için sınırlarını zorladıklarını fark ettim. Karşılıklı çaba ile biraz Rusça ve biraz İngilizce konuşarak anlaşmayı başardık. Kendilerini ne kadar rahat ve yakın hissedерlerse anlaşmak için o kadar çaba gösteriyorlardı.

“Önceden ben çok fazla çalışıyordum ve işimi de iyi yapıyordum. Ama Türkiye’de çok zor çünkü çok iyi Türkçe bilmiyorum. Mesela Nestle Pure Life’ta çalıştım işim çok zordu orayı biliyorsun değil mi? ... En kötü tecrübem dil ile alakalı oldu. Aslında sadece ilk geldiğim zamanlardaydı çünkü hiç dil bilmiyorsun. Bu iyi bir tecrübe yeni insanlarla tanışıyorsun, farklı ülkelerden insanlarla tanışıyorsun, farklı mantalitede insanlarla tanışıyorsun. Her şey çok ilgi çekici ama zor. Tabii eğer dil bilmiyorsan daha zor. Biraz beklemek lazım belki 2-3 ay, o zaman alışıyorsun veya biraz daha iyi oluyor.”³⁰⁷

“Şu an sorun yaşamıyorum ama ilk başladığımda konuşamıyor olmak büyük problemdi. Türkçe anlamıyorum ve İngilizce de anlamıyorum. Ama şimdi daha iyi.”³⁰⁸

Konuşulan dil farklılığı sebebiyle yaşadıkları sorunların da etkisiyle, göçmen kadın çalışanlar kendi dillerinde iletişim kurmaya dair bir özlem duyuyorlar. Bunun için de kendilerine çalıştıkları yerde veya otel dışında kendi ülkelerinden birileriyle veya kendileriyle aynı işi yapan diğer kadınlarla görüşüp görüşmediklerini sordum. Bu soruyu sormamın bir sebebi de kendi aralarında bir bağlantı, iletişim ağı, dayanışma ağı olup olmadığını anlayabilmektir. Ancak aldığım cevapların çoğu iş arkadaşları dışında kimseyi tanımıyor olmaları oldu. İş dışında başka kadınlarla da görüşen kadınlar ise bunun için oldukça nadir vakit bulabiliyorlar.

³⁰⁷ Alona.

³⁰⁸ Sveta.

“Evet burada bir sürü arkadaşım var. Çünkü 2-3 kadın arkadaş Mısır’dan buraya zaten benim sayemde geldiler geçen sene. Evet hala iletişimdeyiz ama bazıları Kuşadası’nda bazıları Didim’de. Bazen ben onları ziyaret ediyorum. Buradan önce de 2 ay Didim’de çalışmıştım zaten.”³⁰⁹

“Evet, görüşüyorum. Bazen, çünkü çoğu zaman vaktim olmuyor. Sadece çalışmadığım zamanlarda görüşebiliyorum o da çok az biliyorsun.”³¹⁰

“Yani bizim otelde içinde var. Otelin dışından çalışanları yani var da ben yani fazla yani konuşmuyorum yani yakın arkadaşlar değiller. Yani o yüzden yani bi söyleme bişey yok onların işini bilmiyorum.”³¹¹

“Hayır görüşmüyorum. Bunun için vaktim yok. Sürekli oteldeyim zaten, izin günlerimde de dışarı çıkmıyorum. Sadece sahilde dinleniyorum.”³¹²

3.5.3. Çalışma İzni

Çalışma izni ile çalışmak göçmen kadın çalışanlar için oldukça önemli bir meseledir. Çalışma izinleri olmaması halinde başlarına geleceklerden, polisten, ülkelerine geri gönderilmekten korkarlar. Derinlemesine görüşme gerçekleştirdiğim kadın çalışanların hepsi çalışma izinlerinin ve sigortalarının olduğunu belirttiler. Burada dikkatimi çeken şey şu oldu: Neden benim Bodrum’da çalıştığım dönemdeki çalışma arkadaşlarımın -2013 ve 2014 yaz sezonlarında-çalışma izinleri yokken şu an herkesin vardı? 2013 ve 2014 yıllarında çalışan göçmen kadınların neredeyse hiçbirinin çalışma izni bulunmuyordu. Bu sebeple otele ani bir polis baskını olduğu zaman veya önceden bunun haberi alındığı zaman ekip içerisindeki göçmen kadınlar o gün çalışmıyorlardı. Müdürün talebi ile o gün müşteri taklidi yapıyorlardı. Tabii ki bahsettiğim gün de onların iznine sayılıyordu. Bu soruyu işveren Emre Bey’e yönelttiğimde ise Emre Bey artık denetimlerin çok sıklaştığını, cezaların ağır olduğunu ve otel yönetimlerinin artık çalışma izni olmayanları çalıştırmalarına izin vermediğini belirtti. Bir önceki bölümde analiz ettiğim göçmenlerin çalışma iznine

³⁰⁹ Alona.

³¹⁰ Polina.

³¹¹ Virginia.

³¹² Cristina.

ilişkin yasa değişikliklerinde de her değişiklikte denetimlerin ve cezaların arttırılması ve son olarak 2016 yılındaki kanunla en üst seviyeye ulaşmış olması göçmen çalışanların artık çalışma izinlerinin bulunuyor olmasının nedenine cevap niteliğindedir. Derinlemesine görüşme gerçekleştirdiğim, -aynı zamanda 2013 yılında birlikte çalıştığım- Kazakistanlı ve beş yıl Türkiye’de animasyon ekipleri içerisinde çalışmış İndira, 2015 yılı itibariyle çalışma izni ile çalıştığını, bundan önceki yıllarda çalışma izni bulunmadığını belirtti.

“Yaa okul kapandı sonra ben bi ara dedim Cino’ya ara verdim o zaman işte ben okulda çalışıyodum. Ondan sonra ama orda ayrı bi şey sıkıntı vardı orda çalışma izni yapmıyolardı. O yüzden orayı tercih etmedim. Yani biliyorsunuz bizim şey yapmasa polisler falan sıkıntı oluyo. Geldim o yüzden yapmadım. Yani çünkü devam etmedim çünkü bi sene tamam böyle sürttürdük ama ikincisini olmaz. İşte öyle riske girmiyim çıktım işte bıraktım. Seviyodum ama evet ama işte ee risk almak istemiyodum okulda mesela.”³¹³

“Çalışma iznim olmadığı zamanlar özellikle eve gidişlerimde çok korkuyordum. Bir keresinde eve dönerken havaalanında gümrük ofisindekiler vizemin süresi bittiği için beni evime dönememekle tehdit ettiler. Saat sabah 6’da yabancı bir ülkede ve tek başıma etrafta tanıdık kimse yokken çok korkmuştum.”³¹⁴

3.5.4. İzin Kullanımı ve Cezalandırma

Turizm-eğlence sektöründe çalışanların her biri izin günleri ile ilgili hem az olması hem de bazı zamanlarda istedikleri şekilde veya tamamen kullanamamaları sebebiyle sıkıntı yaşıyorlar. Animasyon ekiplerinde normal şartlarda haftada bir izin kullanması gereken, işe girerken bu şekilde bilgi verilen çalışanların izinleri işveren tarafından çeşitli sebepler öne sürülerek ama çoğunlukla keyfi şekilde iptal edilebiliyor. Ayrıca mesai saatlerine sayılması gereken tekne turu gibi aktivitelere müşterilerle birlikte gönderilmek, çalışma izni olmaması sebebiyle bir baskın halinde çalışmayıp müşterilerle otelin içerisinde bulunmak gibi işverenin isteği ile içinde bulunulan durumlar da izin gününe sayılıyor. Kadınlar bu şartlarda hem izin günlerini diledikleri gibi kullanamıyor, hem de gerçek anlamda bir izin kullanamamış oluyorlar.

³¹³ Virginia.

³¹⁴ İndira.

Hastalık halinde çalışmama durumu da izin gününe sayılırken bu ancak hasta olduğu için çalışmama isteği kabul edilen çalışanlar için geçerli oluyor. İşverenin çalışan ile ilişkisine, anlık ruh haline, hastalık durumuna inanıp inanmamasına göre çalışmamasına izin verip vermemesi değişiklik gösteriyor. Regl dönemleri tamamen görmezden geliniyor. Ağrılı geçen regl günlerinde izin vermek bir yana dursun, su jimnastiği gibi fiziksel güç gerektiren aktiviteler çalışanın durumunu belirtmiş olmasına ve yapmak istememesine rağmen kendisine yaptırılmaya devam ediliyor.

Dansçılar için izin günü kullanımında sürekli değişen bir durum söz konusudur. Otelere şova gidilmediği günler izinli sayılırlar ancak şov olması durumunda izin alamazlar. Böylelikle şovlar çalışanların dinlenmesini gözeterek planlanmadığından, bazı zamanlar 10-15 gün izin kullanamadıkları olabilir. Özellikle yoğun sezonda çok uzun süreler izin kullanmadan çalışmak zorunda kalırlar. Bu uygulamaların her biri işverenin inisiyatifinde olması sebebiyle işverenlerin kişisel özelliklerine göre değişiklik gösterebilir. Derinlemesine görüşmeler gerçekleştirmek amacıyla gittiğim bir otelde işveren hastalık durumunda izin veriyor ve haftalık izinlerini de düzenli kullandırıyor. Ancak bu durum nadir rastlanan bir durumdur diyebilirim. Nitekim ben de yalnızca bir otelde karşılaştım. Burada önemli olan nokta; çalışanların çalışma koşullarının tamamının işverenin elinde ve işverene bağlı değişiklik gösteriyor olmasıdır.

Animasyon ekiplerinde müşterilerin otel giriş çıkışlarının yoğun olması ve daha az müşterinin otel içerisinde tatiline devam ediyor olması sebebiyle izinler hafta sonu yani Cumartesi veya Pazar günü verilir. Hangi hafta kimlerin hangi gün izin kullanacağına işveren karar verir. Burada özellikle göçmen kadınlara bazı işverenler tarafından “bir işler karıştırmamaları” için aynı gün izin verilmez. Örneğin çalıştığım dönemlerde Türkiyeli ve kadın bir arkadaşımınla beraber neredeyse her hafta aynı günde izin kullanabiliyorduk. Ancak yine ekip içerisinde iki Rusyalı kadın çalışan her hafta özellikle istemelerine, bazen mecbur olduklarını, işleri olduğunu söylemelerine rağmen neredeyse hiç aynı gün izin kullanamadılar.

Yine işverenin tutumuna bağlı olmakla beraber çoğu oteldeki eğlence müdürü ekip içerisindeki kadınların -özellikle göçmen kadınların- boş zamanlarında, izin günlerinde veya mesai dışı saatlerde nerede, kimle olduklarını bilmek istiyor hatta bu konuda kendisinin bilgilendirilmesini zorunlu tutuyor. Çalışan kadından kendisine her

yaptığını haber vermesini bekliyor, bunu buyuruyor. Benimle birlikte çalışan Türkiyeli kadın arkadaşım ve ben de izin günlerimizde işverenin aynı davranış biçimiyle karşılaşılırdık. Buradaki mesele aslında işverenin Türkiyeli kadınların “namus bekçiliğini” üstlenmesinden ve göçmen kadınlara da “Nataşa” yaftasından gelen önyargılar ile yaklaşması sebebi ile kendisine “sorun” yaratacağını düşünmesinden doğuyor. Örneğin izin gününde mesai saati başlamamasına rağmen işverene göre geç bir saatte örneğin sabaha karşı gelenler ceza dahi alabiliyor. İki Türkiyeli kadın olarak izinli olduğumuz bir günün gecesi lojmana geç döndüğümüz için işveren bizi uzunca bir süre konuşmama cezasına tabii tutarak görmezden geldi. İş ile ilgili isteklerimiz de dahil olmak üzere konuştuğumuz hiçbir şeyi hem kendisi hem de şef animatör ciddiye almadılar.

“Hasta olmadım kii. (gülüyor) Yani böyle ölmüş haline kadar hasta olmuyodum. O yüzden onu kullanmıyodum ama biliyorum bizim arkadaşlar mesela onu kullanıyolardı. Yani gelmiyolardı. Hani her gün yatarsa ben bugün de kötüyüm bugün oram ağrıyo bugün dişim ağrıyo kimse vermez tabiki. Ama gerçek bir sıkıntı varsa zorlamıyolar yani.”³¹⁵

“20 gündür izin kullanmıyorum. Mario neden böyle yapıyor biliyorum. Eğer bir gün bile izin yapsam çok iyi olacağım ama şu an kafam çalışmıyor. İnsanlar benimle konuşuyorlar ama ben ne söylediklerini bile anlamıyorum. Sürekli uyukum var. Bir gün izin yapıp uyusam ben de iyi olacağım. ... Adelia sordu neden izin kullanamadığınızı sanırım bir hafta önce. Bu kez ona kızdı, kimse sormuyor da neden o soruyor diye. Yani sonuçta biz de bir takımız o da herkes için soruyor.”³¹⁶

“Bak, bu sezon 4 ay içerisinde yalnızca 3 defa dışarıya çıktım. İzin günlerimi sabah erken kalkarak ve kendime burada vakit ayırarak geçiriyorum çünkü böyle yaparsam bir hafta daha insanlara gülümseyecek enerjiyi kendimde bulacağımı biliyorum. İstersen Tripadvisor’ı açıp orada benimle ilgili yapılan yorumlara bakabilirsin. Sadece benim ismimi göreceksin yorumlarda. Yani “bak ben çok ünlüyüm” veya başka bir şey demek istemiyorum. Sadece insanlara ne verdiğimi anlatmak istiyorum. Sabahları 5.30’da kalkıyorum izin günlerimde ve sahile gidiyorum. Kimse olmuyor, bomboş... Sadece suyun sesi, kuşların sesi. Bu kadar. Müzik yok, insan yok, kimse zıplamıyor veya bağırıyor. 9’a kadar orada kalıyorum. Yoga yapıyorum, çok mutlu hissediyorum kendimi, huzurlu hissediyorum. Hafta yoğun geçiyor ve kafamı temizlemem gerekiyor ki bir hafta daha zor şartlarda çalışabileyim. Şu an zaten özellikle çok zor çünkü Ağustos ayındayız, çok kötü. Bütün otel dolu. ... Haftada bir

³¹⁵ Alona.

³¹⁶ Angelica.

izin günüm var. Hatta eğer ki bu işte kendini, iyi bir insan olduğunu gösterirsen, işini gerçekten yaparsan hasta olduğunda da işe gelmeyebilirsin. Eğer ki ben “Regl oldum Cino üzgünüm yatmam gerekiyor önemli bir durum kendimi zorlayamam daha fazla” dersem bana asla hayır demez. Ama tabii ki işini iyi yapıyorsan. Ama işinde böyle olursan (laçka hareketler yapıyor) ve hastayım dersin olmaz. Yani ne verirsen onu alırsın.”³¹⁷

3.5.5. Sağlık

Turizm eğlence sektöründe çalışan kadınların düzenli veya spontane yaşadıkları sağlık sorunları ile baş etme yöntemleri, bu süreçlerde neler yaşadıkları değişkenlik gösterir. Ancak yine de regl dönemleri için özel bir izin veya çalışma koşullarının hafifletilmesi gibi uygulamaların bulunmaması ortak bir durum olarak karşımıza çıkar. Daha önce de belirttiğim gibi kadın çalışanlar her ay yaşadıkları regl dönemlerinde aynı koşullarda çalışmalarına devam etmek durumunda kalırlar ve regl döneminin acılı ve zorlu geçmesi işverenler için bir anlam ifade etmez. Zaten büyük çoğunlukla sıcaklığın altında, zaman zaman suyun içerisinde çalışan kadınlara işverenleri tarafından tampon takarak veya başka bir çözüm bularak suya yine de girmeleri ve işlerine devam etmeleri buyrulur. Kadınların çoğunlukla yaptıkları jimnastik aktiviteleri de bu dönemlerde yapılmaya devam edilir, inisiyatif kadınlara bırakılmaz. Regl olan kadınlar için bir pozitif ayrımcılık uygulaması bulunmaz. Bunun dışında grip, mide bulantısı gibi yalnızca kadınlara özgü olmayan sağlık problemlerinde yaşanan hastalığın şiddetine göre ve işverenin de fikirlerine göre kadınlara işverenin kararına bağlı olarak izin verilebilir.

“Tabii kadın olduğum için her ay benim de problemlerim oluyor. Bu durumla alakalı gerçekten büyük sorunlar yaşadım ve yaşıyorum. O acı ile çalışmak gerçekten çok zor ve bu acıyla çalışmanın ne kadar konforsuz bir şey olduğunu sen de biliyorsun. ... Haftada bir izin günümüz var. İki gün asla olmuyor. Regl dönemlerimde de çalışıyorum bu yüzden. Evet zor oluyor ama çalışıyorum her şekilde. Eğer acı çektiğim gün izin günüme gelirse şanslı hissederim.”³¹⁸

³¹⁷ Cristina.

³¹⁸ Polina.

Sveta hasta olduğunda izin alabilmesi ile ilgili sorduğum soruya cevaben geçirdiği mide rahatsızlığında işverenin desteğinden bahsediyor:

“Evet alabiliyorum. Mesela geçen sene midem ile ilgili büyük bir hastalık geçirmiştım. Her gün kusuyordum. Patronum beni 10 gün boyunca her gün kendi arabasıyla hastaneye götürüp getirdi. Hastanede benimle serumum bitene kadar bekledi ve beni geri getirdi. O 10 gün işe hiç gitmedim ve o bana hiçbir şey söylemedi, tek kelime bile etmedi. Çünkü iyi hissetmiyordum ve çalışabilecek durumda değildim. Bana taksiyle veya otobüsle gitmemi de söyleyebilirdi ama beni kendi arabasıyla götürüp getirdi. Çünkü ekibine karşı sorumluluk hisseden biri o.”³¹⁹

Türkiye’deki sağlık politikalarının kendi ülkelerindeki ile farklılık göstermesi göçmen kadınlar için sorun yaratıyor.

“Benim sadece hastanelerle ilgili problemim var. Evet hastane, çünkü örneğin Rusya’da kolayca gerçekten çok kolayca kadın doktoruna gidebiliyorsun. Bazen kadınsal problemlerim oluyor bilirsin ve tabii her kadın için de. Vizem var benim ama hala gelmedi, yakında gelecek. Ama ben biliyorum ki Türkiye’de hastaneye gittiğin zaman doktorun karşısında oturuyorsun ve doktor sana sorular soruyor. Bana öyle oldu, erkek bir doktor bana sorular sordu cevaplarımı önündeki tablete yazdı ve beni asla kontrol etmedi. Bu şekilde bence bu doktor hiçbir şey bilmiyor benim hakkımda ve ben bu durumdan hiç hoşlanmıyorum. Çünkü burada gerçekten hastaneler çok ilginç ve ben nedenini anlayamıyorum.”³²⁰

Hamile olduğu dönemi çalışarak geçiren Polina ise ekipte yeterince insan olmadığı için çalışmayı seçtiğinden bahsediyor.

“Evet hamile olduğum dönemde de çalıştım, hem de sonuna kadar. Dans şovları için sahneye de çıkıyordum. (gülüyor) Ama ne yapabilirim ki zorundaydım. Ayrıca kendim de istedim çünkü bu bizim işimiz. Eğer daha çok insan çalışıyor olsaydı ben de dinlenirdim sonuçta hamileydim. Ama yeterince insan yoktu ekipte ve işlerin yürümesi gerekiyordu. Sonuç olarak çalışıp yardımcı olmaya karar verdim.”³²¹

Yapılan işin stres yönünün de bulunması kadınların sigara gibi alışkanlıklara yönelmesinde tetikleyici olarak karşımıza çıkabiliyor.

³¹⁹ Sveta.

³²⁰ Alona.

³²¹ Polina.

“Aslında bir yıl önce sigarayı bırakmışım ama burada yeniden başladım. İş yüzünden başladım hem stresli hem de yorucu olduğu için galiba. Zor...”³²²

Burada kendi yaşadığım bir olaydan da bahsetmek istiyorum. Araştırmam için görüşmeler yapmak üzere Bodrum’a gidip katılımcı gözlem gerçekleştirdiğim dönemde animasyon ekibi içerisinde çalışarak tüm etkinliklerde görev alıyordum. Otellerin içerisinde animasyon ekipleri tarafından her hafta bir defa gerçekleştirilen komedi şovunda da yer aldım. Bu gösteri kısa komedi skeçlerinden oluşan ve toplamda bir saat süren bir şovdur. Bu şovlarda gösterinin en son skecinde ise tüm ekip sahnede yer alır ve kapanış tüm ekip ile birlikte yapılır. Bu skeçte ve diğer tüm gösterilerde kadınlar arasındaki rol paylaşımı da genelde “güzellik – çirkinlik” kavramlarına göre şekillenir ve Rusya, Ukrayna gibi ülkelerden gelen göçmen kadınlara genellikle daha eş, doktor, parti kızı gibi “seksi” roller verilirken Özbekistan, Kırgızistan, Mısır gibi ülkelerden gelen göçmen kadınlar ayı, köpek gibi hayvan taklidi rolleri, bebek bakıcısı gibi rolleri üstlenmek durumunda kalırlar. Gösteriye çıktığım haftalardan bir tanesinde ben, skeçte doktor rolündeydim. Bu skeçte herkes yan yana gelecek şekilde dizilir, ardından sağ baştan başlayacak şekilde herkes bir adım öne çıkarak içinde bulunduğu roldeki kendisini tanıtır.³²³ Her tanıtımdan sonra rollere göre belirlenmiş hareketler yapılır. En son kişi de çıkıp kendini tanıttığında herkes aynı anda hareketini yapacak şekilde skeç devam eder. Bu hareketler dizilim sırasına göre belirlenmiş ve bir ritim halinde kolların hareketinden oluşur. Her birinin hareketi, diğer yanlarındakini ıskalayacak şekilde belirlenmiştir ve çarpışma olmaması ritme uyma ile sağlanır. Bu skeçte işveren her daim temizlikçi rolünü üstlenerek kadın kılığına girer. Elinde su dolu bir kova ve kovanın içerisinde çeşitli boyutlarda bezler bulunur. Onun hareketi ise bezleri ıslatarak ritme göre sallamaktır. Ancak “komiklik” olsun diye kendisi ritmi bozarak sağındaki ve solundaki kişilere vurmaya başlar, bezler uzadıkça da daha uzağındaki kişilere de erişir. Bu darbeler son derece can yakan darbelerdir ve bu gösteride bulunup bulunmamak yine kişinin inisiyatifinde bulunmaz.

³²² Angelica.

³²³ Eğer ki (if) animatör olmasaydım doktor olurum, eğer ki (if) animatör olmasaydım bakıcı olurum gibi.

Gösteri öncesinde kadın çalışanlar ile konuştuğumuzda kendileri bana bahsetmiş olduğum “if” isimli skeçte bulunmak istemediklerinden, özellikle de işverenin yakınında bulunmaktan hiç hoşlanmadıklarından söz ettiler. Zaten eski elemanı olarak da Emre Bey o gün yanında benim yer almamı “eğleneceğimizi” belirterek talep etti. Genellikle işveren yanına kadın çalışanları özellikle de göçmen kadın çalışanları yerleştirir. Sahneye çıktığımızda, hareketleri ilk yapmaya başladığımızda vücuduma aldığım darbeler can yakıyordu, başlarda benim eskiden de yaşayıp katlandığım kadardı. Ancak sonlara yaklaştığımızda gözüme aldığım şiddetli darbe ile tüm bedenimin sarsıldığını hissettim, birkaç saniyelik duraksamadan sonra kendimi zorlayarak şova devam ettim. Ardından kulise gittiğimizde aynada gözümün yarısının kapanmış olduğunu gördüm, kırmızı bir görüntü almıştı ve şişmişti. Kadın çalışanlar büyük endişeyle “biz dedik”, “işte bu yüzden istemiyoruz”, “bizim de başımıza gelebilir” şeklinde cümleler ile benimle ilgilenmeye çalıştılar. Animasyon şefi gelip beni hastaneye götürmek isteyince, kendim halledebileceğimi düşünerek reddedişim üzerine kadın çalışanlara dönerek “Bakın bir şey yok diyor ve gitmek istemiyor. Neden? Çünkü o bizim kardeşimiz, evet kardeşimiz. Siz olsaydınız ortalığı birbirine katardınız.” diyerek ve kardeşimiz derken ise Türkiyeli olmamı kastederek Adelia ve Angelica’ya bağırdı. Çünkü ona göre bu tip durumlarda yapılması gereken şey, makbul olan, kişisel sağlığını düşünmekten ziyade susmak ve sorunu gizlemek.

Animasyon ekipleri içerisinde veya dansçı olarak çalışan kadınların gerçekleştirdiği görevlerin neredeyse hepsi fiziksel ve zor görevler olduğu için bu “kaza”ların yaşanma ihtimali her zaman bulunur. Yaşanabilecek sorunların önüne geçmek için bir şey yapmak bir yana, kadınlar bu sorunların içerisine bilerek atılır ve sonrasında da müdahale edilmez. Kadınlardan kendilerini tehlikeye atacak görevleri sessizce yapması ve bir “kaza” yaşanması halinde de sorun olarak görmemeleri, işin bir parçası olarak kabul ederek sineye çekmeleri beklenir.

Göçmen kadın çalışanların çalışma hayatlarının zorluğu, mental sağlıklarını da etkiliyor. Yaz sıcaklığında, güneşin altında gece gündüz çok uzun saatler çalışıyor olmaları, kendilerine neredeyse hiç vakit ayıramıyor olmaları onları ruhsal sıkıntılara sürükleyebiliyor.

“Aslında benim bir problemim yok. Ama ruhsal problemim oluyor bazen. Çünkü gerçekten bazen aklımı toplayamıyorum, insanlardan yoruluyorum, güneşten yoruluyorum, etrafımda sürekli bir şeyler oluyor sen de biliyorsun. Eğer ki bunları filtrelemeyi biliyorsan iyi olabilirsin. Ama her zaman başaramıyorsun. Biz kadını, her gün başka ruh halinde olabiliyoruz bugün böyle yarın şöyle. Ben en azından kendimi nasıl toparlayacağımı biliyorum. Bazen sabahları gerçekten birini yumruklamak istiyorum. İnsanlar benimle konuşmasınlar istiyorum. (Gülüyor) Ama bazen, her zaman değil.”³²⁴

“En kötü aa ben nefret ediyorum müşteri şey çok yakın oluyoruz sonra gidiyorlar. Hala alışmadım, alışamıyorum. Bi ağlıyorum ki alışamıyorum yemin ederim bak dün üç kız Fransa’dan o kadar şey ya bana şey verdiler hala konuşuyoruz falan ama kalbim acıdı. Dedim Erkan Bey siz nasıl yapıyorsunuz alışıcaksın falan. Alışmak istemiyorum ya istemiyorum ben. Çok kötü ben sevmiyorum. En kötü şey belki güvenlik şeyi. Bi de ailemden ayrı ve stresten oldu bilmiyorum bi kere kötü oldu bayıldım şovdan sonra ama geçti. Her şeyden bence çünkü o hafta şeyler yaptık çok çalıştım. Ben zaten dinlenmek istemedim çünkü ben boş olduğumda çok düşünüyorum. Düşünmek sevmiyorum. Mesela Erkan Bey dedi ki bugün gelme şey yani disko tura yok yok gelirim yapabilirim falan. Hani şey üstüne üstüne şeyler yaptım. Stres zaten vardı. Güneş uf allahım o başka bişey. ... Mesela bi kişi sarhoştı tamam mı müşteri bu bana konuşuyo Heba Heba ben dinlemedim. Sonra pşst sigara koydu. (kolundaki yara izini gösteriyor) evet ama ben seviyorum onu aslında mesela arkadaşız sonra falan şimdi de yazıyoruz falan da ben yandım.”³²⁵

3.5.6. Barınma

Daha önce belirtmiş olduğum üzere, animasyon ekipleri içerisinde çalışan kadınlar diğer ekip arkadaşları ile lojmanlarda kalırlar. Bu lojmanlar, otele yürüme mesafesindeki bir ev veya otel içerisinde tek tek bağımsız odalar olarak karşımıza çıkabilir. Dansçılar ise işveren ile beraber kaldıkları bir evde barınma sağlarlar. Kendi çalışma dönemimde kalmış olduğum yer dışında -katılımcı gözlem gerçekleştirirken de aynı yerde kaldım- araştırma kapsamında Bodrum bölgesinde bulunduğum süreçte animasyon ekiplerinin kaldığı beş ev ve lojman, ayrıca dansçıların kaldığı bir ev ziyaretinde bulundum.

Öncelikle çalışanların kalacak yerlerini seçme durumlarından bahsetmek istiyorum. Göçmen kadınlar, eğer işverenin sağladığı yerde kalmayı tercih etmezlerse

³²⁴ Cristina.

³²⁵ Heba.

bu durum işverene bağlı olarak çoğu zaman kabul edilmezken bazen onaylanabilir. Örneğin görüşme gerçekleştirmiş olduğum kadınlardan bir tanesi, otel dışında erkek arkadaşı ile yaşıyordu. Ancak yine bu durum da işverenin kararına bağlı gerçekleşir, işveren dilerse kendi sağladığı yerde kalmayacak olan kadın çalışanı işten çıkarabilir veya hiç işe almayabilir. Burada yine kadınların mesai saatleri dışında olmasına rağmen neler yaptıklarının bilinmesinin istenmesini, böylelikle kontrol sağlandığının düşünülmesini sebep olarak gösterebiliriz. Eğer ki kadınlar işverenin kendilerine sağladıkları yerde kalmak durumunda iseler bu noktadan sonra hiçbir seçim hakları bulunmaz. Evde kalınacaksa hangi odada veya hangi oda arkadaşıyla kalınacağına işveren karar verir. Kadınların bu durumdan memnun oluşları veya olmayışları karşısındaki söylemleri de bir değişikliğe sebep olmaz. Aynı şekilde otel içerisindeki odalarda kalındığında da durum değişmez. Odalar işverenin dilediği şekilde bölüşülür. Tüm bu uygulamalar karşısında her otel için farklı bir yorumda bulunabiliriz. Bazı otellerdeki işverenler en azından barınma konusunda kadınların fikirlerine, taleplerine değer verirken, sözü onlara bırakırken bazı otellerdeki işverenler ise kadınları yok sayabilir. Dolayısıyla buradaki esas problem, daha doğrusu çalışma koşullarındaki neredeyse tüm sorunlara sebebiyet veren problem bütün uygulamaların işverenin “vicdanına” bırakılıyor olması olarak karşımıza çıkar. Benim katılımcı gözlem gerçekleştirdiğim otelde ve çalıştığım otelde (ikisi de aynı otel ancak yıllar farklı) kadınların çoğu konuda olduğu gibi barınma hakkında da söz hakkı bulunmuyordu.

Katılımcı gözlem gerçekleştirdiğim ve aynı zamanda kendi çalışma tecrübelerimin de bulunduğu otelde animasyon ekibi içerisinde çalışan herkes otelin oldukça yakınında bir lojmanda kalıyordu. Ben çalıştığım dönemde odada iki göçmen kadın çalışan ile birlikte kaldım. Bu oda üst katta bulunan iki odadan bir tanesiydi ve diğer oda ise işverene aitti. En alt kattaki odalarda üç göçmen kadın kalıyordu ve orta kat tamamen erkek çalışanlara aitti ve dış kapı da bu katta bulunuyordu, erkeklerin katında. Bizim kaldığımız odanın kapısında kilit bulunmuyordu, eşyaları son derece eskiydi, klima bulunmuyordu. İşveren ise her fırsatta sınırları ihlal ederek odaya giriyordu, ayrıca kendi odasında bir mini barı, çalışan bir kliması, yeni eşyaları bulunuyordu.

Lojmanda herkes kendi odasının temizliğinden sorumluydu ancak sürekli dağınık ve pis bırakma gibi bir hak yoktu. Özellikle kadın çalışanların odalarını pis

veya dağınık gören işveren kendilerini “ne biçim kadınsınız” diyerek azarlayabiliyordu. Katılımcı gözlem yapmak için otele gittiğim dönemde, geldiğimde kalmam için işveren odalarını paylaşacağım iki kadın çalışan olan Adelia ve Angelica’dan temiz çarşaf temin etmelerini istemiş ancak onlar unutmuşlardı. Bu durumdan habersiz olarak odaya ilk gireceğim zaman işveren kapıyı tıklamaksızın açınca Adelia müsait olmadığı için yatağa girmiş ve pikeyi üzerine çekmişti. Gördüğüm manzara karşısında Emre Bey’den içeri girmemesini rica etmeme rağmen arkamdan kapıyı iterek içeriye girdi. Bu esnada “Gördüm hepsini ben her yerini gördüm” dedi. İçeri girer girmez de Adelia ve Angelica’ya bana nevresim getirmedikleri için bağırmaya başladı. Bağırış Rusça gerçekleştiği için detaylı bir şekilde anlayamamış olsam da ne için bağırıldığını anladım. Bir süre sonra gitti ve bu kez de odasında oldukça yüksek bir sesle bir şeyler izlemeye başladı. Odalar bitişik olduğu için bizim bulunduğumuz yerden ses neredeyse tamamen duyuluyordu. Bu durum her gün böyle ilerledi, Emre Bey’in bilgisayar sesi her gece odanın içerisindeydi. Angelica ve Adelia ise aralarında konuşarak durumdan yakındılar. Yalnızca bir gün Adelia Emre Bey’i uyardı, ses seviyesi azaldı ancak sonraki günler aynı şekilde yüksek ses devam etti.

Sesler her zaman sorun oluyordu çünkü yazın ortasında klima olmayan bir odada camlar açık olmadan uyumak imkansızdı, bu sebeple sivri sinek problemi de had safhadaydı. Odada ahizeye bağlı eski bir pervane bulunuyordu, nispeten soğutması için onu da açık tutuyorlardı ancak çıkardığı ses uyumayı zorlaştıran diğer bir etken oluyordu. Kullanılan çarşaflar otelden alınıyordu ancak otel kullanılmış, eski nevresimleri veriyordu. Temiz, ancak yırtık, yıpranmış nevresimler kullanılıyordu.

Katılımcı gözlem gerçekleştirdiğim dönemde bir gün lojmanda odaya girdiğimde Adelia ve Angelica havlu ve pike benzeri eşyaların arkasında saklandılar, beni Emre Bey sandıklarını söylediler, çekim için hazırlanmışlardı ve bu hazırlıklarının Emre Bey tarafından görünmesini istemiyorlardı. Benden onların fotoğraf ve videolarını çekmemi istediler. Uzun süren bir çekim yaptık, bikiniler ve günlük kıyafetler ile fotoğraflar, dans ederken videolar çektik. Nedenini sorduğumda ise yeni bir iş baktıklarını ve başvuru için gerekli olduğunu söylediler, birlikte Japonya’da bir işe girmek istiyorlarmış. Fotoğraflarını ve videolarını çektiğim tüm zaman dilimi içerisinde sürekli teşekkür ederek ne kadar iyi biri olduğumu söylediler.

Buradan kadınların aslında en küçük bir yardım bile görmedikleri sonucunu çıkarıyorum.

Başka bir gün Emre Bey ile mesai saati içerisinde lojmana girdik ve kendisi bir anda kadınlarla kaldığımız odaya girerek dolapları karıştırmaya başladı. Ben ne yaptığımı ve neden yaptığımı sorduğumda da şöyle söyledi: “Bunlar var ya bunlar vejetaryen mi ne hatta daha kötüsü veganlar. Meyve falan saklıyolar buralarda.” Ben yapmamasını söylediğimde ise her gün baktığımı ve kontrol ettiğini, meyvelerin bozulduğunu ve odada meyve tutmalarını istemediğini söyledi. Daha sonraki günlerde ekibin diğer erkek çalışanları da Adelia ve Angelica’dan bahsederken meyve sakladıklarını belirttiler, bu onlar için kendi aralarında sıklıkla konuştukları önemli bir mesele haline gelmişti.

3.5.7. İşverenler

Türkiye’de turizm eğlence sektörü içerisinde işverenlerin fikirleri, hayata bakış açıları, cinsiyet eşitliğini gözetip gözetmemeleri göçmen kadınların çalışma hayatı için en önemli değişkeni oluşturur. Çalışma yaşamındaki ve hatta özel hayatındaki tüm süreçler işverenin tutumuna bir şekilde bağlı kalır.

Derinlemesine görüşme gerçekleştirdiğim işveren Emre Bey ile 2013 yılında bir yaz sezonu boyunca birlikte, 2014 yılında ise başka bir otelde olmama rağmen yine kendisine uzaktan bağlı olarak çalıştım. Ayrıca katılımcı gözlem gerçekleştirdiğim oteldeki animasyon ekibinin başında eğlence müdürü olarak kendisi bulunuyordu. Yapmış olduğum görüşme verileri aslında işverenin kadınların, özellikle göçmen kadınların hem iş hem de özel hayatına etkilerini ortaya çıkarır niteliktedir. Buna ek olarak görüşmelerin yanı sıra, gittiğim diğer otellerde işverenler ile vakit geçirme ve onları gözlemleme fırsatı buldum. Burada hem görüşme verilerini aktaracağım hem de kendi yaşamış olduğum bazı olaylardan örneklendirmeler yapacağım.

İşverenlerin genel olarak en korktukları şey kadın çalışanların “cinsel yaşamı” olarak karşımıza çıkar. Kadınların cinselliği engellenmeye çalışılır ve bu durum için otellerin koymuş olduğu yasak sebep olarak gösterilir ancak tüm çalışanlar için geçerli olan bu yasağı işveren yalnızca kadın çalışanlar üzerinde uygular. Görüşmeleri yaptığım, katılımcı gözlem gerçekleştirdiğim ve çalıştığım bütün otellerde otel

yönetimi otel bünyesinde çalışan kişilerin otelin müşterileri ile cinsel birlikteliğini yasaklamıştı. Animatörler müşterilerle sürekli iletişim içerisinde oldukları için bu konu otel yönetimi tarafından animatörler söz konusu olduğunda diğer çalışanlara nazaran daha çok önemseniyordu. Ancak animasyon ekipleri içerisinde yasak işveren tarafından yalnızca kadınlara uygulanıyor, erkek çalışanlara yalnızca dikkatli olmaları telkin ediliyordu. Özellikle göçmen kadınlara bu konuda büyük baskılar uygulanıyor, çünkü onların bu yasağı çiğneme ihtimalleri daha yüksek görülüyordu. Daha önce dil farklılığı meselesinde de örneklendirdiğim gibi, 2014 yılında animatör olarak çalıştığım dönemde ekip toplantısı esnasında şef animatör Türkçe konuşarak erkek animatörlerden «şunları paylaşın halledin de dışarıya gitmesinler» şeklinde bir cümle ile ekipteki göçmen kadın çalışanlarla cinsel ilişkiye girmelerini söylemişti. Ardından erkekler arasında göçmen kadın çalışanların bölüşümü yapılarak bazı kadınlar “çirkin” olarak gösterilip bölüşümde bunun üzerinden sohbetler dönmüştü. Araştırma kapsamında derinlemesine görüşmeler gerçekleştirdiğim bir otelde de işverenin anlattığı hikayeye göre kendisi göçmen kadın çalışanları müşterilerle cinsel ilişki yaşamamaları için çalışma saatleri dışında kulise kilitliyormuş. Kadınlar tepkilerini belli etmek için kulis duvarlarına sprey boya ile “Prison Break” yazmışlar. İşveren bu hikayeyi komik olarak anlatırken “Bu Ruslardan korkulur” diyordu.

“Geçen sene miydi önceki sene miydi bi karı vardı burda çalışıyordu. Bi gün gitmiş bu kaltak müşteriyle kaçmış gitmiş. Tüm otel onu arıyoruz yok. Ailesi geldi burda kaldı ne diyeğimi şaşırdım, öldü mü kaldı mı dışarı çıkamadım. 1.5-2 ay sonra aradı bu. Müşteriyle gitmiş işte. Ben baş edemiyorum”³²⁶

“Bak daha neler. Geçen yıl bi salak kız bizim binmiş burdan jetskiye çocuğun tekiyle, müşteri he. Şurda bi ada var küçük oraya gitmişler işte şey yapacaklar. Salaklar jetskiyi bağlamamış, tabi bunlar işi yaparken jetski gitmiş bunlar kalmış orda. Yine bana dert herkes onları arıyo jetski gitmiş taa Türkbükü’ne. Ordan çıktı jetski. Dalgıçlar arıyo bunları öldü mü diye falan bir sürü şey. Yok yani boşa bırakmaya gelmiyo bunlar.”³²⁷

Cinsellik konusunda kadınların üzerinde kurulmaya çalışılan tahakküm yalnızca müşterilerle ilişkilerde ve otel içerisinde geçerli değildir. Kadınlar mesai

³²⁶ Emre Bey.

³²⁷ Emre Bey.

dışındaki saatlerde de sürekli işveren tarafından baskı altında kalırlar. Her zaman nerede, kiminle olduklarını işverene bildirmeleri, işverenin istediği saatte lojmana dönmeleri emredilir.

“Artık onlara asla izin vermiyorum, benden habersiz haber vermeden adım atmalarına izin vermiyorum. Bana nereye gittiğini söylemeden kimse izinde bile olsa bir yere gidemez.”³²⁸

Ancak heteroseksüel olmayan ilişki biçimleri söz konusu olduğunda durum değişir:

“İki tane animatör kız vardı işte lezbiyendi bunlar ama nasıl oteldeki herkesle yatıyorlardı. Kapılarını da hep kapatıp yapıyolardı her gün. Bi gün oldu beni aralarına almaya çalıştılar o zaman kovdum ikisini de onların şeyiyle mi uğraşacam ben tutamıyon ki.”³²⁹

Emre Bey ile gerçekleştirdiğim görüşmede kendisi sürekli olarak şu cümleyi kullandı: “Sen bana sor onları, ne soracaksan da bana sor ben sana hepsini anlatırım.” Onlarla tek tek görüşmeme gerek olmadığını kendisinin onları çok iyi tanıdığını ve her şeyi ona sorabileceğini belirtti. Kadın çalışanları adeta kendisinin bir eşyasıymış gibi gören Emre Bey, araştırmam için çok sayıda göçmen kadın çalışanla görüşme yapmak istediğimi söylediğimde ise “Ooo bizde ondan bol ne var sen yeter ki iste” şeklinde bir karşılık verdi. Ayrıca bahsi geçen işveren kadın çalışanlara şiddet uygulamaktan da çekinmiyor ve eski sevgilisi, aynı zamanda da eski çalışanı olan bir göçmen kadına uyguladığı şiddeti şöyle anlatıyor:

“Valla o Vera’yı öldürüyodum., onu bi dövdüm ki. Bi gece bizim villaya döndüm, işim erken bitti. Aradım bunu yok, dedim heralde uyuyo. Odasına gittim yok diyorum nerde bu karı. Sordum diğerlerine bi kem küm anlamadım ama. Napiyim tam odama gidiyom yorulmuşum ben de bi sesler. Ordan o odaya varya hani benim odaya yol, orayı giderken dedim yoktur dedim olmasın. Sonra bi açtım baktım ki bu bizim müşterilerden birini almış orada yapıyor. İnanabiliyo musun yani benim yatakta he.

³²⁸ Emre Bey.

³²⁹ Emre Bey.

(Gülüyor) Aldım bunu valla öldürüyodum.. Kovdum sonra gitti memleketine zaten izni mizni de yoktu ne oldu bilmem.”³³⁰

Görüştüğüm, muhatap olduğum, katılımcı gözlem gerçekleştirdiğim dört işverenden üç tanesi (Emre Bey, Dali Bey ve Erkan Bey) göçmen kadın çalışanlar üzerinde çok büyük baskı ve eril tahakküm uygularken diğeri (Cino Bey) görece iyi kalıyordu. Cino Bey’in ekibinde çalışan kadınlar mutlu olduklarını belirtiyorlardı ve ben ilk kez böyle bir manzara ile karşılaştığım için nedenini merak ettim, görüşmelerimde de bunun üzerine gittim. Sömürü elbette ki vardı, ancak daha ılımlı bir bakış açısı ve ortama sahipti. Dolayısıyla şöyle bir sonuç ortaya çıkıyor; sektör genelinde eşitlikçi belirli kurallar, haklar olmadığı ve işverenler üzerinde bir denetim mekanizması da bulunmadığı için çalışanların durumu tamamen işverenlerin elinde bulunur. Görüşmeler de bu düşüncemi destekler nitelikte oldu. Örneğin görüşmeler için görüşmeciler ve işverenler ile iletişime geçtiğimde, yalnızca Cino mesai saatleri içerisinde kadınlarla görüşmemi önerdi. Diğerleri kadınlarla molalarda görüşmemi zorunlu tuttu.³³¹

3.5.8. “Nataşa” Yaftası

Türkiye’ye 1990’lardan beri artarak devam eden göçün içerisinde her zaman büyük bir parçayı Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen göçmenler oluşturdu. Bu ülkelerden Türkiye’ye gelen göçmenler çeşitli sektörlerde çoğunlukla enformel olarak istihdama katıldılar. Gerek eski Sovyet ülkelerinin yapısı gerekse kültürel dengeleri dolayısıyla kadınlar bu kitlenin büyük bir kısmını oluşturdular ve hala oluşturuyorlar. Sovyet rejiminde, kadınların kapitalist düzene kıyasla daha özgür ve daha eşit olmaları dolayısıyla kadınların ülkelerinden ayrılarak kendisinin ve ailesinin geçim olanaklarını iyileştirmeyi göze alabilmeleri göçmenler içerisinde kadınların oranının fazla olmasının sebebi olarak gösterilebilir.

³³⁰ Emre Bey.

³³¹ Oradaki düzen içerisinde kadınlara ulaşabilmenin yolu oteller olduğu için her otelde önce işveren ile konuşmak ve ondan izin almak zorunda kaldım. Kadınların sosyal hayatları ve bir iletişim ağı olmadığı için diğer yollarla ulaşım sağlayamadım.

Eski Doğu Bloku ülkelerinden Türkiye'ye gelen kadınlar çoğunlukla ev hizmetlerinde veya eğlence sektöründe çalışma fırsatı yakalarlar. Türkiye'ye göçlerin yoğunlaştığı ilk zamanlarda da göçmen kadınların Türkiye'de seks işçisi olarak çalışmaları ama özellikle bu durumun medyaya yansımış şekilleri Türkiye'de Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen göçmen kadınlar ile seks işçiliğinin birbirini hatırlatmasına sebep oldu. Bu görüş ve halk arasında dolaşan çeşitli söylemler ile hikayeler, "Nataşa" yaftası sonucunu doğurdu. Günümüzde hala göçmen kadınlar bu sebeple ülkemizde hem kadınlar hem de erkekler tarafından "güvenilmez, namussuz" gibi tanımlamalara maruz kalıyorlar. Gerçekleştirmiş olduğum görüşmelerden hem işverenlerin böyle bir bakış açısına sahip olduğu hem de göçmen kadınların başına bu sebeple birçok olayın geldiği sonucuna vardım.

"Hmm en kötü tecrübem bir kadının bana restoranda kocasının yanında oturduğum için tabak fırlatmasıydı sanırım. (gülüyor) Üstelik o kocanın yanında üç de çocuğu vardı. O çocuklar her zaman mini club'a yanıma gelirlerdi. Aile Azerbaycanlıydı, dolayısıyla anne hiçbir dil bilmiyordu yalnızca Azerice konuşabiliyordu. Baba da bize çok kibar davranıyordu her zaman. Her zaman bizimle sohbet ederdi. Müşterilerle yemek yemek zorunda olduğumuzu biliyorsun, tek başımıza yemek yememiz yasak. Müşterilerin masasında yemek zorundayız. O akşam da ben onları gördüm, masalarında da boş yer görünce oturmak için izin istedim. Onlar da "evet tabii ki tabii ki" diyerek izin verdiler. Sonra anne geldi. Ben anlamadım ama ağzı bir canavar gibi açılıp kapanıyordu. (gülüyor) Ve bir anda elindeki tabağı bana böyle attı. (eliyle gösteriyor) Bir şeylere bağırmaya başladı ben anlamadım tabii. Sanırım neden bu kadın benim kocamla aynı masada oturuyor diye düşünüyordu. Ama başımda animasyon şapkası vardı, yaka kartımda da animatör diye yazıyordu. (yaka kartını gösteriyor) Yani tişörtümde bile animatör yazıyordu. (sesini yükseltiyor) Sanırım sadece şurada yazmıyordu. (alnını gösteriyor) Zaten en kötü tecrübeler başımıza hep kıskançlık yüzünden geliyor bizim. Ay neden kocamla konuştun, ay neden erkek arkadaşına gülümsedin vs vs... ... Sonra özür dilediler benden. Bana bir şapka mı ne bir şey almışlardı. Bir hediye. Sanırım adamın kadına vurduğunu gördüm. (görüyor) En kötü evde kesin vurmıştır da tabii bilemem."³³²

"En fazla problem ne olabilirdi Türkiye'de içinde çalıştın kapalı biyerde Russun hemen seni etkiliyorlar et şey etiketliyorlar aynen. İşte bakıyorlar ama yani şey baskın falan yapmıyorlar. Laf söylerler ee aman çok güzelsin falan bişey falan bisürü şey söylerler onun dışında bişey yok. Evet yani Rus Ukrayna farketmiyo onlar herkese Rus diyorlar işte yani Rusça konuşanlara. Sadece o vardı yani Ankara da aynı sorun

³³² Polina.

yaşadım mesela şortlar çıkamazsın falan bakıyolar bilmemne bu yabancı diyo falan işte. Sadece bu etiket yabancı olduğu zaman böyle.”³³³

“Evet çünkü ben başka bir ülkedenim. Türkiyeli insanlar Rusyalı, Beyaz Rusyalı insanlardan nefret ediyorlar. Ama ben bunu çok da umursamıyorum. Beni ilgilendirmez, benim problemim değil.”³³⁴

“Yok hiç. Hiç hissetmedim Türk olmadığım için. Bi de şey oluyo asıl bak ben daha para kazanıyorum öyle Türkçe konuşuyorum ya ay çok tatlısın falan nerden geldin öyle başlıyor ki sonra. (gülüyor) yok ya çok güzel o konu yani bi sorun yok. Kız olarak sadece şey dedim ya belki erkek arkadaş varsa. Benim için mesela sorun yok ee geç gelme yoksa uyuma yoksa, bana göre normal yani diskolar mesela aile göre belki değişiyö ya benim için yok yani hiç sorun yaşamadım sadece bu yani. Ama bazı müşteriler şey görebilir sen animatörsen “property” gibi anladın mı. Yani ama sen yapabilirsin limit burda. Sorun yok o kadar yani baştan belki sonra sen yapacaksın.”³³⁵

İşverenlerinin göçmen kadınlara kendisinden farklı bir bakış açısı ile davrandığını düşünüp düşünmediğini sorduğumda Ceren şöyle yanıt verdi:

“Evet farklılaştığımı düşünüyorum. Herkes paraya ihtiyacı olduğu için çalışıyor ama bu iş için ülkesini bırakıp gelmiş kadınların Türkiye’de çok fazla alternatifi olmuyor. İşveren genellikle en az maaşa çalıştırma çabasında. Bunun yanında, göçmen kadınlar da fazla para kazanmak istiyor ve ekstra satışlar olduğunda daha hırslı oluyorlar. Benim işverenimin de “bu insanların para için yapamayacağı şey yok” demesi de bunu tasdikler nitelikte.”³³⁶

Eğlence sektöründe kadınlar önyargıyı yalnızca müşterilerin davranışlarında değil aynı zamanda işverenlerin ve ekip içerisindeki Türklerin davranışlarında da görürler. Örneğin işverenlerin gözünde “Nataşa” olarak görülen kadınların cinsel hayatlarına son derece düşkün oldukları düşünülür ve buna kültürel olarak “kötü” anlam yüklenir. Aynı tutum iş bölümlerinde de kendisini gösterir. Daha önce de değindiğim gibi otelde düzenlenecek özel partilerde yüksek bir platformda özel kıyafetlerle dans etmesi için mutlaka göçmen kadınlar seçilir. Türk kadınlara bu tarz görevler ancak yerine geçebilecek göçmen bir kadın çalışan yoksa verilir. Benim

³³³ Virginia.

³³⁴ Sveta.

³³⁵ Heba.

³³⁶ Ceren.

çalıştığım dönemde otelde gerçekleşecek olan bir partide normalde dansçı olarak ben çıkacakken ekibe gelen yeni Rus kadın çalışan dolayısıyla işverenenden “O Rus ya bırak o yapsın” denilerek iş bölümü değişikliği gerçekleştirilmişti.

Türkiye’de göçmen kadınlara karşı bu anlayış, işverenlerin göçmen kadın çalışanlara karşı her tutumunda kendisini gösteriyor. Buna başka bir örnek de izin günleri kullanımı olarak karşımıza çıkıyor. Daha önce de örneklendirdiğim üzere, animasyon ekibi içerisinde bulunduğum dönemde Türk kadın çalışanlar istedikleri gün ve istedikleri zaman birlikte izin kullanabilirken, göçmen kadınlar ayrı günlerde izin kullanıyorlardı. Çalışma arkadaşlarımdan Ksusha ve İndira her hafta talep etmelerine rağmen hiçbir zaman birlikte izin kullanamıyorlardı ancak ben çalışma arkadaşım ile her hafta birlikte izin kullanabiliyorduk. Bunun sebebi işverenin iki göçmen kadın arkadaşın birlikte izin kullanması durumunda kendi ifadesi ile “sapıtacaklarını” düşünmesi idi.

3.5.9. Toplumsal Cinsiyet Temelli Hiyerarşi

“ “Alta sıralı” olmaları ve ikinci konumları, onların otoriter ataerkil kontrole karşı çıkamamaları sonucunu doğuruyordu. Kadınlar sadece işyerindeki yöneticiler tarafından kontrol edilmiyorlardı, aynı zamanda hem iş yerinde çalışma saatleri boyunca, hem de işe gelirken ve dönerken, akraba, komşu, hatta mahalleli olmak sıfatıyla kendilerini denetleyebileceklerini düşünen bir grup erkeğe hesap vermek zorundaydılar. Erkeklerin kendilerini hesap sorabilir olarak görmelerinin nedeni ise kadınları alta sıralayan ve erkeklere bu hakkı veren “ataerkil kodlar”dı.”³³⁷

Hem her yerde var olan cinsiyetçilik, eşitsizlik, ataerkil düzen hem de bahsetmiş olduğum “Nataşa” önyargısı sebebiyle turizm eğlence sektöründe çalışan göçmen kadınlar baskı görüyor, her saniye denetleniyor, psikolojik veya fiziksel şiddete ve tacize uğruyorlar. Bir şekilde her zaman cinsel kimlikleriyle ön planda olmak zorunda olan ve güvenilmez olarak mimlenen kadınlar, bu durumdan son derece şikayetçiler. Görüşmemiz esnasında, sürekli olarak oteldeki güvenlik müdürüne değinen Heba’ya güvenlik müdürü ile ne yaşadığını sorduğumda şöyle cevap verdi:

³³⁷ Yıldız Ecevit, **a.g.e.**, s.144.

“Çok iyi bi insan diyorlar yanlış bişey demek istemiyorum ama şey çok basıyo bana. Yani mesela ee ilk ben hiç çalışmadığım işi ben o iş çalışıyorum gibi yapmıyorum ben kalbimden biliyorum çalıştıysam ben çalıştım. Mesela bi gün döndük falan diskodan bi kişi telefon kaybetti tamam mı. Takside yoksa serviste. Yani bak yabancı, dil çok iyi bilmiyor ee sarhoş baya. Sadece animasyon biliyo beni güveniyo yani sabahtan beri ben onunla bana güveniyo. Sonra dedi ki hemen orda beni bırakma ben sarhoşum sadece sana güveniyorum telefonu almak istiyorum. Tamam dedim kaldım orda saat 4te 5te sabah. Geldi güvenlik sen napıyosun burda odana git. (sert bir tonla taklit ediyor) Sonra dedim ki öyle öyle oldu tamam ben hallederim sen odana git. O bi ağlıyo ki Heba nolur beni bırakma ben korkuyorum. Normalde ben hayatta hani gidemem bırakmam ama o kadar şey hissettim ki çaresiz hissettim öyle bi kalıyorum ki gidiyim gitmiyim bilemedim. Gitmem gerek vardı çünkü baya söyledi. Ve ee sen erkekler yanında napıyosun falan öyle bi laf attı ki ben sevmiyorum yani. Sevmiyorum yani tamam sonra bana dedi ki Erkan Bey “Heba yani şey başka kızlar animasyonda şey yani yapıyolardı falan bu yüzden” dedim ki ama bana ne. Benden kötü bişey görmedi ben öyle konuşamaz ki. Bu mesela sevmedim hala çok konuşmuyorum çünkü ben öyle insan değilim. Baştan öyle bişey oldu artık şey yani ama çok iyi bi insan diyorlar herkes gerçekten herkes. Benim arkadaşım animasyon çok iyi Diego herkes şey diyorlar çok iyi bi insan. Ama ben sevmiyorum erkeklere iyi. O gün mesela bırakmam gerek bıraktım gittim o kadar şey hissettim ki üç saat ağlıyorum. Uyumadım çünkü ona bıraktım yani ben emanet bi insan anladın mı yani. Sevmedim bu günü çok sevmedim baya kaldı aklımda. Bu en kötü şey yani evet.”³³⁸

Görüşme gerçekleştirdiğim kadın çalışanlardan bazıları ise kendilerinin çok güçlü olduklarını bu sebeple kimsenin onlara dokunamayacağını belirttiler.

“Yapamıyolar. Öyle bi bakıyorum ki yapamıyolar. Öyle göz var bende yapamıyolar. Ben pek dışarı çıkmadığım için çocuklarla olduğum için böyle bi sıkıntı falan hiç yaşamadım. Gün boyunca gülüyoruz dans ediyoruz zıplıyoruz. (gülüyor) ama biliyorum bu işte rahatsın diye düşünüyorlar. En çok erkekler ama beni görmüyolar çok fazla diğer kızlara oluyo bana olmuyo beni görmüyolar. Onlara sorarsın şimdi sana anlatırlar onlara oluyo çünkü ben çok net de bilmiyorum.”³³⁹

“Sana sadece erkekler için yeterince güçlü olduğumu söyleyebilirim. İstersen Cino’ya sorabilirsin.”³⁴⁰

³³⁸ Heba.

³³⁹ Tamari.

³⁴⁰ Cristina.

Virginia ise heteroseksüel olmasına rağmen dış görünüşü sebebiyle lezbiyen sanılmasından ve lezbiyen kadınların da onu “her şeyi yapabilir”, “rahat” olarak görmesinden şikayetçi olduğunu belirtti.

“En kötü tecrübe. Yani bitek yani bazen çıkıyordu ee lezbiyenler. Onlar da şey düşünüyolar sen burda çalışıyosun her şeyi yapabilirsin falan onlarla. İşte o beni nefret ettirtiyodu. Bi de benim saç kısa ya o düşünüyö benim yani şey ben öyle değilim ama Avrupa’da bu çok rahat normal bizde normal değil bizde de aslında normal ama bana göre değil. İşte en kötü oydu bana gerçekten üzülyodu. Bi kere birisi öpmeye çalışıyodu falan ya da seks yapmak istiyodu ağladım o kadar yani. O en kötüsü buydu yani. Ben hiç erkekten olmadı işte beni kadın istedi. Ama bi kere yani böyle beni ağlatınca bi kere oldu ama çok oluyodu ağlama ağlatıncaya bi kere oldu. O da bizim Ukrayna’lı bi kadındı.”³⁴¹

İndira şef animatörlük yaparken, altında çalışan erkeklerin onu dinlememesi ve ciddiye almaması sebebiyle o dönem zorluk yaşadığını belirtmiştir:

“Ben yaptım şef animatörlük. 4. Yılımda artık Emre Bey beni şef animatör yaptı. Ama benim için çok zordu gerçekten de. Ekipteki erkekler beni ciddiye almıyorlardı. Etkinlikleri veriyordum kendi aralarında değiştiriyorlardı. Arkamdan konuşuyorlar duyuyordum. Kendilerini benden daha yukarıda görüyorlardı. Tamam belki daha güçlülerdi ama benim sonuçta tecrübem hepsinden daha fazlaydı. Ben şefliği hak etmişim ama onlar yüzünden istediğim gibi olmadı.”³⁴²

Ceren kadın olmasından kaynaklandığını düşündüğü problemlerini şöyle anlatıyor:

“Otele gelen misafirlerle yaşanan problemler oluyordu. Kadın misafirler eşlerinden veya sevgililerinden kıskanıp kaba davranabiliyorlardı. Erkeklerin de işim dışında farklı yaklaşım ve talepleri olabiliyordu. ... Akşam gösterisinden sonra geç bir saatte sahne arkasındaki kostümleri toparlıyordum. Kalabalık dağılmıştı. Aşırı alkollü erkek bir misafir yanıma geldi. Göndermeye çalıştım ama gitmedi. Bir şeyler söylüyordu ama anlamıyordum. Yaklaşp beni sıkıştırmaya çalıştı. Ben itekledim ve çok sinirlendi. O sırada şefim ve ekip arkadaşlarım sesleri duyup geldiler ve adamı götürdüler. Daha sonra otelden atıldığı söylendi. Benim için çok korkutucuydu.”³⁴³

³⁴¹ Virginia.

³⁴² İndira.

³⁴³ Ceren.

Daha önce de belirtmiş olduğum üzere, otellerde animasyon ekipleri tarafından yapılan işler ve gösterilerdeki rol dağılımı da cinsiyet, ırk ve dış görünüş üzerinden şekillenmektedir. Örneğin Kazakistanlı bir kadın çocuklarla ilgilenmesi için görevlendirilirken Ukraynalı bir kadın dans şovu için çalıştırılmaktadır. Bunun yanı sıra, işverenin kendisinin dış görünüşünü beğendiği ve beğenmediği kadınların da görev tanımları farklılaşmaktadır. Genelde görece “güzel” kadınlar gündüzleri jimnastik, yoga gibi etkinlikler yürütürken diğer kadınlar çocuklar ile ilgilenmektedirler. Bir kılığa bürünmek gerektiği zaman da örneğin “güzel” olan melek olurken diğeri bir hayvanın kılığına girebilmektedir. Erkekler ise yalnızca voleybol, futbol, su topu gibi işlerde görevlendirilirler.

Sonuç olarak eğlence, turizm sektörü içerisindeki sömürüye en uygun alanlardan bir tanesidir, özellikle kadınlar için. Eski Doğu Bloku ülkelerinden Türkiye’ye gelen göçmen kadınların “Nataşa” olarak yaftalanmalarının somutlaştırıldığı, görece eğlenceli ve rahat bir iş olmasının altına sığınarak sınırların neredeyse ortadan kaldırıldığı bir alandır. Çoğu zaman tüm ekibin beraber yaşıyor olması da -ev işçilerinde de görüldüğü gibi- bunda oldukça etkilidir. Turizm sektörünün diğer alanlarında çalışan göçmen kadınların büyük çoğunluğu bir süre sonra ülkeye yerleşerek Türk erkekleri ile evlenirken, animasyonda ve eğlence alanının diğer kısımlarında bu durum oldukça nadir görülür. Burada yine sektördeki şeffaflık(!) ve eğlence sektöründeki göçmen kadınların başkaları tarafından “aşağı” görülmeleri etkili olur.

SONUÇ

1990’larda artarak günümüze kadar göç almaya devam eden Türkiye’de göçmenler çeşitli sektörlerde istihdam ederler. Özellikle göçmen kadınlar için ev ve bakım hizmetleri sektöründen sonra en çok göçmen kadın çalışanın bulunduğu sektörlerden bir tanesi turizm sektörüdür. Feminist araştırmacılar için de bu sebeple göç ve göçmen kadınların istihdamı ilgi çekici oldu ve birçok sektörü içeren çeşitli araştırmalar yapıldı. Yapılan bu araştırmaların son derece küçük bir kısmında turizm sektöründe istihdam eden göçmen kadınlar ele alındı ancak bu sektörün içinde eğlence ayağı hiç görünür kılınmadı. Hem kendi alandaki tecrübelerim, yani kendim bizzat turizm eğlence sektöründe çalışma deneyimine sahip olmam ve eşitsizlikleri görmem hem de alandaki bahsettiğim boşluk beni bu çalışmayı yapmaya itti. Bu doğrultuda Bodrum bölgesi örnekleminde Türkiye’de turizm eğlence sektöründe istihdam eden göçmen kadınları ve yaşadıkları sorunları konu alan bu alan araştırmasını gerçekleştirdim.

Araştırma verilerine göre Türkiye’de turizm eğlence sektöründe çalışan kadınların büyük çoğunluğu ülkelerinde yaşadıkları maddi güçlükler, iş bulma problemleri ve iklim koşulları sebebiyle göç etmeye karar veriyorlar. Türkiye’yi tercih etmelerindeki sebep ise havanın daha sıcak olması, iş bulma imkanlarının daha fazla olması, arkadaşlarının tavsiyesi olarak gösteriliyor. Bunların yanında eğitim için Türkiye’ye gelenler ve yazın sezonluk olarak çalışanlar ve eğlence için geldiklerini belirtenler gibi çeşitli nedenle Türkiye’yi tercih edenler de bulunuyor. Türkiye tercihinin ardından sektör tercihlerinde ise neredeyse her kadının farklı nedenlerinin varlığı ortaya çıktı. Bazıları kendi kişiliğine uygun bulduğu için, bazıları çalışma ortamından etkilendiği için bazıları sadece para kazanmak istedikleri için bu sektörü tercih ediyorlar.

Günün çok büyük kısmını çalışarak geçiren ve çoğu zaman işverenin ayarladığı lojman veya evlerde kalan göçmen kadınların mesai saatleri içerisinde ve dışında yaşadıkları birçok problem bulunuyor. Ancak yaşanan sorunlar karşısında bir örgütlenme biçimi, hatta neredeyse görüştükleri kimse bulunmuyor. Mesai saatlerinin yoğunluğundan dolayı sosyal hayatlarına, kendileri için zaman yaratmaya fırsat

bulamayan kadınlar kendi aralarında da görüşmüyorlar. Yine de dışarıdan insanlarla ilişkilene örnekleri zaman zaman karşıma çıktı. Araştırma kapsamında gördüğüm, kendisini heteroseksüel olarak tanımlayan kadınlar Türkiyeli erkeklerle ilişkilenemeleri halinde karşı tarafın baskılarından dolayı işlerinde sorunlar yaşıyorlar. Türkiye'deki yaşamlarını ve planlarını onlara göre belirliyorlar hatta karşılarındaki erkek istemezse işlerini dahi bırakıyorlar. Genelde bu ilişkilenemeler kadınların ülkelerindeki aileleriyle de ilişkilerini bozuyor ve kadınların büyük bir kısmı yaşanan ilişkileri dolayısıyla hem işi bırakıyor hem de ülkelerine dönmüyorlar.

Tek bir otelde animatör olarak veya otellere dışardan dansçı olarak giderek çalışan bu kadınların yalnızca iş tanımlarındaki görevleri yerine getirmeleri yeterli olmuyor. İşverenlerin kişisel bakım işlerini, iş tanımlarında olmayan temizlik gibi kadınlara atfedilmiş işleri de yapmaları bekleniyor. İşverenin istediği her işi yine işverenin istediği saatlerde yapmak zorunda bırakılıyorlar. Kadın çalışanların tümü için geçerli olan "kadın işlerinde" görevlendirilmelerinin yanı sıra göçmen oldukları için Türkiyeli kadınlara "yakışmayan" gece kulübünde dans etmek gibi işler de göçmen kadın çalışanlara yaptırılıyor.

Kendi dillerinin dışında bambaşka bir dil konuşulan bir ülkeye çalışma amacıyla gelen göçmen kadınlar burada mesai saatlerinde turistlere hizmet verdikleri için çok zorlanmasalar da, otel dışındaki işlerini kendi başlarına halletmekte zorlanıyorlar. Bunun dışında işverenlerin onların duymasını istemedikleri hakaret içerikli, aşağılayıcı, hedef gösterici, ötekileştirici şeyleri topluluk içerisinde Türkçe konuşmaları dil farklılığı ile yaşadıkları en büyük sıkıntılardan biri oluyor. Yine işverenler otel dışında banka işleri gibi günlük işlerini halletmelerinde göçmen kadınlara yardımcı da olmuyorlar.

Benim turizm eğlence sektöründe çalıştığım 2013-2015 yılları arasında göçmen kadın çalışma arkadaşlarımdan neredeyse hiç birinin çalışma izni bulunmuyordu. Sonradan araştırmacı olarak görüşmeler yapmak için gittiğim 2019 yılında ise görüşmecilerin hepsinin çalışma izni bulunuyordu. Yukarıdaki bölümlerde anlattığım devlet politikaları ve denetimlerin sıkılaşması sonucu işverenlerin bu kadınlara çalışma izni çıkarttırmak zorunda kaldıklarını araştırmamı gerçekleştirirken öğrendim. Çalışma izni bulunmaması hem kadınların kendilerini güvende

hissetmelerine engel oluyor hem de erkek işverenlerin kadınlar üzerinde var olan baskısını tehdit gibi yöntemlerin kullanılmasına olanak vererek artırıyor.

Turizm eğlence sektöründe çalışan göçmen kadınlar herhangi bir güvenceleri, başvuracakları bir kurum veya şikayet edebilecekleri bir yer olmaması, otel içerisinde denetimin bulunmaması sebebiyle tamamen işverenin kuralları ile çalışıyorlar. Bu durum izin kullanımında da yaşanıyor; haftada bir gün izin kullanan çalışanların izin kullanımları çeşitli sebeplerle veya sebepsiz yere sınırlandırılabilir, dönüştürülebilir veya tamamen iptal edilebilir. Hastalık gibi çalışmanın mümkün olmadığı durumlarda zorunlu işe gelmeyişler de izin günlerine sayılıyor. Bunların yanı sıra işverenin kadınlar üzerindeki baskısı izin günlerinde de devam ediyor ve bu kadınlardan izin günlerinde de giriş çıkış saatleri, kimlerle görüştüğü, neler yaptığı hakkında hesap vermesi isteniyor.

Bodrum bölgesinde görüşme gerçekleştirdiğim ve katılımcı gözlem tekniği uyguladığım otellerde karşılaştığım ve görüşmelerde dinlediğim başka bir durum ise kadınların regl zamanlarında herhangi bir pozitif ayrımcılık bulunmamasına yönelik deneyimler oldu. Bu dönemlerde kadınlar her gün yaptıkları spor aktivitelerini gerçekleştirmekte zorlandıklarını dile getirmelerine rağmen bu durum işveren tarafından görmezden gelinerek diğer günler ile aynı işleri yapmaya devam ettiriliyor. Yapılan işin yorucu, stresli, ağır ve uzun saatleri kapsayan bir iş olması güneşin altında gerçekleşmesi çalışanlarda birçok sağlık sorunu da oluşturuyor.

Turizm eğlence sektöründe çalışan göçmen kadınların otel içerisinde çalışma koşullarının ağır olması, kendilerine ayıracak vakitlerinin olmaması, güvencelerinin olmamasının yanı sıra otel dışında kaldıkları yerlerle alakalı da çeşitli sorunları bulunuyor. İlk olarak bu kadınların nerede ve kimle kalacağına işveren karar veriyor ve çoğu zaman kendi kaldığı yerde veya yakınında kalmalarını sağlıyor; böylelikle özel hayatları üzerindeki denetimi daha rahat sağlıyor. Özellikle göçmen kadınların kaldıkları odaların kapısını kitlelerine izin verilmiyor ve işveren istediği zaman izin almaksızın içeriye girip çıkabiliyor. Aynı zamanda işverenin kaldığı odalar bakımlı ve temiz olurken çalışanlar bakımsız, eski odalarda kalıyorlar ve bu odaların temiz olmaması durumunda “kadınlıkları” üzerinden eleştiriliyorlar.

Araştırma sürecinin tamamını ve kendi tecrübelerimi gözden geçirdiğimde ortaya çıkan en önemli sonuç Türkiye’de turizm eğlence sektöründe çalışan kadınların

Çalışma koşulları, yaşadıkları sorunlar tamamen işverenlere bağlı olmasıdır. Kadınların alışma koşullarını denetleyen bir kurum veya kendi aralarında oluşturdukları bir örgütlenme ağı olmadığı için çalışma koşullarının tamamını işveren belirliyor. Bu esnada hem kadınların iş ve sosyal hayatı üzerinde cinsiyetçi baskılar kuruluyor, kadınlar tacize uğruyor, çalışma koşulları zorlaşıyor, cinsel yaşamları yok edilmeye çalışılıyor, hem Türkiyeli kadınlara hem de erkek çalışanlara göre daha zor bir süreç içerisinde devam ediyorlar hem de işverene bağımlı ve güçsüz hale getiriliyorlar. İşverenlerin farklı olması kaynaklı, kadınların deneyimleri aynı bölgede ve aynı sektörde çalışmalarına rağmen otelden otele bile değişkenlik gösteriyor. Türkiye’de var olan “Nataşa” algısı ve yaftası hali hazırda ülkede barınmayı zorlaştırırken işverenler de toplumsal cinsiyet normlarını ve hiyerarşiyi kadınlar üzerinde uygulamaktan geri durmuyorlar. Tüm bunların sonucunda turizm eğlence sektöründe çalışan kadınların hem kadın oldukları için hem de göçmen oldukları için ayrı ayrı ikincilleştirilmelerinin yanı sıra eğlence sektörü içerisinde yer almalarının getirdiği “şeffaflık”, sınırların ortadan kaldırılmasındaki kolaylık bu kadınların hem sömürü ve ötekileştirme ile yüz yüze gelmesine hem de aresizleştirilmesine sebep oluyor.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin: *Bitmeyen Göç*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.
- Abadan Unat, Nermin: **Türkiye’den Göç Hareketleri ve Kadın Emeği**, Ed. Ahmet Makal-Gülay Toksöz, **Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği**, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Abadan-Unat, Nermin, Neşe Kemiksiz: Türk dış göçü, 1960-1984 : yorumlu bibliyografya, 1986.
- Abadan-Unat, Nermin: Dış Göç Akımının Türk Kadınının "Özgürleşme" ve "Sözde Özgürleşme" Sürecine Etkisi , *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, 107-132, 1977.
- Acar-Savran, Gülnur: **Beden Emek Tarih**, Kanat Kitap, İstanbul, 2013.
- Akalın, Ayşe: “Açık, Döner, Mühürlü Kapılar: 20. Yüzyılda Batı/Doğu Ekseninde Emek Göçünün Seyri”, S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner (der.), **Küreselleşme Çağında Göç**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.
- Akçapar, Şebnem Köşer: “Uluslararası Göç Alanında Güvenlik Algılamaları ve Göçün İnsani Boyutu”, S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner (der.), **Küreselleşme Çağında Göç**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.
- Atasü-Topçuoğlu, Reyhan: “Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği”, S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner (der.), **Küreselleşme Çağında Göç**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.
- Avcı, Safiye Gül: “Ev İşçileri ve Yoksulluk: Türk ve Göçmen Kadınlar Üzerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.
- Bahar, Ozan: Turizm Sektörünün Türkiye’nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı, *Yönetim ve Ekonomi*, 13, 137-150, 2006.

- Bora, Aksu: **Kadınların Sınıfı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.
- Biehl, Kristen, ve Danış, Didem: **Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları**, İstanbul, 2020.
- Butler, Judith: “Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory” Theatre Journal, Vol. 40, No. 4, s.: 519-531, 1988. <http://www.jstor.org/stable/3207893> (erişim tarihi:13.02.2020)
- Castles, Stephen, Mark J. Miller: *The Age of Migration*, Memillan, London, 1998.
- Çağlayan, Savaş: “GÖÇ KURAMLARI, GÖÇ VE GÖÇMEN İLİŞKİSİ”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (17), 2006, s. 68-69. (çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/musbed/issue/23522/250638> (Erişim tarihi: 12 Eylül 2020)
- Çakır, Serpil: “Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi”, Der. Birsen Örs, **19.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s.413-476.
- Çeltikçi, Merve: Küresel “Minyon Kahverengi” Kadın Emegi: Türkiye’de Çalışan Filipinli Kadınlar, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.
- Çiçekli, Bülent, Oğuzhan Ömer Demir: **Türkiye Koridorunda Yasadışı Göçmenler**, Ankara, Karınca Yayınları, 2013.
- De Beauvoir, Simone: **Kadın “İkinci Cins” I Genç Kızlık Çağı**, İstanbul, Payel Yayınları, 1993.
- De Beauvoir, Simone: **Kadın: “İkinci Cins”: II: Evlilik Çağı**, İstanbul, Payel Yayınevi, C:II, 2010.
- Deniz, Orhan: **Uluslararası Göçler ve Türkiye’ye Yansıması**, İstanbul, Çantay Kitabevi, 2009.
- Dedeoğlu, Saniye: Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır-Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66, 27-48, 2011.

- Dedeoğlu, Saniye ve Gökmen, Çisel Ekiz: Göç Teorileri, Göçmen Emeği ve Entegrasyon: Kadınların Yeri”, Kristen Biehl ve Didem Danış (der.), **Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları**, İstanbul, 2020.
- Deniz, Ayla, E. Murat Özgür: Antalya’daki Rus Göçmenler, Ege Coğrafya Dergisi, 19, 2010, 13-30.
- Direk, Zeynep: **Cinsiyetli Olmak: Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar**, İstanbul, Payel Yayınevi, 2018.
- Donato M., Katherina Donna Gabbacia: A Glass Half Full? Gender in Migration Studies, International Migration Review, Volume 40 Number 1 Spring 2006, s.3–26.
- Donovan, Josephine: **Feminist Teori**, Çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2013.
- Düzgün, Aslı Nur: “Türkiye'deki Suriyeli Göçmen Kadınların Savaş Öncesi ve Sonrası Sahip Oldukları Sosyal Sermaye Değişiminin Araştırılması”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.
- Ecevit, Yıldız: “Türkiye’de Kadın Emeği Konulu Çalışmaların Feminist Tarihçesi”, Sancar Serpil (der.), **Birkaç Arpa Boyu...**, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, C:II, 2011.
- Erder, Sema: Zor Ziyaret: Nataşa mı? Döviz Getiren Bavul mu? Eski Doğu Bloku Ülkelerinden Gelen Kadınların Emek Piyasasına Girişi, Birkaç Arpa Boyu, der. Sancar S., Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.191-218.
- Erten, Elif: “Almanya'ya Evlilik Yoluyla Göç Eden Kadınların Karşılaştıkları Güçlükler ve Güçlükleri Yenme Stratejileri”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.
- Faist, Thomas: *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*, Bağlam, İstanbul, 2003.
- Gezgin, Doç. Dr. Mehmet: “İşgücü Göçü Teorileri”, İstanbul Journal of Sociological Studies , 0 (23) , 2011, s.32. (Çevrimiçi)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9545/119207>
(Erişim tarihi: 23 Kasım 2020).

- Giddens, Anthony: **Sosyoloji: Başlangıç Okumaları**, Say Yayınları, 2019.
- Gills, Barry K. ve Frank, Andre Gunder: “Dünya Sisteminde Çevrimler, Krizler ve Hegemonik Değişiklikler: MÖ 1700-MS 1700”, *Dünya Sistemi*, Der. Frank, G. Gills, B. İmge, Ankara, 2003.
- Gökdemir, İlke: “Göçmen Kadınlarda Dil Problemi: Kamusal Alanda Dilsizlik”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.
- Gökmen, Çisel Ekiz: *Türk Turizminin Yabancı Gelinleri: Marmaris Yöresinde Turizm Sektöründe Çalışan Göçmen Kadınlar*, Çalışma ve Toplum, 28, 2011, s.201-232.
- Hartmann, Heidi: **Marksizm’le Feminizm’in Mutsuz Evliliği**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006.
- Kalfa, Aslıcan: “Eski Doğu Bloğu Ülkeleri Kaynaklı İnsan Ticareti ve Fuhuş Sektöründe Çalışan Kadınlar”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.
- Kaşka, Selmin: “Ev İçi Hizmetlerin Küreselleşmesi ve Türkiye’deki Göçmen Kadınlar”, Arı, F. A. (der.), **Türkiye’de Yabancı İşçiler**, İstanbul, Derin Yayınları, 2007.
- Kaya, Sultan Betül: “Türkiye’de Çalışan Göçmen Kadınlarda Toplumsal Cinsiyet ve Benlik Algısı”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020. Kümbetoğlu, Belkıs: “Göç Çalışmalarında “Nasıl” Sorusu”, S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner (der.), **Küreselleşme Çağında Göç**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.
- Lordoğlu, Kuvvet: “Çalışma Hayatımızda Yeni Yabancılar: Bir Araştırmanın Bazı Sonuçları ve Değerlendirmeler”, Arı, F. A. (der.), **Türkiye’de Yabancı İşçiler**, İstanbul, Derin Yayınları, 2007.
- Memiş, Emel, Umut Öneş, Burça Kızıllırmak: “Kadınların Ev-Kadınlaştırılması: Ücretli ve Karşılıksız Emeğin Toplumsal Cinsiyet Temelli Bir Analizi”, Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Elveren (der.), **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012. Örgütü Uluslararası Göç: **Göç Terimleri Sözlüğü**, No 18, 2009.
- Öner, N. Aslı Şirin: “Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar”, S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner (der.), **Küreselleşme Çağında Göç**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.

- Pateman, Carole: Cinsel Sözleşme, Çev. Zeynep Alpar, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2017.
- Quiminal, Catherine: "Göçler", Ed. Helena Hırata, Françoise Laborie, Hélène Le Doaré, Daniele Senotier, Eleştirel Feminizm Sözlüğü, Çev. Gülnur Acar Savran, İstanbul, 2015.
- Sert, Deniz Şenol: "Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru", S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner (der.), **Küreselleşme Çağında Göç**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.
- Stoller, Robert J.: "Sex and Gender", The Development of Masculinity and Family, London: H. Karnac Books, 1968.
- Stouffer, Samuel A.: "Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance", *American Sociological Review*, Volume 5, Number 6, 1940.
- Todaro, Michael P.: *Internal Migration in Developing Countries*, International Labour Office, Geneva, 1980.
- Toksöz, Gülay, Çağla Ünlütürk: Göç Kadınlaşıyor mu? Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göçe İlişkin Yazına Toplumsal Cinsiyet ve Etnisite Temelinde Bakış, **Birkaç Arpa Boyu**, der. Sancar S., Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.157-237.
- Toksöz, Gülay, Seyhan Erdoğan, Selmin Kaşka: Türkiye'ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları, International Organization for Migration, 2012.
- Toksöz, Gülay: **Uluslararası Emek Göçü**, İstanbul bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Toksöz, Gülay: "Neoliberal Piyasa, Özel ve Kamusal Patriarka Çıkılmazında Kadın Emeği", Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Elveren (der.), **Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.103-105.
- Walby, Sylvia: **Patriyarka Kuramı**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2016.
- Wallerstein, Immanuel: "Dünya-Sistemleri Kavramına Karşı Dünya-Sistemi Kavramı: Bir Eleştirisi", *Dünya Sistemi*, Der. Frank, G. Gills, B. İmge, Ankara, 2003.
- Wallerstein, Immanuel: "Kapitalist Dünya Ekonomisinde Hane Yapıları ve Emek Gücü Oluşumu", *İrk Ulus Sınıf*, Metis, İstanbul, 2000.

Yalçın, Yrd. Doç. **Göç Sosyolojisi**, Anı, Ankara, 2004.
Dr. Cemal:

Yıldız, Narin “1990 Sonrası Ermenistan'dan Türkiye'ye Gelen Ermeni Kadınların Mekan ve Kimlik İlişkisi Bağlamında Göç ve Tutunma Hikayeleri”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Zolberg, Aristide “The Next Waves: Migration Theory for A Changing World”, *International Migration Review*, Vol.23, 1989.

EKLER

EK-1 SORULAR

İNGİLİZCE:

Genel - Demografik Bilgiler:

- Name and surname:
- Age:
- Nationality:
- Marital status:
- Educational background:
- Working area:

Çalışma kapsamındaki sorular:

- Which department you are working in?
- Do you live in Turkey? If no, how often you come to Turkey for work?
- Why do you prefer to work in foreign country?
- Why did you choose Turkey?
- When did you come to Turkey?
- Can you tell me your story about coming here?
- Did you work in other places in Turkey?
- What do you think about why you were accepted this job? With which of your characteristic?
- What kind of jobs you are doing in your job? Are you happy for doing them?
- What is/was your working hours?
- Do you have any free time?
- Do you have time just for yourself? Can you spend time for your social life?
- Where do you stay while you are working? What kind of place is it?
- What is your main problems in your job?

- Is your salary satisfies you?
- Do you work in any other job?
- Are you spend your money for yourself?
- Are you get in well with your work friends? What about your boss?
- Are you in contact with the other women who works like you in Turkey? (not from Turkey)
- Can you take day off when you get sick? Can you ask permit comfortably?
- Do you have any problem just because you are woman?
- Do you have any problem just because you are foreigner?
- Do you have work permit in Turkey? If no, how can you figure out with this while you are working?
- What is your best experience in this job?
- What is your worst experience in this job?

TÜRKÇE:

Genel - Demografik Bilgiler:

- Name and surname:
- Age:
- Nationality:
- Marital status:
- Educational background:
- Working area:

Çalışma kapsamındaki sorular:

- Hangi departmanda çalışıyorsunuz?
- Burada çalışmaya başlama hikayenizi anlatır mısınız?
- Türkiye’de başka yerlerde de çalıştınız mı?
- Sizce bu işe neden kabul edildiniz? Hangi kişisel özellikleriniz kabul edilmenize sebep oldu?

- Hangi görevleri yapıyorsunuz çalışırken? Yaptığınız görevleri yaparken mutlu musunuz?
- Çalışma saatleriniz nelerdir?
- Boş vakitleriniz var mı?
- Kendinize zaman ayırıyor musunuz? Sosyal hayatınız için vakit ayırabiliyor musunuz?
- Nerede kalıyorsunuz? Kaldığınız yeri biraz tarif eder misiniz?
- İşinizle alakalı en büyük problemleriniz nelerdir?
- Maaşınızdan memnun musunuz?
- Şu an başka bir işte de çalışıyor musunuz?
- Kazandığınız parayı kendiniz için harcıyor musunuz?
- Çalışma arkadaşlarınızla aranız nasıl? İşvereninizle aranız nasıl?
- Türkiye’de diğer göçmen kadınlarla iletişim içerisinde misiniz?
- Hasta olduğunuz zaman izin kullanabiliyor musunuz?
- Hiç yalnızca kadın olduğunuz için problem yaşadınız mı?
- Hiç yalnızca Türkiye’li olmadığınız için problem yaşadınız mı?³⁴⁴
- Bu işteki en güzel tecrübeniz nedir?
- Bu işteki en kötü tecrübeniz nedir?

Türkiye’li görüşmeci için ek sorular:

- Hiç çalışan kadınlar arasında Türkiyeli olduğunuz için ayrımcılık gördünüz mü? Evet ise yaşadığınız olayları anlatır mısınız?
- Göçmen kadınlar sizden farklı işler de yapıyorlar mıydı?
- Türkiyeli ve göçmen kadınlara işverenin bakış açısı farklılaşıyor muydu? Evet ise örneklendirebilir misiniz?

EK-2 FOTOĞRAFLAR

³⁴⁴ Bu soruyu Türkiye’li olduğu için Ceren’e sormadım.

